Dr. JORDAN KUNIČIĆ
MAG. THEOL.

KATOLIČKA MORALKA

IV SVEZAK
IV IZDANJE
ZAGREB 1969.

20154

Dr. Jordan Kunčić

Z N A N O S T S P A S E N J A

IV

Životna mudrost ili razboritost
i
pravednost

ZAGREB 1968.

Izdao i odgovara: o.Marijan Pavlović,Zagreb, Kontakova 1.

Umnoženo ciklostilom dominikanskog Provincijalata
u Zagrebu, Kontakova 1.

Za kršćanina bogoobličnе kreposti vjere-ufanja-ljubavi imaju prednost. Vjerom kršćanin misli nekako Božjim mislima, jer prihvaća u poslušnosti uma svu objavljenu istinu, dakle vjera se odnosi na Boga kao Istinu. Ufanjem se kršćanin usmje ruje prema Bogu kao Sreći, usrećitelju, i time prima impuls da se prihvati svake poštene djelatnosti koliko ga ona vodi prema Bogu kao svome Vrhovnom dobru ili usrećitelju. Konačno, ljubavlju kršćanin svoje srce orijentira prema Bogu kao vrhovnom dobru u sebi; centrira svu svoju djelatnost ponajprije obzirom na Boga kao Vrhovno dobro, vrijedno da se ljubi iznad svega, jer je doista Beskrajno dobro, zato je očito da je on jedini mogao narediti totalnu ljubav prema sebi, tj. svom dušom, svom pameću, svim srcem(Mt 22,37 i paralelna mj).

Osim ispravne orijentacije prema Bogu potrebna je i orije ntacija u vremenu, na ovoj zemlji, u ovozemnoj djelatnosti, u odnosu prema sebi, bližnjemu, Bogu (koliko je čovjek na ovoj zemlji izvanjskim činima bogoštovlja usmjeren na Boga). Integ ralno shvaćen čovjek mora zadovoljiti ovom trostrukom usmjere nju: prema sebi, Bogu, bližnjemu(I-II 72,4; 87,1). Ne samo prema Bogu u sebi, koliko je predmet vjere-ufanja-ljubavi,ne- go i prema Bogu koliko ga čovjek bogoštovljem nekako sebi približava, smatra ga Prisutnim u sferi ovozemne djelatnosti i prema njemu odredjuje razne bogoštovne čine.

Ako je za kršćanina ljubav najuzvišenija krepost(1 Kor 13, 13), ona se pojavljuje na raznim sektorima, u raznim oblicima, u drugim krepostima npr.u odvažnosti, strpljivosti, dobrosti- vosti, pravilnom odnosu prema bližnjemu, pravednosti, pristoj nosti itd(1 Kor 13,4 sl). Opravdano su moralisti tražili bi li se dalo svu tu raznolikost čovječje djelatnosti svesti na nekoliko viših nazivnika. A koja je to specifična čovječja djelatnost? Ne ona koja se izcrpljuje u biosferi, jer je ispod čovjeka; ne ona čisto kontemplativna koja je svojstvena čistim duhovima. Čovjeku je specifična djelatnost ona koja mu otkriva "genuinum vitae humanae sensum"(EM br.11) tj.kreposna djelat- nost. Zato i sv.Petar(II,1,5-8) traži da vjera urodi svim kre postima(vidi Kol 1,10).

Tako dolazimo do glavnih ili stožernih kreposti. Na latinskom se nazivaju "virtutes cardinales",jer, vrata se vrte na svojim prijevornicama(u knjizi Posl 26,14 govori se da se vrata vrte na tim prijevornicama "sicut piger in lectulo suo"). Znači da se moralni život i djelovanje nekako vrti, temelji, se na četiri klasične glavne moralne kreposti: razboritost -pravednost-duhovnu jakost-umjerenost.

1/ - Gdje se nalazi ova sistematizacija? - U knjizi Mudr 8, 5-7 pisac navodi elemente životne mudrosti koja "sobrietatem et prudentiam docet et justitiam et virtutem". Pod izrazom "sobrietas" nalazimo "temperantiam", a pod izrazom "virtutem" otkrivamo "virilitatem" ili hrabrost, jakost.

Kod Sokrata nalazimo životnu mudrost koja se očituje kao pravednost, duhovna jakost, umjerenost, štovanje Boga. I te glavne kreposti on smatra obvezatnim, jer se nalaze od Boga

upisane u ljudska srca. One su čovjeku prirodne, a nijesu od ljudi proglašene, dakle to su "nomoi agrafoi".

Kod Platona nalazimo takodjer četiri kreposti: mudrost je glavna, a osim nje navodi jakost duha i umjerenost. Pravednost je za Platona kao harmonija ili sklad svih snaga duše. Razumnost ili pamet mora uvesti red u sferu čovječjih teženja. Vidi npr.Barbedette HIST.DE LA PHIL,1940,str.48. i 59, ili kod drugih povjesničara filozofije. Svakako, ova se sistematizacija smatra da je platonsko-stoičkog porijekla(B. Häring,I,str.283), ali čini se da je bolje reći da je, kako reče Sokrat, porijeklom iz same ljudske naravi.

Mogle bi se navesti i druge sistematizacije, kako spominje i Häring u navedenom tekstu, ali, dok se ne nadje bolja, piše Sertillanges, bolja je vjernost nego "une commodité toujours discutable"(u djelu LA PHIL.MOR.de S.Thomas,Paris 1946,str.157 u noti).

2/ - Da li Crkveno učiteljstvo usvaja tu sistematizaciju? - Bez sumnje. Medjutim, jer se radi o sistematizaciji, pitanje ne spada direktno pod integraciju Crkve. Tako npr. Denzinger iz god.1963 usvaja sistematizaciju više neposredne naravi tj. prikazuje dužnosti prema Bogu, sebi, bližnjemu (o čemu sv.Toma u I-II 72,4), ali, de facto, tu se nalaze sve ove kreposti.

Drugi vat.koncil donosi u Indeksu akata iz god.1966.izričito o "virtutibus cardinalibus"i to: jakosti, pravednosti, razboritosti, dok o umjerenosti govori pod "castitas" i "virginitas". - Pavao VI, pak, u enciklici Sacerdotalis celibatus od 24.VI 1967. traži od svećenika strogu disciplinu,vježbanje u krepostima, a medju ostalima se nalaze: "Prudentia et justitia, fortitudo atque temperantia, sine quibus veri nominis religiosa vita, eaque excellens, haberi nequit"(br. 70).

3/ - Kršćanstvo usavršuje te kreposti. - Ako su one odlika onog prirodnog humanizma, kršćanski im humanizam daje viši smisao i više usmjerenje. "Kršćanska razboritost sve upravlja prema kraljevstvu Božjem, izbjegava pretjeranu brigu za ovozemnim stvarima i tako ne samo da nadilazi na beskrajan način i onu ovozemnu lukavost na bazi utilitarizma, nego i onu ispravnu, ali naravnu, razboritost usmjerenu samo prema naravnom poštenju. - Kršćanska je pravednost uvijek povezana sa svetom ljubavi,dakle njena se vrijednost podiže, i ublažuje se milosrdjem. - Kršćanska jakost ne računa samo na naše naravne snage, nego se oslanja i na milost Božju; i svaki kršćanin mora biti spreman radije podnijeti mučeništvo nego zanijekati vjeru. - Kršćanska umjerenost mnogo nadilazi onu naravnu umjerenost, jer razum stavlja mjeru u uživanju hrane i pića kao i u spolnim doživljajima poglavito zato da pretjeranost ne bi naškodila zdravlju ili spriječila normalno funkcioniranje pameti, kršćanska pak umjerenost traži poviše toga da kršćanin obuzdava svoje tjelesne prohtjeve i da ih dovodi u poslušnost;da ne živi po zahtjevima tijela nego duha.Osim obuzdavanja tih

poriva, Krist od kršćanina traži i poniznost kao temeljnu krepost, jer bez milosti Božje nije moguće izvršiti niti jedno spasonosno djelo"(Garr.Lagrange DE REVELATIONE,1925,str. 463).

BILJEŠKA: Neki primjećuju da je sintetiziranje moralnog djelovanja na ove četiri kreposti previše shematično, školsko. Zašto ne svesti sve na ljubav? - Jer treba uvijek razlikovati naučno iznošenje nauke od doživljajne sadržine pojedine kreposti. Da li će za tebe ova ili ona krepost postati sadržajem, to ovisi o tvojoj suradnji s milošću, stoga ni poziv na ljubav ne bi riješila tu tvoju poteškoću, ako s njom ne bi surađivao i pretvarao je u doživljaj. Osim toga, ljubav se dokazuje na raznim i oprečnim sektorima npr. iz ljubavi ne tko može biti i blag i strog, prema tome diferencijacija će biti uvijek potrebna. Ljubav kao blagost nikada neće biti ista s ljubavlju kao strogost. Nadalje, zar se danas duhovi ne okupljaju oko vrednota životne mudrosti? Zar se ne bore za integralnu pravednost? Zar ih ne privlači težnja za moći, za afirmacijom snage? Zar se ne cijeni suverenstvo na području jela-pića-seksusa? Konačno, pročitaj u dekretu OPTATAM TOTIUS br.11, da vidiš koje kreposti Koncil traži od kandidata za svećenički stalež.

- - - - - -

P r v a r a s p r a v a

R A Z B O R I T O S T (životna mudrost, mudrost djelovanja, ispravnost, pamet)

Sv.Toma II-II,q.47-57.

Čovjek se pita: što ja kao čovjek i kršćanin mogu i moram činiti da se ne otudjim sebi kao čovjeku i kršćaninu? Koju mjeru moram sebi postaviti u pojedinim djelovanjima? Ova krepost mudrosti djelovanja ima ti reći ŠTO i DOKLE možeš raditi a da ne povrijediš svoj poziv čovjeka i kršćanina npr. u ovom slučaju ne bi za tebe bila revnost za svetom stvari nego osveta, ili dotle bi bila revnost, odatle dalje to je već pretjeranost, osveta i sl.

4./ - Što izraz "prudentia" označuje u Sv.pismu? - Napominjem da taj izraz u N.Z. na raznim mjestima različito se upotrebljava i prevodi. Tako npr. Rupčić tekst Rim 8,6 prevodi sa "Težnja"; 1 Kor 1,19 prevodi sa "umnost"; Tit 2,4 prevodi sa "razboritost"; Lk 2,47 prevodi sa "um"; Ef 1,8 prevodi sa "razumijevanje".

a/ Poziv, misija, zadatak razboritosti: Svatko mora misliti na budućnost, na ono što ga čeka, ili što želi postići; latiti se prikladnih sredstava da taj svoj cilj realizira. Pročitaj(Lk 16,1-8) kako onaj snalažljivi upravitelj vješto postupa, mudro računa na budućnost; a kako ograničuje područje razboritosti onaj koji se oslanja samo na zemaljska

dobra, a zanemaruje duhovna(Lk 12,13-22); uoči mudrog graditelja koji se ne odlučuje na gradnju prije nego ne uvidi da li ima raspoloživih sredstava, i onog mudrog vojskovodju koji ne ide u boj ako nema sredstava ili uvjeta(lk 14,28-34); divi se, nadasve, kako su postupile mudre djevice(Mt 25,1-13).

b/ Kako će doći do te spoznaje? Čovjek neke stvari mora prosuditi sam od sebe, otkriti što je pravo(Lk 13,57); ako sam ne zna mora pitati braću u vjeri(1 Kor 6,2-5). Tako će svaki čovjek moći prosuditi da radnik ima pravo na nagradu (Lk 10,7;1 Tim 5,18); da poslodavac mora biti pravedan(Mt 20, 4;Jak 5,4); da posudjeno treba vratiti, jer ugovor obvezuje (Mt 20,13) itd (vidi Spicq,II,str.402).

c/ Ne dodirujemo li se time misterija djelovanja? One dijalektike izmedju ideje i čina, teorije i prakse, izmedju "agere" i "facere"? Je li uopće moguće realizirati evandjeoski moral? Evandjeosku mudrost života sadržanu u govoru na gori? Tako su neki toj životnoj mudrosti izrečenoj na gori htjeli dati samo pedagoško značenje tj. da je Krist htio ljude samo probuditi iz moralnog mrtvila, da slušaoci osjete svoju nedovoljnost i sl. To žele potkrijepiti time što su u tom govoru kao i na drugim mjestima upotrebljene metafore,hiperbole, paradoksi. - Istina je, Krist se služi metodom tradicionalne mudrosti, ali on očito namjerava definirati novog čovjeka, novu pravednost, opciju onog tijesnog puta(Mt 7,14).

Neki su govoru na gori htjeli dati samo duhovno tumačenje tj. da Krist iznosi načela, fiksira glavne točke, ali da ne želi da se opslužuje literalno što govori; da ne želi izniječi moral djelovanja, jer da sve ovisi o nakani. - Ali ni to se tumačenje ne može prihvatiti, jer Krist jasno naglasuje da nema spasenja bez opsluživanja zakona(Mt 5,20;7,2 i 24-25). Uostalom, sankcije su za neopsluživanje i previše teške(Mt 5,27-309. A posve je očito da ovo tumačnje naginje na moralni individualizam, svojstven situacijskoj etici(sv.I br.63). Ova smatra da je za ispravnost djelovanja mjerodavna jedino dobra nakana, a Bog da ne gleda na vanjštinu.

Zastupnici eshatološkog tumačenja tvrde da je Krist namjeravao iznijeti samo neki provizorni moral, ili možda moral budućih vremena, posve različitih od naših vremena. - Ovom tumačenju se protivi Kristov zahtjev da treba nositi svoj križ "svaki dan", a iz navedenih parabola se vidi da je životni mudrac pozvan da u sadašnjosti sprema budućnost. To znači da se moral Kraljevstva nameće za sva vremena; da transcendira sve vremenske razlike. Uostalom, u isto vrijeme kada je najavljeno Kraljevstvo, proglašen je i novozavjetni moral.

Ima i tumača selekcionista koji luče zapovijedi obvezatne za sve od savjeta koji su namijenjeni nekolicini. - Medjutim u tekstu te razlike nema, i svima je namijenjen Novi Zakon, a pogotovo ako shvatimo govor na gori kao pouku višega stupnja a ne kerigmu. Svakako, govor na gori ne razlikuje zapovijedi od savjeta, iako se ta razlika na drugim mjestima može naći(Mt 19,21, a prije toga 19,17).

Ispravno je kristološko tumačenje tj.poziv da se kršćanin i svaki čovjek ugleda u Krista, koji nije samo učitelj,

on je UZOR, poziv na nasljedovanje. Kršćanin je inkorporiran u Krista, i od Krista prima snagu i život. Moral evandjelja je moral novog stvorenja, moral Duha, moral imanentne ljubavi, učenikove nutrine(Spicq II,str.620 iz bilj.5).

d/ Moral N.Zavjeta ne može se ostvariti bez milosti.Znači da realizacija ili provedba njegova u praksi traži od čovjeka "sinergiju" ili suradnju, angažiranje. Zato se sa strane čovjeka traži da upotrebi sredstva da se u njemu razvije ta krepost životne mudrosti. Njegovo nastojanje treba da ide za tim da: otkrije volju Božju u svakom i pojedinom slučaju i to po nekom unutarnjem instinktu(Spicq I,str.57); nadalje da se sjeti prošlosti npr.oslobodjenja iz Egipta, za kršćani na recimo da se sjeti muke Kristove; isto tako da promisli na budućnost npr. da se sjeti svršetka svega(isti,II,str.608 -609); da bude oprezan promišljajući što se može dogoditi, kao što su bile oprezne, te se pravilno pobrinule one mudre djevice(isti,I,str.311 bilj.6); da bude pronicav uvidjajem u razne okolnosti(isti,I,str.371,bilj.1) iz kojih će crpsti kriterij za daljnji postupak.

Kratko rečeno: U N.Zavjetu razboritost je životna mudrost kojom kršćanin sjećajući se prošlosti, gledajući budućnost uredjuje svoj život i djelovanje u skladu s voljom Božjom uz pomoć milosti tako da je ta mudrost kao neka voditeljica svega djelovanja pa i svete ljubavi(INITIATION TH,sv. III,str.682-688; Häring,I,str.285).

5/. - Nauka Drugog vat.koncila. - Kada se sjetimo da Duh Sveti vodi kršćane unutarnjim rasvjetljenjem, razumjet ćemo zašto Koncil govori da je razboritost ili mudrost djelovanja "fructus caritatis"(LR 14), a u isto vrijeme i plod ostalog kreposnog života i djelovanja, jer je u grijehu ludost. Tako je kršćanska razboritost ujedno dar Duha Svetoga koji je Ljubav, i plod čovječjeg nastojanja. On kreposnim životom mora olakšati posao razboritosti.

Ta razboritost, govori Koncil(P 11)otkriva kršćanima u svakom poslu, u dnevnom životu i djelovanju volju Božju,jer, kako je rečeno, životni je mudrac koji zna što u svakoj situaciji volja Božja i dokle može reći da je volja Božja tj.što smije činiti i dokle smije činiti.

Pojedini životni staleži traže životnu mudrost i za sebe i za one koji su povjereni brizi onoga koji traži tu životnu mudrost na posebnom životnom prostoru. Tako Koncil govori o razboritosti kao upravnoj kreposti u životu biskupa(EP 13), svećenika(P 11), lajika(E 37;AL 4). Svi ti moraju upoznati volju Božju, čuti glas Božji u svojoj nutrini kao riječ Duha, i u vanjskim dogadjajima, zbivanjima, patnjama, radostima itd.

Vrlo je značajan br.15 u EM gdje Crkva govori kako je čovječji um sposoban prodrijeti u "realitatem intelligibilem", poviše fenomena, a osim toga govori da prava mudrost nalazi i prava dobra, prave vrednote, a te mudrosti i takvih mudraca naše doba silno trebuje, jer velika iznašašća stavljaju

ljude pred veće zadatke: da nadju pravu orijentaciju u tim gibanjima ideja i djelovanja. A milost je ona koja čovjeka vodi do spoznaje misterija Božje volje.

Napredak u znanostima može sve više dovesti do rasvjetljenja od Vječne Mudrosti(br.57), jer ta je u Bogu odvijeka, a ona se igra, skriva po zemaljskoj kugli. Ta mudrost je potrebna lajicima da drugima mogu prednjačiti(br.43), a bez nje nema sinteze ni za koga(br.56).

6/. - Značenje kod Sv.otaca. - To bi morao biti predmet posebnih studija. Ovdje je dovoljno reći sumarno da je razboritost za sv.Ambroza kršćanska, evandjeoska krepost, čista životna mudrost, jer razborit je onaj koji nikada ne postupa tako da se kasnije mora kajati.

Za sv.Augustina razboritost će nas naučiti da razlikujemo što je dobro ili zlo u perspektivi vječnosti. Ona se združuje s ljubavlju, te se može reći da je razboritost ljubav koja oštroumno razlikuje što joj odgovara što joj ne odgovara.

Sv.Grgur Veliki daje razboritosti prvo mjesto medju ostalim krepostima moralnog reda. Ona uči čovjeka kako će birati pravo dobro, pa makar to pred ljudima izgledalo ludo (vidi INITIATION TH,III,str.691 sl).

7/. - U liturgiji. - O sv.Josipu govori se da je "fidelis et prudens"; da je postavljen nad obitelji vjernika, te da posjeduje svetu upravnu razboritost. - O mučeniku ističe da je razborit, jer je prezreo muke tijela i nestašicu zemaljskih dobara da dobije Krista, vječnost(Hebr 11,32 sl). - Za svakoga sveca liturgija govori da je "prudens" jer mudro živi, gleda na vječnost, prezire što je prolazno. - Svaki pravednik je razborit, jer mudro upotrebljava talente(Mt 25,15 sl), jer zna što čovjek treba raditi da udje u slavu Božju(Mt 25,1 sl)itd.

8/. - Gdje je njeno mjesto u misteriju djelovanja? - Možemo ga naći u jednom primjeru, silogizmu praktičnog reda. Vrhovno načelo moralnog reda nam govori: Dobro treba činiti - zlo izbjegavati tj. što je za mene kao čovjeka ili kršćanina dobro to moram činiti, što je zlo, to moram izbjegavati. Znanje morala, bilo po prirodi bilo izobrazbom, mi govori da nikada ne smijem zatajiti vjeru. Razboritost ili životna mudrost me upućuje da u ovom slučaju moj postupak ne bi značio nijekanje vjere, nego mudro skrivanje, dakle da mogu šutjeti, i da bi to u slučaju bilo dobro. Savjest me potiče da šutim. Konačno, moja slobodna volja odabire bilo jedno bilo drugo, i ja snosim odgovornost za izvršeni čin.

Prema tome na razboritost spada: diktirati ili suditi u slučaju da li bi moj postupak bio krepostan ili grešan te označiti kada ili dokle bi bio krepostan ili grešan. Promisli npr. kada te ta mudrost uči da li piti u ovom slučaju znači čin pristojnosti ili popustljivost nasrtljivcu uz

pogibelj da se opiješ; promisli kada te poučava da li u svrhu čuvanja mira moraš nastupiti strogo, popustljivo, nasmijano, mrko i sl. prema okolnostima itd. Prepun je život ovakvih okolnosti, u kojima ima razboritost pogoditi je li dobro ili je zlo što imaš činiti, i mora diktirati kada prestaje dobro i počinje zlo i sl. Ona je, dakle, u isto vrijeme i vrlo precizna i elastična. Precizna je koliko se drži načela, elastična je pak koliko računa na situaciju, na sve okolnosti.

§ 1. Razboritost u sebi

9/. - Kako je definiramo? - Za sv.Tomu ona je "recta ratio agibilium"tj.ispravnost djelovanja. Možemo je definirati i kao "spoznaja koja htijenju daje smjer djelovanja"(CG I,93). Isto tako možemo reći da na nju spada aplicirati ispravno sudjenje na djelovanje o kojemu se tražilo rješenje(II-II 47,2 ad 3). Rečeno je da je ona i originalna ili inventivna, ali u isto vrijeme i refleksivna na situaciju, dakle da je kao neka akomodacija(koliko za to prosudjivanje nijesu jasno odredjeni putevi).

Pogledajmo ovo na jednom primjeru. Kako je sv.Pavao bio razborit! On se bori proti judaizanata, koji bi vjeru shvatili monopolom Židova, jer Crkva je za sve, ali, dok propovije da Židovima zna što ima raditi, zato obreza Timoteja zbog Židova(Dap 16,3), i spontano se odriče jela kojega su se odricali Židovi(Rim 14,1-12) da ne sablazni slabe, odnosno da dokaže da je sloboda podredjena ljubavi. Medjutim, ne dopušta da se židovsko mišljenje nametne drugima(B.Häring PROBLEMI ATTUALI,str.98).

10/. - Na što se proteže? - Na "omne agibile humanum"tj. na svako svjesno-hotično-slobodno čovječje djelovanje, prema tome i na aktualiziranje čina vjere-ufanja-ljubavi u konkretnosti života npr. kada mi diktira da li bi moj postupak sada značio dokaz ljubavi prema Bogu ili bi bio čin nedovoljne ljubavi prema sebi, recimo u pretjeranom mrtvljenju.

11/. - Koji su njeni strukturalni zakoni ili elementi? - P r v o, ona je i dijanoetička, jer rukovodi spoznajom npr. da sudi da li bi ovaj moj postupak suda bio čin duhovne jakosti ili eksces smionosti, ali je i moralna krepost, jer upravlja djelovanjem primijenjujući ovdje ovu, ondje onu drugu krepost npr. strogost ili blagost; d r u g o, njezin sud ne može biti ispravan ako čovjek nije ukrašen krepostima, ako čuvstva nijesu u skladu s razumom i vjerom, jer "atrakcija dobra i rasudjivanje onoga što je dobro velikim dijelom ovise o raspoloženjima duše"(Spicq I,str.57,bilj. 1); t r e ć e, ona je kao vozač ili "auriga" svih kreposti, kako je već rečeno; č e t v r t o, ona nalazi onaj zlatni "medium " izmedju "nimis" i "non satis". Ona je, dakle, sredstvo za dokazivanje životne mudrosti, iskorištavanje situacija, povezivanje situacija s planom Božjim. U jednu

riječ: rasudbena, integralna, aplikativna i regulativna krepost.

12/. - Koje je njeno porijeklo, odakle je? - Razlikujemo naravnu razboritost od nadnaravne, jer prva potječe iz naravnog razuma i motivira se naravnim ciljevima npr. ne jesti da se ne odeblja ili da se sačuva vitkost; druga, nadnaravna se formira na podacima vjere i motivira se nadnaravnim ciljevima npr. ne jesti, dapače postiti, zato da se više upriliči Kristu patniku i naglasiti prevlast duha nad tijelom, da se zasluži nešto za nebo itd.

Govorimo o sticanju razboritosti tj. ponavljanjem razboritih čina steći kao neku naviku da se razborito postupa, ali opstoji i ulivena kao habitus, i ta dolazi s milošću, jer posvetna milost sama po sebi posvećuje dušu, ali preko kreposti posvećuje imnekako divinizira djelatnu moć i djelovanje.

BILJEŠKA. Razboritost kao plod sticanja ili vježbanja ne nalazi se u svakom čovjeku dispozicionalno u istom stupnju; jer neki se rađaju s većom sposobnošću da pravilno sude, da se snađu/II-II 47,3;15/. Svakako, u mladosti razboritost je slabije razvijena, jer mladosti fali iskustvo.

13/. - Kroz koje faze prolazi realiziranje razboritosti? - Zamisli liječnika koji se pita da li bi taj zahvat bio ubojstvo ili liječenje; odgajatelja koji studira da li bi morao popustiti ili intervenirati; uvrijedjenoga koji smišlja odmazdu ili mudru šutnju; majku koja studira kako slati dijete na vjeronauk, kako ostvariti tu namisao itd.

Očito je da za sav taj posao treba: promišljati u sebi i eventualno pitati u drugoga savjet, a stari su govorili da treba "consiliari lente"; a zatim sakupljeni materijal promišljanjem treba prosuditi tj. idejno se odrediti za ovo ili ono; konačno treba narediti izvedbu sebi ili drugomu, a zato će uvijek biti potrebna hitrina, agilnost, odlučnost. Stari su govorili da se posao razboritosti odvija u znaku ovih triju akata: deliberare - iudicare - praecipere.

14/. - Kako se razboritost gubi? - Koliko je ulivena gubi se gubitkom milosti, ali njezin gubitak kao stečene dosta je kompliciran, jer ona u sebi uključuje elemente s više sektora npr. koliko je dijanoetička gubi se i raspada slabim kultiviranjem uma, ne-učenjem, površnim povodjenjem za lozinkama i pomodnim mišljenjem itd; koliko je pak povezana s ostalim krepostima gubi se ako čovjek popušta strastima, kako je rečeno u br.11, jer "kakav je netko, tako i sudi"; time će trpjeti cjelina čovjeka, jer može se dogoditi da će takav biti dobar trgovac, učenjak, umjetnik, ali neće biti životni mudrac, jer se neće rukovoditi razumom i vjerom u ostalim sektorima djelovanja. Takav će biti "sakat"...

15/. - Možemo li govoriti o rehabilitaciji razboritosti? - Dok se moralka predavala po PRAECEPTA ili po Dekalogu, moralni se život donekle mogao shvaćati kao nešto zakonski odredjeno, fiksirano. Naglasak se stavljao na grijehe a ne na kreposti. To je više bila pravna ili legalistička moralka. Razboritosti je ostajao uži prostor.

Osim toga, dok su moralni sistemi za rješavanje pojedinih slučajeva savjesti bili pomodni, razboritost je takodjer gubila od svoje snage, jer se išlo za tim da se matematički riješe kompliciranі slučajevi savjesti, kao po nekoj formuli. Razboritost se jedva pozivala u pomoć, osim od zastupnika nekih sistema.

Medjutim, netom se počelo raspravljati o moralnim problemima u svijetu kreposti tj.u pozitivnom pravcu, a moralni sistemi nekako bili potisnuti u prilog razboritosti, osim toga, poslije nego su egzistencijalizam i situacionizam ukazali na potrebu prodiranja detaljnije u razne situacije kompliciranog modernog načina života, počela se zvati u pomoć razboritost, jer ona je krepost snalaženja, inicijative i odgovornosti, nekog rizika i mudre adaptacije itd.

A došao je i poziv s najvišeg mjesta. Pijo XII je pozvao moraliste da devalviranu razboritost ponovno valorizira ju, da joj dadu zasluženo mjesto(AAS,1954,str.418). On je primijenio tu krepost na mnoga pitanja npr.na pitanje tolerancije(sv.II,br.2860); naročito ističe kako je danas razboritost potrebna ženskim osobama(OPERA,IV,102; II,189; VII, 24), i uopće mladosti u svrhu da se čuvaju zla(isti IX,17), a napominje kako je razboritost vodila Pija X da ne popusti sili(XIII,130-132).

Ivan XXIII poziva npr.da razboritost, ravnateljica svih kreposti, odluči kada i kako se može ostvariti suradnja s katolicima na raznim područjima života(PT br.160). A možda bi se moglo reći da je današnji čovjek svjestan svoje uloge ili poziva da odgovorno i uz neki rizik sudjeluje u gradnji svijeta, pa mu zbog toga razboritost na osobit način mora pristajati.

§ 2. Funkcioniranje razboritosti

16/. - Želiš li steći razboritost? - Sjeti se, prije svega, da i ulivena razboritost funkcionira po mehanizmu stečene. Bez stečene razboritosti, ona ulivena nema čvrste podloge. Ako želiš steći razboritost, npr.kao ispovjednik, sjeti se da ona kao spoznajna traži od tebe: p r v o, da budeš učenikom iskustva prošlosti svoje i prošlosti drugih, jer svijet ne počima s tobom; d r u g o, moraš jasno usaditi u pamet osnovna načela života i djelovanja kao ispovjednika, jer bez jasnih načela nećeš imati ni materijala za primjenu, a iz krivih načela, slijedit će i krive primjene, pa će se dogoditi da iz sljepoće upadneš u još veću; t r e ć e, budi poučljiv, jer,

osobito u praktičnim životnim pitanjima više očiju bolje vidi, a stariji su iskusniji; č e t v r t o, nemoj obuzdavati i onu svima više manje svojstvenu sposobnost intuiranja što je dobro - što je zlo, jer potrebna je uvijek i neka inspiracija tako da se intuitivno nekako "osjeti" pravi put, a to se potiskuje, ako se npr. rijetko zalazi introspekcijom u svoju nutrinu, u ispitivanje savjesti, u preispitivanje postupka. - Ako uočiš da je osobit zadatak razboritosti da naređuje ili diktira postupak, sjeti se da ti je potrebno osobito: prvo, da imaš snage ne postaviti uzroke iz kojih predvidjaš nepoželjne učinke npr.čitanje nesolidnih pisaca; drugo, dobro otvoriti oči na sve okolnosti, jer, znamo, one mogu od dobrog čina učiniti zao čin, dobar čin učiniti boljim, zao pak gorim; treće, osobito pazi da te vanjština ne zavede, jer pod ovčjom kožom može se naći proždrljiv vuk.

Svi ovi uvjeti nastupaju kao integralni dijelovi, kao pedagoški uvjeti da se stekne i uzdrži razboritost. Tko bi zanemarivao ove uvjete a htio steći razboritost, bio bi sličan pijancu koji ne bi ništa radio da se ostavi pijanstva, a očekivao bi od Boga čudo da mu piće omrzne. Angažiranje čovjekovo u sticanju te kreposti uključuje provedbu u djelo tih osam sredstava kao put k posjedovanju te kreposti(partes integrales).

17/. - Ima li razboritost podvrsti? - Njezin je nosilac ili pojedinac kao pojedinac, ili pojedinac kao upravitelj. Zato govorimo o osobnoj i upravnoj razboritosti. One su povezane, te se reče da nije sposoban upravljati drugima tko ne zna vladati sobom, ali se ne smiju brkati, jer osobna se razboritost odnosi neposredno na osobno dobro, a posredno na zajedničko, upravna pak ili socijalna neposredno mora imati pred očima zajedničko dobro, a posredno gledati dobro pojedinaca(partes subiectivae).

18/. - Ima li i malih prostora za razboritost? - Gdjegod opstoji neko posebno i posebno teško područje djelatnosti, potrebno je postaviti i posebnu krepost. U opširnom prostoru ispravnog djelovanja razboritosti imamo npr. prostor pitanja za traženje puteva ili sredstava i najboljih okolnosti, pa bismo mogli reći da je i tu potrebna mala razboritost, koju su stari nazivali eubulija tj.krepost" on conseil"; u prostoru formiranja suda o načinu djelovanja u skladu s općim, redovitim normama djelovanja, prema zakonima u redovitim slučajevima pomoći će krepost "bon sens" ili sinera; konačno, ako treba odstupiti od zakona i pozvati se na više principe, gdje bi opsluživanje zakona bilo štetno, i gdje se zakonodavac ne bi protivio da se odstupi od zakona, potrebna je posebna krepost, osobita oštroumnost i fleksibilnost tj. krepost "sens de l' exception" ili gnome. Ta gnome rukovodi s epikijom(partes potentiales).

§ 3. Defekt razboritosti i njeni surogati

19/. - Nerazboritost. - Manjak razboritosti. Ako iz te manjkavosti razboritosti čovjek propušta što je de necessitate salutis, i to svjesno-hotično-slobodno, ili, ako taj manjak izvire iz teško zle volje npr. iz potpuna prezira, sve posljedice biti će mu ubrojive kao indirektno-voljne.

A može li netko direktno sagriješiti proti razboritosti? Može, ako diretno prezire ili odbija savjet, promišljanje, odlučivanje u stvarima važnim po spasenje. Taj bi grijeh bio po svojoj vrsti težak, ako se radi o teškom predmetu. Tko ne promišlja dovoljno niti se dovoljno savjetuje, nego naglo prelazi na izbor sredstava ili na djelo, rečemo da griješi naglošću(praecipitatio); tko ne upotrebljava sredstva da stekne ispravni sud, taj će sagriješiti nepromišljanjem(inconsideratio); tko ne ustraje u onomu što je smislio i odlučio, sagriješit će nepostojanošću(inconstantia); konačno, tko mlohavo vrši što je naumio i odlučio toga nazivamo nemarnim(negligentia).

Prema tome izraz "nerazboritost" može se shvatiti dvostruko: ili kao odgovorni manjak razboritosti, ili kao protuzboritost. Teži je drugi postupak, nego onaj prvi.

20/. - Deformirani oblici razboritosti. - Tu je prekomjerno izmišljanje načina kako udovoljiti tijelu - "prudentia carhis"(Rim 8,5-8); nadalje, tu je "astutia", lukavost, izobličavanje istine, traženje skrivenih puteva da se sakrije što se ne smije sakriti, što osudjuje Pavao(2 Kor 4,1 sl); osim toga je "dolus" ili varanje na vanjski način, kako su Kristovi neprijatelji tražili načina kako će ga na prevaru uhvatiti(Mt 26,4); konačno, tu je "sollicitudo excessiva" ili pretjerana briga za zemaljska dobra, za ovaj svijet(Mt 13,22; 6,25 itd).

21/. - Odakle te vrsti krive razboritosti? - Bez sumnje i one imaju zajedničke izvore svih mana i grijeha, ali može se reći da je specifičan izvor nepromišljanju u tome što se netko podaje sjetilnim užicima, jer oni ne dopuštaju mirnu koncentraciju; ostale pseudorazboritosti redovito izviru iz pohlepe za zemaljskim dobrima, iz škrtosti.

§ 4. Korelatni dar D.Svetoga

22/. - Dar savjeta. - Kako uspjeti steći tu životnu mudrost? Rečeno je kako je taj posao težak. Život čovjeku pruži vrlo teške situacije. Istina, prisutnost Duha je zajamčena, ali ima osobito teških situacija, kada je potrebna posebna intervencija Duha. "Dat će vam se što ćete kazati"(Mt 10,19). Duša će pod dodirom D.Svetoga upoznati što ima reći.

Svi koji se ne nalaze u smrtnom grijehu posjeduju taj dar D.Svetoga koliko je potrebno da uvide put spasenja; na višem je stupnju duša koja uvidja potrebu da prigrli i savjete Kristove; na trećem su stupnju oni koji nekako samoinicijativno i punim angažiranjem trče na putu spasenja(1 Kor 9,24; 26).

§ 5. Životna uloga razboritosti

23/. - Otkupiti vrijeme! - Misterij spasenja ima svoju vremensku dimenziju. Ona se okuplja oko Krista. Ali kršćanin živi u vrtlogu vremena. Njegovi su trenuci. A svaki je trenutak bremenit vječnošću. To je milost. I treba ga iskoristiti. To znači: u svakom trenutku pogoditi i ispuniti volju Božju, a to je volja spasenja.

A kako je poznati? Bez sumnje prema nauci koju svaki prima, nauči, ali nadasve prema onom raspoloženju Duha, jer pomazanje vjernika uči o svemu(1 Iv 2,27), razumije se,ako živi u poslušnosti Duhu. Živjeti u poslušnosti Duhu znači otkupljivati vrijeme, eksploatirati vrijeme, služiti vremenu (Spicq I,str.55-58).

BILJEŠKA: Riječi sv.Pavla Kol 4,5; Ef 5,16 traže od vjernika da postupa kao mudrac, tj.da iskoristi vrijeme. Ovdje Pavao upotrebljava stoičku misao o vremenu, koja je posve oprečna epikureizmu. Vrijeme ima svoj cilj, ono ovisi o Providnosti. Mudrac prihvaća vrijeme i tako se stavlja u sklad sa svemirom i s božanstvom/vidi kod Spicq I,str. 57,bilj.5/. Svako je vrijeme, svaki je čas kao neki "rendez-vous"s Bogom, to je kao "danas" Božji, jer Bog je tvorac i ovog vremena. U svakom vremenu otkrivaj Uskrsni misterij i zrake nade u Kristov povratak.

24/. - Svi su ljudi na to dužni. - Jer to uključuje nastojanje oko spasenja. Razboritost kao osobna krepost dovoljno je naglašena gore u br.4, a kao upravna nameće se po sebi i veličinom i odgovornošću, jer "res insipiens perdet populum suum"(Crkv 10,3), a to vrijedi za svakog starješinu.

Ali svi tu zapovijed ne ostvaruju na isti način. Početnici nastoje ne upasti u krivu razboritost; napredni nastoje oponašati Krista kako mudro i odlučno nastupa u odnosima s ljudima; savršeni hitro reagiraju na poticaje D.Svetoga; rukovode se kao nekom intuicijom; oni kao da slasno poznaju što im je potrebno da direktive D.Svetoga provedu u djelo.

25/. - Posebno blaženstvo pripada razboritosti i na ovom svijetu. -

Znamo da će Sudac izricati osudu prema tome kako je netko dijelio milostinju, kako je bio milosrdan(Mt 25,40). Krist se poistovjetio s bijednima(Mt 25). Zato razumijemo da je pravi životni mudrac onaj koji dijeli milostinju, koji je milosrdan: "Blaženi milosrdni jer će milosrdje postići".

§ 6. Razboritost i savjest

Ako čovjek u razboritosti pravo sudi, taj sud je sud savjesti, prudencijalni sud, razborit sud. A ne smije se raditi s dvoumnom savjesti. Što slijedi? Da je ispravna savjest isto što i ispravno sudjenje o djelu, o sredstvima, o okolnostima u kojima djelo treba izvršiti.

26/. - Razne vrsti izvjesnosti. - Izvjesnost je stanje subjekta u kojemu se on ne boji lutanja ni pogreške, nego jasno vidi što treba činiti.

a/ Izvjesnost moralnog reda, za razliku od metafizičke i fizičke i matematičke izvjesnosti, sastoji se u računanju na konstantnost pojava na temelju činjenica i zakonitosti moralnog reda npr.izvjesno je da majke ljube svoju djecu,jer to odgovara prirodnim tendencijama skoro svih majki, dakle skoro 100%-og dijela čovječanstva. Ali, ima iznimaka, moguće je naći i protivno tome. Vrijedi "ut in pluribus", ne 100%. To je certitudo moralis proprie dicta, ona izriče neki zakon; daje neku svojevrsnu metafizičku sigurnost, jer, kada većina majki ne bi ljubila svoju djecu, opstanak bi čovječanstva davno bio završen u apsurdu. I tako se ta izvjesnost ili sigurnost svodi donekle na metafizičku izvjesnost.

b/ Subjektivna izvjesnost moralnog reda ili prudencijalna izvjesnost, tj.certitudo moralis improprie dicta, sastoji se u stanju koje je ovisno o subjektu tj. ako subjekt u ovom trenutku nema opravdane sumnje niti osnovana straha da postupi kako namjerava, to ćemo stanje nazvati stanjem prudencijalne ili razborite izvjesnosti.

Na što se rezolvira ova izvjesnost? Treba još jednom naglasiti da kreposno stanje subjekta utječe na to da li netko otvorena srca prihvaća kao svjesno što treba da učini, ali normalan čovjek u svojoj nutrini nekako "osjeti" i "doživi" taj sud u nekoj unutarnjoj viziji, intuiciji. A kod vjernog vjernika Duh je uvijek spreman da se susretne u nutrini srca s vjernom dušom.

Razumljivo, ako gledamo temelj ove izvjesnosti reći ćemo da se temelji na objektivnoj istini(Pijo XII, dne 1.X 1942, AAS,1942, str.338-443). Jer očito je da ili je pojedinac u tom stanju na pravom putu ili nije, ne može ujedno i s istog gledišta biti i ne biti na pravom putu. I tu objektivnu stvarnost dohvaćaju kreposni ljudi, ljudi "sani iudicii" i kršćani koji žive milosnim životom(Ranwez MORALE ET PERFECTION, Paris 1959, str.25).

c/ Indirektna izvjesnost se stiče konzultirajući auktore, pitajući pametnije, tražeći savjeta. To je osobito potrebno mladjima, odnosno neiskusnijima ili slabijima. Tragično je ako netko postupa bez straha gdje se ima bojati, kao i obratno. Samopouzdanje je izvor mnogih nevolja i zastranjenja.

d/ Refleksna izvjesnost se spominje osobito od XVI vijeka. Do nje se dolazi ili bi se imalo doći pomoću refleksnih formula ili principa koje je Suarez s područja prava prenio

na područje morala. Te su formule npr.ove: Lex dubia non obligat. - In dubio melior est conditio possidentis. - In dubio tutior pars est eligenda. - In dubio standum pro valore actus. - In dubio favorabilia sunt amplianda, odiosa restringenda itd.

27/. -Što su moralni sistemi za rješenje dvoumice u savjesti?- To su kao neka pomagala koja bi imala služiti da se uza svu idejnu ili teoretsku dvoumicu stekne izvjesnost u praksi te se može postupati, dakle ti sistemi bi imali omogućiti da se odbaci "indirecte in quolibet casu et in qualibet materia dubium practicum conscientiae, permanente dubio speculativo"(Fanfani,I,br.229).

Evo nekoliko primjera. Nalazim se u noći izmedju četvrtka i petka, pred sukobom zakona i slobde, ne mogu znati koji je sat, a želio bih znati smijem li još jesti meso; ili se nalazim izmedju petka i subote, pa bih želio znati da li mogu početi jesti meso. Ostaje idejna ili teoretska dvoumica, a sistem će ti reći da pomoću njegovog principa npr. "lex dubia non obligat" mogu mirne duše jesti meso, time sukoba nestaje.

Ili: Bio sam posudio novaca kod moga znanca. Ne sjećam se jesam li mu vratio. Poznam ga da bi rekao da nijesam, ako bih ga zapitao, a nekako sam nemiran, jer nijesam siguran. Što imam raditi? Dati mu, da mu možda tako dvaput dadem isto; ili ne-dati a da me dvoumica muči? Mogu li se smiriti u svjetlu kojih principa uzetih od ovih sistema?

Ili: Ne sjećam se jesam li izmolio danas dio brevijara. Hoću li ga ponovno izmoliti ili ne? Čini mi se da jesam, a čini mi se da nijesam. Može li ostati dvoumica u ideji,a da ja steknem izvjesnost u praksi?

Ili: Položio sam privatni zavjet. Ne znamje li valjan. Sumnjam. A sada moram odlučiti o postupku, jer sam u prigodi da učinim nešto što bi bilo proti toga zavjeta, stoga pitam: što mi je činiti? itd.

A) Općenit sud o tim sistemima

28/. - Možemo li im upraviti neke zajedničke zamjerke? - a) Historijski gledajući porijeklo tih sistema opažamo da su nastali u doba kada su racionalisti sve htjeli riješiti "modo geometrico", a pravnici monopolizirati područje moralke. Prvo je nemoguće, drugo uzurpatorno.

b) Malo je vjerojatno da je trebalo čekati XVI vijek da ispovjednici i teolozi izmisle tako važno i ekspeditivno sredstvo u praksi vodjenja savjesti. Još više: ima tekstova iz kojih se vidi da su klasični teolozi predvidjeli tu hipotetičku soluciju, ali su je odbacili, kako ćemo vidjeti kasnije npr.kod sv.Tome.

c) Recimo da te formule imaju vrijednost na sudskom forumu, jer doista na tom forumu "praesumptiones juris sicut

et favores iuris gaudent memento decisivo", kako kaže Pijo XII, ali niti na tom forumu one nemaju temelja ako je objektivna istina očita. A forum savjesti i morala je širi i dublji od pravnog foruma.

d) Te formule ne izgledaju jasne ni pouzdane, jer, uzmimo najglavniju: Lex dubia non obligat - zar ja ne mogu biti odgovoran za dvoumicu, jer tobože sumnjam u što mi nije drago, a hitro prigrljujem što mi je drago? Ako je dvoumica, sumnja tj. nejasnoća u pitanju, zar mi to nejasno mjerilo može biti jasnom smjernicom djelovanja?

e) Pravno područje, na kojemu te formule vrijede, samo je dio moralnog područja, dio ljudske djelatnosti. Moral i pravo po naravi se ne pokrivaju uvijek, a, kada se sastanu, ostaju formalno različiti, veli Pijo XII(sv.I,br.2450). Uzmimo primjer: najmodavac u skladu s pozitivnim zakonom izbaci siromašnu obitelj iz stana, i to je možda u skladu s pozitivnim zakonom o davanju otkaza ili deložiranju, ali nije u skladu s moralom, ni naravnim ni objevljenim. Tu je slučaj da se primijeni ona poznata izreka" Summum ius, summa iniuria".

f) Konkretni ljudski čini su kompliciranі. Znanje o njima ne možemo pretvoriti u neko umijeće kao da se radi o pravilima umjetnosti. Nije dovoljno reći: postupaj ovako ili onako, jer za umirenje savjesti, za moralistu ostaje i pitanje da li uopće postupati ili odgoditi postupak, što ti sistemi kao da ne uočuju(INIT.TH.sv.III,str.738).

g) Riješiti praktičnu dvoumicu znači otkriti praktičnu istinu, ali takva se ne postizava samo idejnim rasvjetljenjem, nego ona je jeka moralnog ili kreposnog stanja subjekta. Stari bi rekli da se praktična istina ne može spoznati "sine more et mente" tj.bez znanja i ispravnog življenja. Općenito govoreći praktična ili poietska znanost je u vidu djelovanja, ali "illa operatio non est actus scientiae sed actus virtutis" piše sv.Toma(In Boeth. De TRINITATE,q.5,1 ad 3). Vidi Spicq I,str.470,bilj.6; 471,bilj.1).

h) Doista zastupnici tih sistema apeliraju i na razboritost, ali razboritost se ne može pomiriti s fiksiranim formulama, ona čuva svoju slobodu i dužnost prosudjivanja svih okolnosti, prema tome ona ne trebuje u forumu savjesti da joj ti principi ili te formule reku odlučnu riječ, a, ako razboritost ima zadnju riječ, te formule su suvišne(osim na pravnom području).

i) Sv.Pismo nam predočuje druge smjernice. Prije svega nas uvjerava da je konkretnost kompliciranа(Crkv 15,14); da se ne smijemo izlagati ni pogibli grijeha(Prop 3,27); da prije djela treba pitati savjeta(Prop 37,20); da treba slijediti samo izvjestan sud savjesti(Rim 14,1-13); čuvati se i prividnog zla(1 Sol 5,22); i uvijek imati dobru nakanu(Mt 6, 23). Sve ove i druge opomene daleko su od nekog simplicizma kojim dišu spomenuti sistemi kao takvi.

j) Kodeks zna da treba promatrati obaveznu snagu zakona u moralnom svjetlu, u svjetlu odgovornosti, zato ubrojivost

prestupka odmjeruje prema grešnosti neznanja ili nepažnje(k. 2202-4;2199;2218;2229 § 3).

k) Sv.Toma izričito piše: "Judicium de his non potest sub certa regula comprehendi sed reliquuntur existimationi prudentis"(ETH br.399; 379). Razboritost je krepost odgovornosti; formule su neprikladne.

l) Suvišno je apelirati na "probatos auctores", jer su u ovom pitanju vrlo nesložni. Uzmimo formulu "possessionis", na kojoj se temelji jedan sistem. Prümer tu formulu hvali(I, br.336); Merkelbach se čudi kako je moguće toj formuli davati vrijednost prvog reda(II,appendix str.990). Obojica pak ne priznavaju vrijednost formuli "lex dubia non obligat", a ona je temelj probabilizma.

m) Treba priznati da se u nekim dokumentima Crkve daje prednost formuli i principu "probabilioris opinionis"(Denz 2103;2175). Ipak, nijedan sistem nije odabran od Crkve, a danas se opaža tendencija da im se uopće vrijednost umanji.Ponovno se insistira na razboritosti i odgovornosti pojedinca kao dovoljnoj smjernici djelovanja.

B) Sistemi koje treba zabaciti

29/. - Apsolutni tuciorizam ili rigorizam, koji tvrdi: za postupak u gornjim i sličnim slučajevima savjesti nije uopće dovoljna vjerojatnost, nego se traži jedina i apsolutna izvjesnost, apsolutna sigurnost. U sukobu zakona i slobode treba slijediti zakon, pa makar opstojalo i najvjerojatnije mišljenje u prilog slobode. Tako jansenisti(Denz 2303).

Sistem je punim pravom osudjen(Denz 2303 sl), jer ukida čovječju odgovornost, vjeru u čovjeka, a život pretvara u mučilište.

30/. - Umjereni tuciorizam ili rigorizam tvrdi: možeš postupati u prilog slobode, ali jedino ako je njoj u prilog posvemašnja vjerojatnost tj. ako je "opinio probabilissima", posve vjerojatna. Tako su mislili neki umjereni jansenisti XVII i XVIII vijeka u Louvain-u, kasnije kardinal Gerdil itd. Jest, time se ublažuje onaj ekstremni rigorizam, ali još ostaje pretjeranost(Denz u fus-noti ad num.2302).

Zabacuje se, jer on ne drži do prudencijalne izvjesnosti, koja se čovjeku smatra dovoljnom. Kada neka solucija i ne izgleda "posve vjerojatna" još uvijek može biti dovoljno vjerojatna. Ona isključuje samo opravdanu sumnju, temeljit strah, stoga je, općenito govoreći, dovoljna prudencijalna izvjesnost ili prudencijalna vjerojatnost. U čemu se pak ona sastoji rečeno je u br.26.

31/. - Laksizam ili laksistički probabilizam na ekstremnoj strani smatra

da je u prilog slobode(tj.da možeš postupati proti zakona) dovoljna i najmanja vjerojatnost: "quamtumvis tenuis probabilitas". Znači da i najneznatnija vjerojatnost da nije nastupio petak dovoljna ti je da možeš jesti meso i sl.

Pravom je osudjen(Denz 2101-2104). - Ne pristoji čovjeku kao razumnom biću, niti kao onomu koji je pozvan na savršenstvo. - Ozbiljnost života traži izvjesnost "veri et proprii nominis" tj.onu prudencijalnu, koja ne osjeća opravdane sumnje ni temeljita straha da može postupati na ovaj ili onaj način. Takva laksistička vjerojatnost može biti samo plod raspoloženja, afekta, lakovjernosti, nepromišljenosti, manjka iskustva itd.

C) Kada_slijediti:"In_dubio_eligenda pars_tutior"?

32/. - Postoje četiri slučaja. - To ne znači da se u tim slučajevima naredjuje tuciorizam, jer tuciorizam je sistem koji za svaki slučaj traži da u prilog slobode bude posvemašnja vjerojatnost, dok ovaj princip samo traži da se prigrli što je sigurnije,prescindirajući od izvjesnosti. Ne tiče se toliko jasnoće,koliko se tiče stava ili izbora u praksi. U donjim slučajevima ono što nije "tutius" jednostavno nije uopće "tutum",ne smije se slijediti.

Prvo: u praktično-praktičnoj dvoumici savjesti tj.kada ti ovdje i sada trebaš postupiti, a za istinu ne možeš doznati, npr.da li je samoblud grijeh, tada moraš slijediti što je "tutius" a to je u slučaju to da ne činiš taj čin, jer bi se izložio grijehu;

Drugo: u slučajevima kada su unaprijed odredjena sredstva za postizavanje cilja kao "conditio sine qua non",jer tada tvoje mišljenje ne može učiniti da samo vjerojatno sredstvo doista bude pravo sredstvo za postizavanje cilja (Denz 2101) npr. bez vjere nema spasenja i sl, prema tome ne može se ostati u dvoumici nego dovoljno predočenu vjeru treba prigrliti i primiti krštenje, jer bez toga nema spasenja.

Treće: ako je u pitanju valjanost materije i forme za sakramente. Tvoje vjerojatno mišljenje nije dovoljno da učini ovu materiju ili formu valjanom, stoga moraš slijediti što je tutius, jer, što nije "tutius", to je u slučaju jednostavno "non-tutum", i ne smije se slijediti.

Četvrto: ako se radi o strogom pravu treće osobe npr. sudac ima suditi, medjutim nije siguran u ispravnost presude, a tom bi presudom oštetio treću osobu, on u tom slučaju ne smije donijeti tu presudu, jer nije dovoljna vjerojatnost da se može upustiti u štetu po treću osobu, tu treba činiti što je "tutius", a u slučaju to je: ne donijeti presudu, nego tražiti druge izlaze.

D) Sistemi koji se mogu slijediti

33/. - Probabiliorizam. - U slučaju sukoba izmedju zakona i slobode treba slijediti što je vjerojatnije npr. ako je samo vjerojatno da je još četvrtak a vjerojatnije da je petak, ne smiješ jesti mesa. Dakle, u prilog slobode dovoljna je vjerojatnost, ali samo ako je vjerojatnija.

Zastupali su ga Dominikanci, od Isusovaca osobito Tirs Gonzalez, a čini se da su ga Franjevci bili usvojili na kapitulu u Mantovi 1762. Prevladavao je od polovice XVII vijeka kroz čitav skoro XVIII vijek.

Navodi kao dokaze: prvo, što je vjerojatnije da je to bliže istini, pa to treba slijediti; drugo, ako razum smatra nešto vjerojatnijim volja mora slijediti, to je njena dužnost; treće, o.Gonzalez je bio pozvan da "libere et intrepide" brani probabiliorizam(Denz 2175); četvrto, prava moralno-prudencijalna izvjesnost ne može objektivno biti nego jedna, stoga gdje se pojavljuje kao vjerojatnija vuče za sobom obavezu da se slijedi; peto, slijediti vjerojatnije znači slijediti što je dalje od grijeha, a to je kreposno, hvalevrijedno; šesto, oni slučajevi izneseni u br.32. nekako upućuju na veću strogost nego li je zastupa probabilizam, dakle u prilog su probabiliorizmu.

Kako ćemo ga prosuditi? Iako su mu razlozi valjani,ipak mi se ne čini obvezatnim, jer, netom je sistem on stoji na stanovištu neke uniformiranosti, neke suhe formule, a život i razboritost te uniformiranosti ne podnose; osim toga, on kao i drugi sistemi traže od čovjeka da jasno uvidi ljestvicu izvjesnosti: malo vjerojatno -manje vjerojatno - vjerojatno - vjerojatnije - vrlo vjerojatno - posve vjerojatno - izvjesno - izvjesnije - posve izvjesno itd, a to je više nego pretjerano; konačno, prudencijalna izvjesnost je kao neko oko duše, kao neki doživljaj, intuicija, zornost više nego plod mjerenja po nekoj formuli, zato vrijede opaske upućene u br.28.

Proti probabiliorizma se redovito argumentira da je prestrog tj. da prisiljava čovjeka da mora slijediti uvijek što je savršenije,a to je nemoguće. Medjutim, to nije opravdano, jer probabiliorizam ne govori da slijediš niti što je vjerojatnije ako nijesi dužan u pitanju slijediti ni ono što je vjerojatno, tj. ako možeš jednostavno odustati od čina. Uostalom, svaki je čovjek dužan "affectu" ili u raspoloženju slijediti što je savršenije, zato se ne bi mogao opravdati od prezira onaj koji u načelu ne bi htio biti bolji (sv.Toma IN MATH 19,str.257).

34/. - Probabilizam zastupa mišljenje: ako je rješenje u prilog slobode doista vjerojatno, pa makar ono u prilog zakona bilo vjerojatnije, mogu slijediti ono u prilog slobode. Znači da su oba stanovišta, iako protivna, u isto vrijeme moguća, solidno vjerojatna. Ta solidna vjerojatnost u prilog slobode čini zakon objektivno neizvjesnim, a takav zakon, vele, je neobvezatan(Zalba,I,br.269).

a.Kada je nastao? U XVI vijeku, zaslugama Bartolomeja Medine O.P.,ali su ga Dominikanci napustili. Na nj se možemo osvrnuti s više gledišta, jer je to najrašireniji sistem.

b.Promatran historijsko-juridički taj sistem je jednostavno prijenos juridičke formule na moralno područje, što nije ispravno.

c.Psihološko-genetički promatran on je nastao: iz prevlasti subjektivnog momenta nad objektivnim u području savjesti; a nastao je iz pouzdanja u suhu formulu više nego u kreposno raspoloženje, što je dijelom plod onog vremena,jer to je vrijeme afirmacije pozitivnih znanosti, matematike; nastao je i na pretpostavci da dva mišljenja mogu biti oprečna a ipak oba temeljito vjerojatna u praksi; nastaje iz nekog kulta prema formulama, jer sistem smatra da jedna formula kao magični štapić može riješiti sve konkretne slučajeve savjesti.

d.Kritika. Prvo,spomenuti Gonzalez je pozvan da snažno pobija mišljenje da se u sukobu probabilioris sa opinione minus probabili može slijediti ovo posljednje(Denz 2175); drugo, dvoumica i neznanje mogu biti plod odgovornog neznanja, dakle podliježu moralnoj kvalifikaciji; treće, dovoljno objavljen zakon ne može biti objektivno neizvjestan,niti to zakonodavac pretpostavlja; četvrto, nelogično je reći da dvojben zakon radja nedvojbenu neobvezatnost, jer to je pretjerani skok; peto, probabilizam bira što je manje istinito a više pogibeljno, na štetu onoga što je istinitije i manje pogibeljno; šesto, nije lako shvatiti da dvije istine o istom predmetu u isto vrijeme mogu biti jednako dovoljno istinite; sedmo, sve što je rečeno gore u br.28; osmo, da sv. Toma nije zastupao ni ovo mišljenje napose sam se pozabavio u studiji tiskanoj u FZFurPHuTH,1961,str.275-308.

35/. - Ekviprobabilizam. - Očito je da je probabilizam nekako oslabio obavezu zakona, stoga ekviprobabilizam želi to ispraviti. On postupa po formuli "stat possessio" tj.ako possidet zakon u dvoumici treba stati na strani zakona(od petka na subotu ne smiješ jesti meso), ako possidet sloboda u dvoumici može se stati na strani slobode(od četvrtka na petak možeš). Ali, nadodaje se, mora opstojati jednako ili skoro jednako vjerojatno mišljenje u prilog slobode i u prilog zakona.

Jasnije rečeno: Ako se solidno sumnja da li zakon opstoji ili da li je zakon nastupio, možeš postupati kao da ga nema ako opstoji jednako ili skoro jednako mišljenje da ne opstoji ili da nije nastupio; u solidnoj dvoumici da li je zakon prestao treba ga opsluživati kao da dvoumice nema; nije dopušteno slijediti manje vjerojatno mišljenje u prilog slobode a ostaviti znatno ili izvjesno vjerojatnije mišljenje u prilog zakona(Aertnys I,str.67-83).

Kritika: Što je rečeno gore u br.28. vrijedi i za ekviprobabilizam. Istina, sistem je predložen od dominikanca Franje Laraga god.1706(Lumbreras,DE PRUDENTIA,str.116), ali Dominikanci ga redovito ne usvajaju. Načelo na kojemu se

temelji nije solidno, kako je rečeno gore u br.28,slovo 1.- Za prekršaj zakona nije važno da li ga kršim kada je započeo vrijediti ili kada još nije prestala njegova obavezna snaga. - Objektivno govoreći zakon uvijek possidet i zakonodavac tako smatra, i to pretpostavlja.

E) Kako postupati u praksi?

36/. - Načela u skladu s razumom. - Da se odgoji savjest kako postupati u dvoumicama, konkretno, kako postupati kada se ne zna opstoji li zakon, obvezuje li ili ne i sl. najbolje je imati pred očima nekoliko osnovnih, zdravih načela po kojima, uz dobru volju i čistu nakanu, može svaki čovjek na svoju odgovornost pod vodstvom razboritosti postupati.

Prvo: Da se izložiš prekršaju zakona ili nekoj pogibli grijeha moraš računati na princip "rationis sufficientis",nazvan od Pija XII princip "absolutum certum". Papa je o tome govorio dne 1.X 1942,AAS iste godine str.338-443. Poveži ovo s br.68, u ZNANOST SPASENJA, 1967,str.87, gdje se raspravlja o činu s dvostrukim učinkom.

Drugo: Što je vjerojatnije to je bliže istini, bliže Bogu, i, ako to slijediš, slijediš razum, ako ne, povodiš se za voljom proti razuma, a to je zlo(DE MALO,6 art.un).

Treće:Zakon je uvijek Božji poslanik, koliko se ne kosi s Božjom voljom. On obvezuje, i čovječja je dužnost poznati ga i vršiti, a ne izigravati. Razlozi deobligacije su također na snazi. I nije potrebno pribjegavati "smicalicama".

Četvrto: Što je proti zakona uvijek je neko zlo, barem je to materijalni grijeh, i nemaš opravdanja ako se pozivaš na savjest. Ako je naime tvoje neznanje odgovorno, savjest te neće umiriti pozivom na formule, jer tada je dvoumica ili neznanje u sebi grijeh(sv.Toma QUODL.VIII,15). Usporedi BS 1965,br.11,str.74-79). Neki od ovih sistema,npr. probabilizam, logički vode do minimiziranja materijalnog grijeha.

Peto: Krepostan čovjek uvijek je sklon slijediti sigurniji put gdje ima manje pogibli, ako je pak prisiljen da nastupi, a pred njim su razni nestalni putevi, tražit će koji je manje nestalan(ETH br.713).

37/. - Mogu li se slijediti sistemi pod br.33-35? - Mogu,ali njihova upotreba nije jednostavna. Tako probabilisti dosta dugo rabe pravljaju "de recto usu probabilismi", čime i sami upozoravaju na mogućnost zloupotrebe. Opstoje ipak neka generalna pravila o upotrebi tih sistema:

Prvo:U istom pitanju nije dopušteno upotrebljavati protivne sisteme npr. u pitanju vrijednosti oporuke koja nema zakonite forme. Netko bi htio po načelima probabilizma reći da ne obvezuje, dobro, ali ne smije u isto vrijeme po načelima probabiliorizma tražiti da se oporuka mora u svemu izvršiti.

Drugo: Ako se radi o pitanju da li je neki čin dopušten, ispovjednik ne smije nametati penitentu svoj sistem, jer is povjednik nije zakonodavac, nego učitelj, otac, sudac. Radi je neka pouči penitenta kako će aplicirati svoj sistem.

Treće: Ispovjednik može prosudjivati penitenta po kojem god sistemu te ga odriješiti ili ne.

Četvrto: Ako ispovjednik želi odvratiti penitenta od formalnog grijeha, neka radije postupa po blažem sistemu, ali, ako ispovjednik mora upozoriti penitenta da se čuva grijeha, neka se radije posluži strožim sistemom.

38/. - Što ćeš činiti u praksi? - Ja bih rekao da je dobro držati se ove procedure:

Najprije nastoj steći prudencijalnu izvjesnost proučava njem, pitanjem savjeta, studiranjem i sl. Tako ćeš uvidjeti je li ti čin dopušten, svrsishodan ili ne;

Ako ti ostaje neznatna dvoumica ili neznatan razlog sumnje, prezri je, jer "parum pro nihil accipit ratio", ka-žu mudraci;

Temeljitu dvoumicu otkloni, po njoj ne smiješ postupa-ti, odgodi posao dok se ne propitaš ili ne promisliš;

Ako nemaš vremena da proučiš, a nalaziš se na području pozitivnog zakona promisli na razloge deobligacije, uteci se i presumcijama prava koliko zakon dopušta, npr. ako si sudac;

Ako se radi o onim slučajevima pod br.32, odaberi "tu-tius".

Uvijek promisli da trebaš pomoći odozgo, jer "cum igno ramus quid agere debeamus oculos nostros dirigamus ad Deum" (2 Dn 20,12). Uvijek se sjeti da snosiš odgovornost koju ti može podnijeti razboritost tj. krepost prave odgovornos ti (ETH br.259). U tome je njena veličina, ali u tome je i njena tragika, odnosno čovječja tragika s njenom ulogom.

- - - - - - -

- - - -

D O D A C I

- Značenje izraza "razboritost" trpi razne modifikaci-je, kako se dogadja i s drugim izrazima npr. s izrazom "eko nomija", "apostolat" itd. Izraz "razboritost" često se upotrebljava kao sinonim za oprez, proračunatost, lukavost, strah od rizika i sl. U našem jeziku "razborit" ili "razbo rnik" ili "smotrnik" ili "sveumnik" označuje pametnog, inte ligentnog čovjeka. U narodnim poslovicama npr. nalazimo ovu: "Razborstvo je uzeti što možeš, kad ne možeš što hoćeš". Naročito je važan izraz "sveumnik" kao da hoće naglasiti razboritost kao osovinu moralnog reda i vodeću ulogu obzi-rom na sve kreposti, pa i bogoslovne.

- U St.Zavjetu razboritost je odlika kojom se ispravno

prosudjuje što se ima činiti, dobro što se mora izabrati. Stiče se molitvom, poučljivošću, iskustvom(INITIATION TH.III, str.382 sl). - U N.Zavjetu ona diktira glavno pravilo: ostaviti sve da se dobije Krista. Iako nema uniformiranih pravila za njeno funkcioniranje, ipak se može reći da traži od kršćanina neka se ne uzda u novac i neka uvijek bude budan.

- Vrijedno bi bilo proučavati koje joj značenje daje antikna kultura kod pojedinih filozofa, kod sv.Otaca(nav.dj. str.689 sl). Spomena je vrijedan pojam razboritosti kod Aristotela: Krepost praktičnog shvaćanja kao voditeljica čovječjih djelatnosti u skladu s istinom. Kratko rečeno: Recta ratio agibilium.

- Zašto se tako malo insistira na razboritosti u ispitu savjesti? A ipak, gdje u djelovanju nema pameti, promišljanja i odlučivanja u svjetlu vjere, ufanja i ljubavi, tu ni duhovni život nije pravilan. Neka dijalektika opstoji izmedju vjere u Providnost i brige za život, ali tu dijalektiku mora riješiti svaki pojedinac. Nema medju njima kontradikcije, ali ima životne napetosti(Lk 14,28-33).

- Osobita je napetost izmedju razboritosti kao kreposti inicijative i odgovornosti s jedne strane i duhovnog vodstva ili redovničke poslušnosti s druge strane. To je prostrano područje za razne teme i nerazvijene ideje(INITIATION,nav. mj.str.717-719).

- Tomina je moralka doista moralka razboritosti a ne prvotno statička moralka savjesti, niti ona ukočena moralka dužnosti, ali ni ona pravnička moralka zakona. Moralka razboritosti doista dopušta čovjeku da se personalizira.

- Prostrano je područje za razvijanje tema o odgoju razboritosti; o upravnoj razboritosti u obitelji, u državi, u apostolatu, u vojsci itd.

- Onima koji zastupaju mišljenje da se znanstvena moralka sintetizira oko nasljedovanja Krista ostaje i ovdje važan zadatak da otkriju u kojem smislu možemo govoriti o razboritosti u Bogu i u Kristu(CG,I,pogl.93). Svakako treba ukloniti sve nesavršenosti iz tog pojma koliko se realizira u čovjeku, ako ga hoćemo prenijeti na Boga i Krista.

- Neoteologisti napadaju ulogu razboritosti kao regulatora za mjeru ili ravnotežu, jer, vele, i Abraham je prešao mjeru vjerom, a ne prihvaćaju ni sam pojam razboritosti, jer da opstoji dijalog, unutarnja povezanost izmedju načela i prakse(kod Maltha LA NUOVA TEOL.str.135-136;155).

- Veoma teško pitanje krije se u ovomu: kako razboritost u svom dijanoetičkom elementu stvara opće kategorije? Nije li konkretnost nesvediva na opće pojmove i zakone? Otkud njoj "uopćavanje"? Vidi kod sv.Tome II-II 47,3 ad 2; 49,2 ad 1; 8 ad 3.

- Osobito je važna uloga razboritosti u povezivanju kreposti ili u odgajanju jedinstva u odgajaniku(I-II 65).

Druga rasprava

O KREPOSTI PRAVEDNOSTI

Raspravili smo o razboritosti ili mudrosti djelovanja. O kreposti inicijative i odgovornosti, kreposti rizika. O razboritosti kao "kočijašu" svih kreposti, jer ni bogoslovske kreposti ne mogu ispravno na vanjskom forumu funkcionirati, ako njima ne rukovodi razboritost i to stečena i ulivena, naravna i nadnaravna. Poslije bogoslovskih kreposti ona zaprema prvo i najčasnije mjesto, jer je na čelu ljudske djelatnosti, centar i osovina čovjeka kao "homo morum", ona je "sveumnost".

Prelazimo sada na pojedina područja odnosno na područje čovječjih odnosa prema drugom čovjeku, prema zajednici tj.na područje socijalnih kreposti(I-II 66,1; CG III,128). Ne svodimo ovo područje na ZABRANE npr. Ne kradi, Ne čini preljuba itd, jer, iako je istina da u moralnoj izgradnji treba prije svega ukloniti zapreke tj. istrijebiti mane, ipak, dijanoetički i aksiološki prvenstvo imaju kreposti i zakon, a ne manjak kreposti i grijeh. Općenito je načelo sv.Tome: "Perfectius est consequi bonum quam carere malo" (II-II 157,4). Mudrost vjekova kaže: "Ne tjeraj tminu,pusti svjetlo, i tmina po sebi bježi".

I ovdje naglasujemo da je moralka znanost teocentričkog smjera po primjeru Krista. Ona ide za tim da čovjeka dovede do zrelosti, punine života, do ispravne usredotočenosti u zadnjem cilju preko maksimalne angažiranosti za red i pravdu medju ljudima, u ovom svijetu. Prema tome ne smatramo dovoljnom ni legalističku, ni juridističku, ni kazuističku moralku pravednosti nego pravednost kao zahtjev punine života u odnosu na Boga i bližnjega, jer čovjek je neopozivo triangularno strukturiran, naime: prema Bogu-sebi-bližnjemu.

39/. - Kako je Krist usavršio Dekalog u pitanju pravednosti? To možemo svesti na neke točke: prvo, tijelo i sva ovozemna dobra podredjena su interesima duše(Mt 5,29 sl;16,26),zato će biti važnija unutarnja duhovna pravednost nego ona izvanjska, stoga više gledati na pravednost u odnosu na Boga(Mt 6,33); drugo, izvanjsku pravednost treba uskladiti s onom unutarnjom(Mt 5,20), prema tome Kristov sljedbenik mora biti integralno pravedan, i na vanjštini i u nutrini(Mt 5,20;Ef 6,6;Crkv 45,1); treće, ovozemna dobra lako zarobe srce, a pravo je čovječje dobro na nebu(Mt 6,33;6,21), zato je briga za pravednost pred Bogom plodonosnija(Mt 6,19); Četvrto, poziv da se bliže slijedi Krista znači spremnost odreći se ovozemnih dobara(Lk 14,33), u čemu je uključena neka dijalektika(Mt 6,24; Lk 14,26); peto, ukinut je zakon od mazde, a blaženstvo zaslužuju oni koji radi pravde trpe(Mt 5,6 sl). - Ovo bi bilo dovoljno da uvidimo kako je potrebno obradjivati novozavjetnu moralku u pozitivnom a ne negativnom duhu, i, dakako, dimenzionirati je socijalno.

40/. - PRAVEDNIK u svjetlu Starog i Novog Zavjeta. - U St.zavjetu pravednost se prikazuje kao uzvišeni Božji atribut. Bog je pravedan, vjeran obećanjima prema odabranom narodu, ali ga je spreman i kazniti(PZ 7,9). Čovjek je pravedan ako postupa prema Božjem zakonu, ako čuva Božje riječi u srcu i po njima se ravna(Pz 6,6-9;Joz 1,8). Prema tome pravednost uključuje sve kreposti, ona označuje ispravan odnos izmedju Boga i ljudi. Tako je Job pravedan ali i pun ljubavi(JO 29,11-17). - Ovaj se je pojam pravednosti-svetosti postepeno izopačio, te se smatralo da je pravednost u gomilanju dobrih djela npr. posta, milostinje, učenja Tore, i to mnoštvo dobrih djela treba da nadvlada mnoštvo grijeha. I tako se prelazilo u legalizam ili kult vanjštine.

Legalistička pravednost književnika i farizeja osudjena je od Krista oštrim riječima(Mt 23,28).Vidi sv.I,br.4,c; br. 7,c,tj.u ZNANOST SPASENJA,Zagreb 1967(nova scripta moralke). Osudjena, jer čini suprotnost izmedju nutrine i vanjštine. Kristov sljedbenik je integralno ispravan.

Pravednici N.Zavjeta oprečni su grešnicima. To su dvije kategorije s bitnom demarkacijom označeni prema zahtjevima vjere. Pravednici se drže daleko od grijeha i vrše krepost; pobijedili su djavla, svijet, pripadaju novom svijetu bez grijeha, svijetu života, istine i svjetla. Oni su preporodjeni i kao takvi žive. Pravednici "faciunt justitiam"(1 Iv 2, 29;3,7;3,10 itd). Pravednici žive od vjere(Rim 1,17), oni djeluju po ljubavi(Gal 5,6), oni ljube bližnjega(Mt 25,37,46), oni vrše Božje zapovijedi(Iv 14,21), imaju čisto, savršeno srce tj. integralni su u religiozno-moralnom pogledu(Spicq II,str.778,bilj.2) npr.sv.Josip kako se vidi Mt 1,19.

41/. - Oznake biblijske pravednosti. - U prvom vijeku pojavila se ekstremna struja legalizma koji je pisani zakon pretvorio u neko božanstvo kako je rečeno; pravednost se svela na kult, a nije joj se posvećivala pažnja kao ujedinjenju s Bogom, kao sudioništvu u Božjoj svetosti, kako se čitalo u Psalmima(Spicq I,str.21).

Krist predlaže zakon vjere, pravednost u vjerskom pogledu, koja dolazi od Boga, i ta uključuje moralnu, socijalnu i religioznu ispravnost(isti,I,str.165 sl). Pravednost Kristova sljedbenika je zbiljska, imanentna, ontološka kvaliteta, kao što je njegovo posinjenje, njegovo novo rodjenje, nov život. Mi danas to stanje nazivamo posvetna milost ili sveta ljubav(isti,str.175), prema Bogu i bližnjemu, koja čini ZAKON SLOBODE ili SAVRŠENI ZAKON, iznad one legalističke pravednosti književnika i farizeja.

Ta pravednost poglavito gleda na nutrinu, na čistu nakanu(Mt 6,4;6,6;6,18). Ona je uvjet ulaska u nebo, jer to je savršenstvo kao što je savršen Otac nebeski(Mt 5,20). Ona je vjernost prema Bogu, i nikada ne smije preći u simulaciju; i kršćanstvo nikada ne smije odobriti heterogenost izmedju "biti u nutrini" i izgledati na vanjštini tj."biti na vanjštini" (Mt 23,25-28; Lk 16,15).

BILJEŠKA: Razumljivo da izraz "Pravednost" u biblijskom smislu nije onaj koji se upotrebljava u živim jezicima, tj. biblijski je bogatiji, puniji. Zato i izraz "justificatio" nije lako prevesti s hrvatskim izrazom "opravdanje", jer biblijski i latinski uključuje više nego opravdanje. "Pravedan" je čovjek ispravan, čovjek Bogu mio, drag, svet. Teologija će ovo izraziti svojim riječima, naime, da i oni koji lako griješe ostaju u Božjim očima pravedni/Denz 1537/.

42/. - Da li Sv.pismo pozna razne vrste pravednosti? - Razumljivo da u Sv.pismu ne nalazimo suvremene izraze o komutativnoj, distributivnoj i legalnoj pravednosti, ali elementi se tih pojmova nalaze i u Sv.pismu.

a) Dovoljno je spomenuti kako se Krist poziva na sposobnost svakog čovjeka da sudi što je pravedno(Lk 12,57), stoga možemo govoriti o naravnom moralnom zakonu u Sv.pismu(Spicq I, str.394 sl).

b) O naravnoj pravednosti ili prirodnom pravu Krist je izrekao jasno svoju misao, jer usvaja jedno načelo prirodnog morala kao opće načelo pravednosti: "Sve ono što želite da ljudi vama čine, činite tako i vi njima. U tom se naime sastoji Zakon i Proroci"(Mt 7,12;Lk 6,31). Prevažan tekst, ne samo jer je to sinteza prirodno-moralnog zakona, nego jer izriče o tome isti sud kao i o ljubavi. tj. da je u tome Zakon i Proroci.

c) Komutativna pravednost sjaji u Kristovim riječima kojima opisuje kako će se odvijati posljednji sud(Mt 25,31 sl). Bog je odredio taj dan kada će po pravdi suditi čitavome svijetu(Dap 17,31), tj. kada će svatko primiti prema svojim djelima, to znači po strogoj pravdi, ili, kako kaže Pavao VI u Profesiji vjere da će Krist suditi "unumquemque secundum merita", dakle, za svaku grešnu riječ(Mt 12,36), za ozloglašivanje(1 Pet 4,5) itd.

Ovaj pojam stroge pravednosti u odnosu Boga prema ljudima bio je poznat u St.zavjetu. U prvim knjigama Bog štiti Izrael, a osvećuje se njegovim protivnicima, ali u knjigama proroka Bog se prikazuje da sudi objektivno prema ljudskim djelima(A.Descamps, u Dict.de la Bible, Suppl.IV, pod "justice").

d) Zapovijeda nam da vršimo distributivnu pravednost npr.kad traži da utjerivači poreza ne utjeruju više nego im je odredjeno(Lk 3,13). Dapače, kako netko bude mjerio drugomu, mjerit će se njemu(Mt 7,2). Bog se ne ravna po pristranosti(Ef 6,9; Rim 2,11). I Mojsijev zakon zapovijeda da sudac mora suditi nepristrano, bez favoritizma(Pz 1,17).

e) Socijalnu pravdu naglasio je ponajprije u zapovijedi ljubavi prema bližnjemu. Tako Krist poziva da se dade od suvišnih dobara(Lk 3,10-14)npr.tko ima dvije haljine, neka da de onomu tko nema. Te socijalne kreposti naglasuje i za vrijeme rata. Vojnicima veli: "Nikoga ne zlostavljajte niti koga nekriva tužite i budite zadovoljni sa svojom plaćom(Lk 3,14). Posljednji sud će se odvijati po mjerilu socijalnosti(Mt 25,31 sl).

(f) Legalnu pravednost naglasuje u pozivu da se ispunjaju pravedni zakoni(Iv 7,14-29),a, uostalom, to je najprije pokazao primjerom, time što se i sam podložio zakonima onda šnjeg socijalnog uredjenja.

43/. - Kriza pravednosti? - Ne radi se samo o krizi pravednosti u punom ili biblijskom smislu, nego u onom specifično ljudskom smislu. Očito je da bi čovječanstvo izgledalo druk čije nego izgleda, kada bi zavladala pravda medju ljudima, ali činjenica će ostati uvijek da će mnogo pukotina biti medju ljudima radi manjka pravde.

I naša narodna mudrost zna da "čiji je sud - toga je i pravda"; zna i ovu: "Ili loncem o kamen, ili kamenom o lonac, teško si ga loncu"; a poznata mu je i bolna činjenica da "veća riba manju jede". Realistički uvidja da "je pravda davno poginula", te da "pravde nema neg na nebu i u grebu".

Istina, opstoji ekstremno mišljenje da je pravda kao neki impersonalni bog, kao vrhovna vrednota, sveopći zakon, glavno sredstvo uredjenja života(vidi Rideau,PAGANISME OU CHRISTIANI ME,1954,str.87). Do tog egzalitiranja pravde došlo se više iz protivnog stava prema kršćanskoj ljubavi i milosrdju, kao i činjenice da te kreposti nijesu potpuno zasjale u svijetu. Nada se prebacuje na afirmaciju pravde.

Medjutim, mnogo rječitija je kriza pravde tj. da se ne daje ni Bogu što je Božje, ni čovjeku što je njegovo, ni bližnjemu što njemu pripada. Odjeljivanje prava od morala (Weiss,IV,141-152), pravnog reda od religije(isti,IV,str. 158), juridički pozitivizam i državni apsolutizam izobličili su plemenitu fizionomiju pravednosti kojoj su bitni elementi: pravo i savjest. Zato se punim pravom govori o krizi pravednosti(Pijo XII,sv.I,br.390).

Uza sve to jaka je i nada, povjerenje u čovjeka. Smisao pravednosti krije se u čovječjoj naravi npr.kada ljudi svih civilizacija kažnjavaju neke nerede, kada se opiru sili itd. Pravednost nije neki apstraktni pojam, niti vanjski ideal, ona je nadasve nešto imanentno, u čovjeku, u društvenom uredjenju. Ona nameće načela za praksu, daje direktive općeg značenja, veze ljudskog društva. Ona je plod civilizacije i kršćanstva. To znači da su zajednički elementi pravednosti razasuti po čovječjoj duši, da se očituju u bezbrojnim i raznolikim oblicima pravnih odnosa medju ljudima itd(Pijo XII sv.I,br.392;427-8;413;453).

Treba, konačno, spomenuti klasičnu objekciju koja se podiže proti kršćanskog morala. Neki vele da kršćanska moralka mnogo insistira na dogmama, pijetizam, bogoslovne kreposti na štetu osjećaja pravde i moralnog reda.

Na ovo se odgovara i na drugim mjestima. Ovdje recimo dvoje: prvo, milost ne ruši naravi, prema tome nadnaravna pedagogija ne smije uništiti ni jedan diktat one naravne; drugo, očito da se naravnim krepostima ima dati mjesto koje im pripada npr.iskrenosti, istinoljubivosti, pravednosti, duhovnoj jakosti itd(Pavao VI: L'Oss.Rom.od 18.VII 1968;Dr. J.K.:Kršćanska pedagogija,br.36,slovo e; br.83 sl).

I. O PRAVEDNOSTI OPĆENITO

Ovdje treba naći zajednički nazivnik za sve vrste pravednosti. Iznijeti što se tiče svih njenih elemenata. Dakle, ovaj dio je više sistematske naravi. On iznosi podatke koje bi se moralo kasnije više puta ponavljati. Koliko je potrebno odgajati čovječji duh da shvati sinteze, potrebno je da se privikne i na ovakve rasprave.

PRVO POGLAVLJE: O PRAVEDNOSTI U SEBI

§ 1. Pojam pravednosti

44/. - Krepost. - Kao takva uključuje snagu ili odliku kojom se čovjek privikava da drugomu tj. Bogu i bližnjemu i sebi daje što svakomu pripada, jer to je pravedno. Kratko rečeno: justitia inclinat ad facienda justa, operatur justa, vult justa(ETH br.888).

a) Crkveno učiteljstvo govori o pravednosti u biblijskom smislu, ali govori i o kreposti kao posebnoj kreposti kada govori o SEDMOJ zapovijedi Dekaloga, o pravima i dužnostima itd(vidi Denzinger u INDEX AYST.gdje iznosi "bona Deo quaesita - bona sibi ipsi quaesita - bona singulis proximis quaesita", dakle tu su sakupljeni glavni dokumenti Crkvenog učiteljstva o svim vrstama pravednosti).

b) Crkveno učiteljstvo daje smisao pravednosti stavljajući njezino uporište u Bogu. Zašto ljudi današnjice pod izrazom "pravednost" i "pravo" razumijevaju tako različite stvari? Jer su digli zajednički, najdublji element tj. temelj u moralnom zakonu, koji je posve nuždan, općeobvezatan, jednak za sve(MetM br.205-207). Ne priznavajući Boga, traži se lijek u sili, a sila je izvor velikih zala.

c)Teolozi su usvajali definiciju pravednosti od Ulpijana tj. zamišljali su je kao krepost kojom čovjek postojano posve hotično svakomu daje što je njegovo(sv.Toma II-II,58, 1).

45/. - Uvjeti ili elementi stroge pravednosti. - Kako se vidi iz gornjega, pravednost regulira čovječje odnose prema drugomu da te odnose uredi na bazi neke jednakosti(ETH br.1632). Dok ljubav više gleda u drugomu biće sebi jedno, pravednost gleda u drugomu biće kao različito, ali traži da se u toj raznolikosti čuva red. Jer pravo jedinstvo ljubavi neće nikada medju ljudima moći sve odnose urediti. Niti se itko pravilno poziva na ljubav ako ne vrši zahtjeve pravednosti.

a) Prije svega pravednost u punom smislu traži da drugi bude zasebna osoba - alter - tako da je alteritet temelj pravednosti. Radi manjka ovog uvjeta ne možemo govoriti da u jednom te istom čovjeku opstoji prostor za tako strogu pravednost, za suhe pravne odnose, iako govorimo da je

biosfera podredjena noosferi. Niti možemo govoriti o strogoj pravednosti izmedju roditelja i djece, muža i žene, gospodara i sluge. Gdjegod je netko prema drugomu manje "alter", manji je prostor za odnose pune, stroge pravednosti, jer se ne verificira pravo u strogom smislu, nego "quoddam justum"(II-II 57,4).

b) Prava i puna pravednost može se realizirati u odnosima prema dobrima koja mogu postati objektom pravnog postupka, koja se mogu novčano procijeniti, sudski tražiti tj. ako se radi o strogom pravu na ono što se traži, dakle "ius strictum" npr.zarada, posjed i sl. Prema tome ni milostinja, ni ljubaznost, ni pozitivna zahvalnost i sl. ne spadaju u područje one stroge pravednosti, na njih se ne proteže ono strogo, sudsko pravo. I ovaj uvjet "iuris stricti" jest kompletivni uvjet ili element koji se nalazi u pravednosti.

c) Formalni, treći uvjet ili element u pravednosti jest ekvivalencija tj. da u odnosima nastupi "aequale" ili "tantum-quantum". I tako vidimo da čovjek nikada ne može Bogu iskazati štovanje koliko Bog zaslužuje, ni djeca roditeljima i sl, prema tome radi manjka ovog uvjeta nije moguće ostvariti strogu pravednost izmedju Boga i čovjeka, iako Bog ima na to puno pravo.

BILJEŠKA: Ima i katoličkih pisaca koji kao da ispražnjuju područje pravednosti ispunjajući ga samo ljubavlju. - To svođenje svega na ljubav kao da je neki "znak vremena", ali nema znanstvene podloge. Uvijek će perspektiva pravednosti i ljubavi biti različite, ali uvijek će njihova djelatnost biti bliska, nerastavljiva. Uostalom, kada govorimo o obziru prema starijima, o prijaznosti i sl, zašto ne bismo rekli da se tu radi i o nekom "debitum" ili dužnosti? Bez sumnje socijalni bi život izgledao sređeniji kada bi svatko shvatio da su socijalni obziri poziv i zahtjev socijalne pravde. - Konačno, ljubav se može svesti na viši nazivnik, ili, kako piše Pijo XII, manjak ljubavi oteščava sjaj pravednosti, ali i manjak ljubavi se može svesti na manjak vjere/I,br.1215/. - Ako ljubav vrši neki opći kauzalitet usmjerivanja prema Bogu, ona ne ruši područje pojedinih kreposti ni njihovu zakonitost.

§ 2.Na što se pravednost odnosi?

46/. - Na ono na što drugi ima pravo. - Moj dobar glas, moje imanje, moja zarada i sl. to je meni primjereno, to mene integrira, usko je vezano s mojom osobom, to sam JA, meni je "aequale" i tko me toga liši mene kao da nekako cijepa(ETH br.957;959;9992). Ono što je "pravo" - to je objekt pravednosti, norma u kojoj se konkretizira i realizira uzvišena i plodna ideja pravednosti, i, ako kao takva vodi Bogu, vječnoj i nepromjenjivoj pravednosti, prima od Boga svjetlo, snagu i smisao(Pijo XII sv.I,br.413). Znači da red koji je Bog zamislio stoji u korijenu pravoga ili autentičnog prava(Pijo XII,I,br.391).

47/. - Kako se to realizira? - Činom koji je vlastit pravednosti: "Dati svakomu svoje", upravo zbog toga i koliko njemu pripada, koliko on na to ima pravo. Tako sve dodje na svoje mjesto, u red. Nije, dakle, snaga pravednosti samo u tome da ona čovjeka stavlja u okvir zakona, nego čovjek po njoj stvara red u svijetu, dokazuje da je na sliku i priliku Božju kao graditelj svijeta, reda i mira medju ljudima, time i graditelj sreće.

§ 3. Dioba pravednosti općenito

48/. - Bitni pojam pravednosti. - Ovaj se sastoji u tome da svaka pravednost uredjuje čovječje odnose i njegovo djelovanje prema drugomu od sebe, bio Bog, zajednica ili pojedinac, jer nastoji uspostaviti ekvalitet ili jednakost. S tog gledišta pravednost je doista univerzalna krepost(denominativno). Vrsno se dijeli na tri pravednosti:

49/. - Legalna pravednost uredjuje odnose pojedinca prema zajednici, u kojoj pojedinac nalazi "debitum commune"tj.onaj "bonum commune" za koji on mora raditi. Na nju su obvezani pojedinci i nosioci vlasti, jer taj pojam zajedničkog dobra sve veže, sve obvezuje, ono je "divinius", rekli bi stari, nego "bonum privatum". Ti se odnosi odredjuju redovito Ustavom, zakonima, pravnim redom u svakoj zajednici.

50/. - Distributivna pravednost ima pred sobom dobro pojedinca, dakle, ona uredjuje odnos zajednice prema pojedincu. Njeni predstavnici, nosioci vlasti dijele dobiti, prihode i terete pojedincima prema njihovim sposobnostima, zaslugama, potrebama pojedinaca. I državu veže propis: Dati svakomu svoje!

51/. - Komutativna (svojinska, korektivna, regulativna, medjusobna, gradjansko-krivična) nastoji uvesti jednakost u odnosima izmedju pojedinaca u nekoj zajednici. Ona, dakle, gleda, pravilan red dijela prema dijelu, pojedinca prema pojedincu. Ako je taj pojedinac i zajednica kao pojedinac, npr,u imovinskim pitanjima, i zajednica se mora držati zakona o poštivanju privatnih prava.

BILJEŠKA: Obrazloženje kako se ove tri razlikuju po objektu, subjektu, po apsolutnoj ili relativnoj jednakosti koju uvode i sl. vidi npr.kod Merkelbacha,II,br.253. - Ne mislim da ima oslona govoriti o nekoj posebnoj punitivnoj ili vindikativnoj pravednosti, jer lako se svodi na odlike koje moraju resiti suca/II-II,q.108/. - Niti smatram da opstoji neka posebna socijalna pravednost, jer se takva svodi na gore spomenute, kako sam pokazao u studiji objelodanjenoj u reviji SAPIENZA u Rimu,1963,str.40-63, vidi PREGLED kat.DRUSTV-NAUKE, Zagreb 1957,br.92.

§ 4. Odlike i obaveza pravednosti

52/. - Kako se pravednost nalazi u Bogu i u Kristu? - Bog opslužuje onu imanentnu logiku svoje naravi, da u svim djelima postupa po propisima vječnog zakona; u njemu je, dakle, uzvišena distributivna pravednost(sv.Toma CG,I,pogl.93). - Krist je imao sve kreposti u uzvišenom stupnju, pa je njegova pamet bila najuže povezana s Božjom, s njom se slagala(III,7,2 ad 2;I-II,61,5). Krist je opsluživao i zakonsku pravednost, kako se vidi iz Sv.pisma(Lk 2,21).

53/. - Njene odlike. - Dovoljno je reći da uvodi mir i red medju ljude; da uvodi ravnotežu izmedju osobnih i društvenih zahtjeva; da se prema njoj prosudju ju kulture; da je baza država itd. Napose pak se ističe vrijednost legalne pravednosti(ETH.br.906;II-II 58,12), a današnji manjak civizma vapi za njom kao rukom spasiteljicom, jer manjak civizma je manjak obzira prema zajedničkom dobru.

54/. - Obaveza. - Prije svega njena obaveza i odlika zajedno sastoji se u tome da ona traži "medium rei" tj.ekvivalenciju "tantum-quantum". - Budući je misija pravednosti da uvede "aequale", gdje se to "aequale" u znatnoj mjeri povrijedi, povrijedila se pravednost. - Interesi zajedničkog života medju ljudima traže da se pravednost opslužuje,zato njena obaveza u teškoj materiji obvezuje pod težak grijeh. - Povreda komutativne obvezuje i na povratu, bila ona povrijedjena od pojedinca ili nosioca vlasti. Prema tome i distributivna može uključivati obavezu povrate npr. ako bi nadležni pri dodjeljivanju službe na bazi konkursa mimoišao onoga koji je za to imao potrebne uvjete u korist onoga koji nema uvjeta; ili, ako bi sudac radi teške grešne nemarnosti oštetio privatnika itd.

Drugi vat.koncil govori kako pravednost treba ljubiti(D 914); ali nije dovoljno ljubiti pravednost nego gojiti, odgajati(EM 93); i bez stanke za nju se brinuti(IS 11;P 3); po njoj se ravnati(EM 39); gojiti onaj unutarnji osjećaj pravednosti(EM 73); a pravi osjećaj i smisao crpsti u vjeri(Oe 23).

DRUGO POGLAVLJE : O PRAVU

55/. - Pojam prava. - To je onaj pojam objektivnog prava tj. pravo je "quod est adaequatum alteri secundum aliquem aequalitatis modum"(II-II,57,2;1 ad 1). I ja mu to moram priznati, jer on je zasebna osoba, obdarena pravom i dužnošću da stvara ovozemnu i vječnu sreću, a bez opsluživanja tih prava, to ne bi mogao postići. Sve što traži čovječja narav, to predstavlja centralnu točku prava(Pijo XII,sv.I,br.475;434).

56/. - Glavna zastranjenja u pojmu prava. - Mnoge su zablude koje su onečistile uzvišeni pojam prava, njegovu ontološku i socijalnu bazu.

a) Odstraniti iz pojma prava silu, jer to je negacija čovječjeg dostojanstva. Bren, galski vojskovodja, govorio je: "Pravo nam je na oštricama naših mačeva i jačemu pripada svijet". Moderni obožavatelji sile ponavljaju poganskú lozinku: "Le droit c'est la force"(Pijo XII,br.217).

b) Odbaciti nauku da je činjenično stanje samo po sebi baza prava, jer ta tvrdnja slijedi iz uzveličavanja sile,za to je Crkva izrijekom tu nauku osudila(Denz 2961;2958).Kriterij činjenice ili "prava činjenice" vrijedi samo za Boga, koji je pravilo i izvor svakog prava, a apsolutisti i deifikatori države misle da se mogu usporediti u tom pitanju s Bogom(Pijo XII br.395).

c) Očistiti pojam prava od racionalizma, kao da se taj pojam može steći smatrajući čovječju narav kao neko samostojno, zasebno biće, vrhovni forum, bez osvrta na Boga. Nema pojma prava medju ljudima, ako se zaniječe da je to pravo ukorijenjeno u Bogu(Pijo XII br.412). Zato je Ulpijan tražio od pravnika da najprije stekne neko znanje božanskih stvari (Pijo XII br.410). Bog je prava mjera svake stvari, prema tome i prava(isti,br.434). Treba spajati "ius et fas", jer ovo posljednje naglasuje čovječju vezu s Bogom(isti,br.550). Rimljani u ovom poslu zaslužuju priznanje(isti br.406-409).

d) Osobito je potrebno očistiti ga od pozitivizma.Ovaj tvrdi da je pravo samo ono što je kao takvo odredjeno od zakonodavca, bilo državnog bilo medjudržavnog, i to bez osvrta na bilo koji vrhovni zahtjev razuma ili naravi ili nadnaravi. I tako sila, kaprisi, strasti i razne mane mogu diktirati "pravo"(Pijo XII br.477;387-404), čime je put apsolutizmu i totalitarizmu širom otvoren. Ovo pozitivističko mišljenje i obožavanje "legalnog prava" ne samo da je urodilo gorkim plodovima, nego niječe i objektivnu fundiranost morala.

e) I od juridizma koji bi htio urediti sve odnose medju ljudima na bazi prava bez ljubavi. To je utopija. Pijo XII mudro govori da ne smije opstojati alternativa: ljubav ili pravo, nego plodna sinteza: ljubav i pravo. Pravo otvara put ljubavi, ljubav ublažuje pravo(br.250-252). Kanonsko pravo, veli Pijo XII, jest "zakon ljubavi"(br.2900 sl).

f) Velik je neprijatelj prava uvijek živi utilitarizam, bilo u prilog pojedinca ili pojedinih grupa, klasa, pokreta itd. Tako je Pijo XII protumačio napadaj na Poljsku kao djelo inspirirano utilitarizmom, a proti svih zakona(br.3813). Što je utilitarizam ako ne egoizam? A Egoizam je izvor svih grijeha i zala.

BILJEŠKA: Pokret da se emancipira pravo od religijo i morala pripisujemo laicizmu, a taj je ojačavina racionalizma i pozitivizma. H. Grotius je učinio vrlo negativan korak u tom pravcu, i teško je odmjeriti posljedice takva postupka/ELIAS, APOLOG,IV,13,br.4/. - U vezi toga opstoji i zabluda o "pravnom vitalitetu" kao da bi sudac imao pravo suditi neovisno o zakonu, što vodi u samovolju/Pijo XII br.2880/. Takav "vitalitet" pretvara suca u apsolutistu. - Ovaj neki trajni antagonizam između moralista i pravnika tumači se s raznih

strana npr. što moralne zasade nijesu jasne kao one pravne, ali pravnici ponekad zaboravе da je pravednost krepost, vrlina iznutra te da pravo mora biti regulirano zahtjevima objektivnog morala, a pravnici da se moraju rukovoditi evanđeoskom pravednošću. Za kršćanskog moralistu pravednost i sveta ljubav se traže i popunjuju.

§ 1. Neke vrsti prava

571. - Naravna ili prirodna prava. - Izviru iz promatranja čovječje naravi promatrane bilo individualno bilo socijalno. Tako Ivan XXIII u PinT br.11.sl.nabraja razna prava, kao: na opstanak, na dostojan život, na štovanje Boga, na slobodan izbor zvanja, na seljenje, udruživanje itd.To su prava, etičke norme, naravni postulati i sl, ali glavno je da čovjeku nijesu dani od ljudi nego da izviru iz naravi, da mu ih je dao Bog(Pijo XII br. 476). Ova prava spadaju pod radius naravnog prava, usadjenog od Boga u čovječju narav(OGZ § 15-44). Kako ih nabraja Koncil vidi u Indeks pod "ius-iura".

BILJEŠKA: Drugi vat.koncil govori o pravima čovjeka bilo pojedinca bilo koliko je on član raznih udruženja. Mnoga pitanja s tog područja spadaju na društvenu nauku. Svakako osobito naglasuje pravo na socijalnu i civilnu slobodu u izboru religije i njenu ispovijedanju/LR br.2-3? EM br.26;73/. Može se reći da je Koncil najkompletnije do sada nabrojio čovječja prava/vidi INDEX pod izrazom "iura"/. - Ali govori i o dužnostima bilo pojedinca bilo skupina i društava/vidi pod "officia"/. Tako ističe dužnost pojedinca da traži istinu, da se usavršava itd. Napose poziva svećenike da vrše dužnosti svoga staleža /P br.5/.

572. - Pozitivna ili legalna prava stvaraju se na bazi pozitivnih zakona npr. pravo izbora, pravo na povlastice itd. Tako opstoje civilna i crkvena prava na bazi civilnog ili crkvenog zakona.

BILJEŠKA: Izraz "jus gentium" danas se redovito uzima kao sinonim na internacionalno pravo, izraslo na bazi internacionalnih zakona, pogodaba i sl. U starini izraz "jus gentium" nije bio istog značenja. Za Ulpijana je označavao "quod natura omnia animalia docuit", dakle više u odnosu prema animalnom sektoru; za juriste je označavao nešto slično današnjem internacionalnom pravu/ETH br.1019/; za Cicerona taj izraz je obuhvatao "gentes" tj. ne-Rimljane, za sv.Tomu je označavao zaključke razuma iz načela naravnog zakona npr da je potrebno posjedovati dobra u obliku privatnog vlasništva itd.Vidi Denz 3782 sl.

573. - Objektivno i subjektivno pravo. - Objektivno se temelji na stvarnoj pripadnosti predmeta(stvari, usluge i sl) dotičnoj osobi te je vlasnost ili pripadnost bitan element toga prava(OGZ § 353), tako sve stvari svijeta pripadaju Bogu, čovjeku samo "ad usum"; državi pripada vrhovničko pravo na dobra podanika koliko doista traži "bonum commune" npr.otvarati puteve i sl. Subjektivno pravo uključuje pravno-moralno ovlaštenje pojedinca da nešto posjeduje kao svoje, da nešto učini, da nešto

traži od drugoga te ga u svemu tome nitko ne smije smetati(OGZ § 354). To je, recimo, pravo vlasništva.

BILJEŠKA: "Ius in re" ima onaj koji stvar već posjeduje; "ius ad rem" traži da stvar bude njegova. Ovo posljednje je kao put da se dođe do "ius in re".

60/. - Pravo punog vlasništva. - Uključuje to da vlasnik može s predmetom raspolagati u bilo koju zakonitu svrhu(OGZ § 362,859). Zloupotreba ne diže pravo vlasništva(Denz 3727), ali uključuje grijeh proti savjesti te subjekt snosi odgovornost za eventualne štete(OGZ § 1305 u noveli).

61/. - Smanjeno ili reducirano vlasništvo. - Tu imamo npr. zalog tj.kada se vjerovnik može namiriti iz stvari ako obaveza ne bi bila ispunjena pravovremeno(OGZ § 447-472) - pignus; može se neki posjed kao takav dijeliti izmedju više vlasnika - condominium; dijeliti korištenje s nekim drugim - servitus; plodove imati samo za sebe - usus(OGZ § 504); ubirati plodove bez vlasništva - usufructus(OGZ § 509); golo vlasništvo bez prava korištenja - dominium nudum itd.OGZ § 472-531.

62/. - Pravno-moralne smjernice. - Detalje svećenik nije dužan znati, ali mora oprezno postupati, jer je građjanski zakon opsežan i detaljan. Na vrijeme neka pita vještaka ili neka uputi pravniku.

a) Pravno-moralna načela odredjuju odnos vlasnika prema posjedu npr. res clamat ad dominum - res fructificat domino - res naturaliter perit domino - nemini ex re aliena ut tali ditescere licet - nemo ex re aliena bona fide possessa debet detrimentum pati - accessorium sequitur principale itd.

b) Kontrafakcije prava nastaju na više načina npr.ako se netko poziva na pravo bez pravnog temelja, ili, ako netko sofistički izvodi kao pravo što se protivi višem pravu npr.odlučivati o životu začetog djeteta i sl, što je uzurpacija prava.

c) Povrede pravednosti su mnogostruko moguće: tko nepravedno dodje do spomenutih prava; tko se nepravedno njima služi; tko nepravedno prava dokida i sl.

§ 2. Objekt ili predmet prava

63/. - Religiozna dobra: - koristiti se sakramentima; udovoljiti pozivu na ispovijed i pričest; kreposti, savršenstvo, pokora itd, osobito izbjegavati prigodu grijeha(Denz INDEX SYST.K 3a); prigrliti religiju itd.

64/. - Duhovna ovozemna dobra: - čast, dobar glas, ali ne dotle da se prihvati dvoboj, niti ubije ozloglasitelj, niti proizvede abort, niti okleveće protivnik. Osim toga dragocjeno je dobro osobna sloboda, ali, dakako ne sloboština(ist.mj. K 3b). U vezi časti i slave uvijek će smetati oholost života(I-II 108, 3 ad 4).

65/. - Tjelesna dobra prema kojima pretjerano vuče požuda tijela(I-II 108,3 ad 4) su osobito: integritet tijela, koji moramo čuvati, izbjegavajući samoubojstvo, dvoboj i sl. To pravo na tijelo samo se proteže dokle traže prirodni ciljevi. Zabranjena kastracija, mastu rbacija(ist.mj.K 3c).

66/. - Vanjska materijalna dobra uključuju da čovjek radi i poglavito radom stiče ta dobra. Iako prema tim dobrima vuče požuda očiju(I-II 108, 3 ad 4), ipak je vlasništvo dobara zahtjev razvoja čovječje osobe, slike Božje u čovjeku. Na ovo treba paziti, jer neki misle da je pitanje prava vlasništva samo plod prolaznih pozitivnih zakona, dok se ono temelji na čovjeku kao duhovnom biću, slici Božjoj (sva su ta dobra manje vrijednosti nego čovjek, pa se on njima može služiti - Bog tim dobrima upravlja preko čovjeka - čovjeku su od Boga odredjena da pomoću njih čovjek stiče savršenstvo, II-II,66,1 u fus noti 3 i 9, izdanje Caramello, 1962).

BILJEŠKA: I OGZ priznaje objekte prava, tj. što čovjek može nazvati kao svoje, i promatra ih koliko su različita od čovjeka, iznad njegove kompetencije obzirom na njihovu narav, ali, koliko mu mogu biti od koristi te mogu spadati u pravni promet/OGZ § 285;311/ - Isti OGZ promatra čast i dobar glas kao dobra stečena od čovjeka koliko se mogu donekle procijeniti novcem, zato predviđa tužbu za povredu časti/OGZ § 19;1330/. - Vanjska ili ekonomska dobra kao predmet pravnog prometa mogu biti: pokretna, nepokretna, potrošna, nepotrošna itd/OGZ § 293;301/.

§ 3. Subjekt prava vlasništva

67/. - Samo razumno biće. - U kršćanskoj ekonomiji subjekt prava je čovjek kao pripadnik nadnaravnog reda, subjekt milosti(Pijo XII br.415). I pravne osobe mogu postati subjekti vlasništva i drugih prava (OGZ § 310; za vjerske zajednice vidi § 18,26). U ove spada i Crkva(kan.1499).

68/. - Dijete prije doba razuma. - Subjekt je ljudske naravi, prema tome i nositelac prava npr.nasljedstva(OGZ § 21-23). Njegovo je pravo habitualno ili radikalno; upravljanje dobrima se stavlja pod posebnu zaštitu zakona. Do sedme godine za Crkveni zakonik dijete je "infans", "puer", "parvulus".

69/ - Djeca u doba razuma. - Vlasnici su onoga što su našli, primili na dar, naslijedili. Uputno je da djeca koja zaradjuju nešto davaju kući u kojoj borave(roditeljima). Tu su na snazi razni običaji kod raznih naroda. Nije uputno odviše naglašavati PRAVA izmedju roditelja i djece, jer medju njima ne može biti govora o nekom strogom i potpunom pravu, kako je rečeno gore u br.44. Radije govoriti o slozi, ljubavi, suradnji.

Dok su djeca u kući roditelja, ovima pripada uprava, prema tome moraju dolično opskrbljivati djecu i davati im sredstva za doličan odmor koliko dopuštaju prilike. Neka ispovjednik vrlo razborito postupa u ovim pitanjima npr.ako je sin sklon na tajnu kompenzaciju. Prije samokompenziranja neka ga odlučno odvraća, a poslije samokompenziranja neka pomnjivo ispita situaciju i neka bude spor u nalaganju povrate(Merkelbach,III,br.179).

BILJEŠKA: Po Kanonu smatra se da dijete poslije sedme može sagriješiti. Od 12. za ženske, od 14.za muške smatra se da su zreli, ali maloljetnici; od 21.navršene se smatraju punoljetnici/kan.88/. Kanon propisuje da ženska osoba prije 14., muška prije navršene 16. ne mogu sklopiti braka/kan.1067/. Kao savjet traži Jus Synodale Zagrebačke nadbiskupije da za ženidbu muški ima 18,ženska 15.

Po građanskom zakonu je drukčije: do 14.je dijete;pa, ako u to doba počini zlodjelo tj. ako nije navršio 14.godina, ne može se kazniti nego se mogu poduzeti "odgojne mjere". Od 14-16 je mlađi maloljetnik, od 16-18 je stariji maloljetnik. Kada je navršio 18.godina ili kada stupi u brak smatra se punoljetnim/OGZ § 21;vidi ERP str. 464/. OGZ u §§ 137-186 doživljuje promjene, nadopune i sl.

70/ - Bračni drugovi. - I muž i žena, i to svaki za sebe, čuvaju potpuno vlasništvo onoga što su naslijedili, stekli, primili na dar ili što im je pridošlo, a sve ostalo spada pod vlast upravljanja muža, iako žena čuva radikalno vlasništvo miraznih dobara.

BILJEŠKE: 1/ Veći je alteritet, manja ovisnost, prema tome jače je naglašen karakter pravnih odnosa između muža i žene nego između roditelja i djece ili gospodara i slugu, zato je u bračnim odnosima moguće češće povrijediti odnose pravednosti nego u roditeljskim odnosima /II-II 57,4; ETH.br.1015/.

2/ Svećenik neka ne ulazi u prijeporna pitanja koja zasijecaju u civilno bračno pravo, koliko ne pozna dobro sve zakone. Neka uputi na advokata ili pravnika. O ženidbenom pravu kao i o imovinskim odnosima opstoje mnoge promjene na OGZ § 44-136.

71/. - Auktori-pronalazači. - Što pronadju na to imaju pravo kao na svoju imovinu. Medju narodne konvencije odredile su mnogošta na tom području npr. da pozitivna prava auktora prestaju poslije 50 godina od smrti istih. Pojedine države imaju posebne zakone.

72/ - Kleričke svjetovne osobe. - Razumije se da dobra župe ili crkve ostaju dobro župe ili crkve. Svećenik pak može imati neka dobra s naslova nasljedstva od roditelja, neka dobra stiče u službi

kao službenik oltara, neka uštedjuje. Osim ovih od osobite su važnosti tzv.nadarbinska ili prebendarska dobra. Dosadašnji kan.1473 treba popuniti, jer Koncil traži da se beneficijski sistem ili napusti ili obnovi tako da služba svećenikova ima prednost nad nadarbinom(Ep br.20). I biskupi neka imaju potrebnu slobodu u dodijeljivanju beneficija(Ep br.28).

Prihode službe neka svećenici najprije upotrebe "ad suam honestam sustentationem et ad officiorum proprii status adimpletionem" što preostane neka dadu Crkvi ili utroše u djela ljubavi, što su dužni sub gravi(k.1473). Neka se čuvaju trgovanja ili obogaćivanja vlastite rodbine(P.br.17). Nepotizam je Crkvi Božjoj nanio mnogo štete! I na tom području svećenici se moraju čuvati čina koji nose na sebi i samo "speciem mali"(II-II 77,4 ad 3; 185,6).

BILJEŠKA: Za zagrebačku nadbiskupiju vrijede posebni propisi u pitanju oporuke za suvišne prihode nadarbenika. Osim što su suvišne prihode dužni namijeniti kako je rečeno, moraju 10% čitave svoje imovine ostaviti sjemeništu i svećeničkoj mirovinskoj zakladi, tj.5% sjemeništu, a 5% mirovinskom fondu. Vidi dopis br.91/1956;od 10.I 1956.

73/. - Redovnici. - Pred civilnim zakonom redovnici nastupaju kao i drugi gradjani, odnosno prema posebnim zakonima(ako opstoje). Medjutim, Koncil traži od njih duh siromaštva, opsluživanja "legis laboris"(R br.13). Njihovi samostani i način života moraju davati kolektivni primjer siromaštva(ist.mj.).

§ 4. O sticanju prava vlasništva

74/. - Traži se naslov i pravni način sticanja. - S moralnog gledišta nije dovoljno reći "ovo je moje", jer možda je i nepravedno stečeno(Denz 2961). I OGZ traži naslove i način sticanja u skladu sa zakonom(OGZ § 380-383). Medjutim, dok se ne dokaže protivno, vrijede predmjeve zakona priznate kroz vjekove:

In pari causa vel dubio melior est conditio possidentis - Nemo sine iniuria potest spoliari re quam possidet - Factum possessionis fundat praesumptionem juris - Possessio bonae fidei parit praescriptionem itd(OGZ § 323-328). Razumije se, proti objektivne istine, sve ove pravne predmjeve za moralistu nemaju vrijednosti.

75/. - Koji su načini sticanja vlasništva? - PRIMARNI ili izvorni su: posjednuće i rad kao glavni, nalazak i prirast kao slijedni, preskripcija koliko odredjuje civilni zakon; DERIVATNI ili izvedeni su: nasljedstvo i kontrakt(ugovor, pogodba).

a) Posjednuće ili prisvojenje(Denz 3730). Opće je priznato načelo: Res nullius est primi occupantis - ali, koje

se stvari mogu zaposjesti, kako i kada itd.odredjuju pozitivni zakoni(OGZ § 309;312;382 sl). Vrijedno je spomenuti da mnogi civilni zakoni o lovu obvezuju u savjesti npr.zakoni koji sprječavaju uništavanje nekih životinja, koji zaštićuju neka zemljišta itd, jer danas lov u mnogim zemljama predstavlja važnu granu općeg privrednog blagostanja(OGZ § 311;381-384).

b) Rad je najčasniji način sticanja vlasništva, jer radom se čovjek afirmira; u radu čovjek ispunja zakon Božji; rad je potreba ljudske zajednice, ali nikako ne tvrdimo da je rad JEDINI izvor vlasništva. Vidi Koncil EM br.67;43(Denz Index K 4fb).

c) Nalazak ili nahodjenje regulira se pozitivnim propisima do u detalje, npr.nalazak dragocjenih stvari(OGZ § 398) tj.blaga; o nalasku mineralnog blaga vidi § 287 i 389; o nalasku napuštenih stvari ili ostalih derelikcijom vidi §§ 287 bilj.3;382;386-388; o nalasku ili pripadnosti stvari smrću vlasnika ostalih bez vlasnika vidi § 287 bilj.3(to su "bona vacantia"); u pitanju nalaska izgubljenih stvari odredjuje da se nadjena stvar mora prijaviti(OGZ § 389), komu se mora prijaviti(ist.mj.§ 389 bilj.4) i koje posljedice snosi nalaznik koji se ne drži tih propisa(OGZ § 393); garantira pravo nagrade u visini od 15% vrijednosti prave stvari - što kršćanin neće primiti, osim za eventualne troškove; o zakopanim ili uzidanim stvarima misli kao i o nadjenim(OGZ § 395); ako si tudju stvar spasio od neizbježiva gubitka ili propasti imaš pravo tražiti naknadu troškova(OGZ § 403), ali kršćanin nagrade ne traži.

d) Priraast(Denz 3730) je zakonit način sticanja vlasništva koliko njegova stvar nešto proizvodi ili njoj nešto pridolazi bilo po naravi(trava,gljive itd); bilo umjetnim putem npr.ako se pomiješaju dvije tekućine; bilo mješovitim prirastom npr.polje posijano tudjim sjemenom ili zasadjeno tudjim rašćem(OGZ § 405-423).

e) Preskripcija(Denz 816) je civilno pravni zakonit način sticanja vlasništva. Na temelju posjedovanja za odredjeno vrijeme prema odredbama civilnog zakona stvar postaje onoga koji je posjeduje - i to je dosjelost(praescriptio acquisitiva, usucapio); ili se gubi neko pravo koje se nije izvršivalo kroz vrijeme ustanovljeno od zakona - i to je zastara (praescriptio liberativa, ili jednostavno praescriptio),npr. poslije tri godine uvrede djelima zastaruju(OGZ § 1490). O njima detaljno raspravlja OGZ npr.§ 1452 sl. i na drugim mjestima; a govori i Crkveni zakonik kan.1512 sl. Mora se priznati da svećeniku ovakve stvari malo se javljaju u praksi,a, kada i dodju, neka se ne ufa u svoje znanje, nego neka konzultira pravnike.

Obzirom na dosjelost s moralne strane pamti: kod onoga koji stvar posjeduje mora opstojati uvjerenje da razborito i opravdano stvar posjeduje, da je nije ukrao, niti da je lukavstvom zadobio. Razumije se, treba da su svi ostali uvjeti pozitivnog zakona ispunjeni.

Obzirom na zastaru takodjer moralist mora opaziti da je zabranjeno upotrebljavati bilo koje sredstvo kojim bi se spriječio drugi da dodje do svoje potražnje, a kod onoga koji računa na zastaru mora opstojati uvjerenje da je drugi mogao i morao tražiti svoje pravo, a da to nije učinio.

Kako se iz gornjeg vidi dosjelost i zastara su zgodni i efikasni načini kojima se vlasnik opominje da svoje pravo brižljivo čuva. Ujedno se omogućuje da ni obzirom na jednu stvar ne ostane takvo stanje da je gospodar nesiguran. Zato i Crkva priznaje ovaj način šticanja vlasništva kako se tvrdi u kan.1508 sl.

e) Nasljedstvo i kontrakti su izvedeni načini sticanja vlasništva, ali o njima se raspravlja kasnije u raspravi o kontraktima(Denz 3728).

BILJEŠKE: 1/ Brojni načini sticanja vlasništva suočeni s modernim fenomenom socijalizacije gube na svojoj snazi, jer sve više ono što je "socijalno" uzima mjesto onoga što je "individualno". Ta dijalektika je uzrokom mnogih nesporazuma i nemira.

2/ Prema civilnom zakonu kod nas na snazi izvorno ničijih stvari u našem poretku nema/OGZ § 287,bilj.3/, te je i divljač opće-narodna imovina/ist.mj.bilj.14/. Uza sve to OGZ govori o okupaciji ili prisvojenju kao poznatoj stvari/§ 382/... Zanimljivo je i ovo: OGZ u § 23.govori da dijete i prije rođenja postaje subjektom prava, a ipak se abort legalizira, pa nije jasno kako može postati subjektom prava onaj komu se diže prvo i osnovno pravo tj.pravo na život... Na koga prelazi nasljedno pravo uskraćeno začetom djetetu /§ 22/?...

§ 5. Odnos prava i dužnosti(obaveza)

76/. - To su dva korelatna pojma, jer moje pravo na predmet stvara u tebi dužnost da me ne smetaš u posjedu toga prava, nego da mi to pravo priznaš(OGZ § 19,339,344). Dužnosti se u čovjeku radjaju na bazi poziva da živi kao čovjek, da teži k zadnjem cilju.Tako su prava ukorijenjena u dubini njegove naravi. Kao kršćanin svatko ima dužnosti i prava koje mu dolaze obzirom na nadnaravni cilj npr.pravo da prigrli objavljenu religiju,dužnost da je traži itd.

Ali i u istom čovjeku prava i dužnosti idu skupa npr. "čovjekovo pravo na život ide skupa s njegovom dužnosti da svoj život čuva; pravo na dostojan život s dužnosti poštena života; pravo na slobodno istraživanje istine s dužnosti da istinu iz dana u dan dublje i svestranije traži"(PinT br. 29 sl).

Za praksu: "One koji ili zaboravljaju posvema ili premalo ističu svoje dužnosti, dok sebi svojataju prava , valja nekako porediti s onima koji jednom rukom kuću grade, a s drugom je ruše"(ist.mj.br.30).

77/. - Nema kolizije izmedju prava i dužnosti. - Ta tvrdnja je univerzalne naravi koliko gledamo čovjeka u svjetlu prirodno-moralnog zakona. Ali ona je isto tako istinita ako čovjeka gledamo integralno, jer, ako dodje do nemogućnosti da se udovolji dvjema pravima, niže ustupa pred višim npr.bračni drugovi imaju pravo na spolno doživljavanje, ali, ako to ne mogu izvršiti nego u suprotnosti s pravom na prokreaciju, prvo pravo ustupa; ili, ako žena ne može ostaviti bolesno dijete i poći od nedjelje k Misi, neka ostane kod djeteta, jer je to dužnost naravnog zakona, a ono pozitivnoga. Prema tome, nema kolizije, nego se treba pozvati na zakon subordinacije.

§ 6. Kompetencija civilnih vlasti

78/. - Vrhovničko pravo. - Taj "dominium altum" pripada državi i na stvari podanika koliko je potrebno za održanje zajedničkog dobra ili ravnoteže u zajedničkom životu npr.otvoriti cestu preko posjeda privatnika, odrediti stopu progresivnog poreza. S tog se gledišta država ima pravo ingerirati u vlasništvo podanika, ali uvijek podaniku treba da to pravo i djelom prizna npr. odštetom.

79/. - Obvezuju li državni zakoni o pitanju i u savjesti? - Oni zakoni koji u prijepornom ili nejasnom slučaju odredjuju čiji je predmet obvezuju snagom komutativne pravednosti u savjesti, i to prije sudskog pravorijeka, jer to je jedini način da se očuva mir. Razumije se, ako ti zakoni doista predstavljaju pravedan zahvat sa strane "dominii alti"; da su ti zakoni u vidu zajedničkog dobra. Prema tome ako odredjuju ili prenose vlasništvo obvezuju u savjesti.

Zakoni koji odredjuju samo formalnosti pri tom prenošenju ili odredjivanju vlasništva ne obvezuju u savjesti, jer to su čiste odredbe pozitivnog zakona, a civilna vlast se ne brine za pitanja savjesti. Medjutim, poslije sudskog pravorijeka moraju se smatrati valjanim ili nevaljanim i u forumu savjesti(OGZ § 883-5)npr.neke države ne priznavaju usmenu oporuku, iako po naravnom zakonu takva može vrijediti. Može se npr.dogoditi da je N.N. ostavio nekomu svotu novca ali "viva voce". Izvršitelj oporuke u tom slučaju nije dužan svotu dati, dapače, ako je dotičniku ta svota isplaćena,može je tražiti natrag, jer oporuka nije pisana; medjutim,tko je svotu primio nije nju dužan vratiti, jer po naravnom zakonu vrijedi i usmena oporuka, ali, ako je stvar pošla na sud, te sud odredio da primalac svotu vrati, mora je vratiti.

TREĆE POGLAVLJE: O NEPRAVEDNOSTI OPĆENITO

80/. - Što je nepravda? - To je svjesno-voljna i doista uzroč na ili efikasna povreda strogog tu-djeg prava. Pazi osobito na izraz "efikasna" ili "tvorna"tj. nije dovoljno postaviti neki uvjet ili prigodu da se povrije-di tudje pravo, nego se traži pozitivna i tvorna povreda. Ra-zumije se, nepravda se može odigrati i u samoj nakani, ali t će ostati samo nepravda u nakani bez obaveze na povratu(gri-jeh želje bez obaveze na povratu).

81/. - Kako je kvalificiramo? - Bez sumnje da nepravda može biti i težak grijeh, ali sva-kako je uvijek neki grijeh ili nered, koliko se ostvaruju svi uvjeti grijeha. Doista, protivi se onom zakonu da ne smiješ činiti drugomu što ne želiš da drugi tebi učini(Mt 7,12), o čemu ovisi sav Zakon i proroci. - Osim toga nepravda može predstavljati grijeh stoga što činiti nepravdu isključuje od kraljevstva nebeskoga(Mt 19,17;1 Kor 6,9). - Nepravde medju ljudima vrijedjaju i ljubav; dižu mir i slogu; upropašćuju za jednički život itd. Kada se sjetimo kradja, prijevara, ocrnji vanja itd. otskače kako je nepravda pravi rušitelj ovozemne sreće.

82/. - Kako ćemo je poznati i prosuditi? - Sjetimo se da se pravednost realizi ra u odnosu prema bližnjemu kao različitom od nas, pa ćemo la ko shvatiti ova pravila dijagnoze:

"Scienti et consentienti non fit iniuria neque dolus"npr. ako se u vanbračnom prilegu obojica slože na prileg, nitko se ne smije tužiti na nepravdu nanesenu s druge strane;

"Domino irrationabiliter invito non fit iniuria" prema to me u slučaju skrajne nužde svatko može uzeti i tudju stvar da sebi spasi život, jer u tom slučaju po strogoj pravdi stvari moraju služiti svakom čovjeku, sve su stvari za čovjeka i stvorene.

"Sola intentio iniusta non constituit iniuriam"tj.nakana kradje još nije kradja, iako može biti grijeh intentione.Unu-tarnja se nepravda može ispraviti i samim pokajanjem, vanjska pak nepravda se mora nadoknaditi povratom ili naknadom.

ČETVRTO POGLAVLJE : DIJELOVI PRAVEDNOSTI

83/. - Široki radius pravednosti. - U br.47.rečeno je da može mo govoriti o trima vrsta ma pravednosti; nijedna se pak pravednost ne može ostvariti ako čovjek u svojoj nutrini ne odbaci svaku spremnost i naka-nu da drugomu učini zlo, i ako ne odluči da će drugomu činiti dobro(declina a malo - fac bonum); ali se pravednosti otvara najširi prostor kada se sjetimo da i ispod onih uvjeta stroge pravednosti o kojima u br.44.opstoje za čovjeka mnoge dužnos-ti prema bližnjemu, iako ne po snazi stroge ili potpune prave dnosti(nazivamo ih "male pravednosti") - to su potencijalni

dijelovi pravednosti:

a) Prema starijima, domovini, Bogu nikada ne možemo postići izjednačenje, dati im koliko smo primili. Te "male" pravednosti ili zahtjevi pravilnih odnosa prema starijima, domovini, Bogu ne udovoljavaju zakonu ekvivalencije, ali obvezuju upravo s obzira prema drugomu kao različitom od nas;

b) Drugi nema strogo pravo da prema njemu budem ljubezan, da prema njemu milosrdno suosjećam, da ga nagradim i poviše zasluga, ali je dolično i časno da tako postupam iz osjećaja prema zajednici, iz društvenih ili civilnih obzira, iz ljubavi.

c) Isto tako dostojanstvo čovječje osobe traži da mu život na zemlji bude lijep, udoban, da ga ne pritiska strah, zbog toga pravilni odnosi prema drugomu traže da krivca razumno kažnjavam, da dobročiniteljima budem zahvalan, da ljubim i govorim istinu itd.

II O LEGALNOJ ILI ZAKONSKOJ PRAVEDNOSTI

84/. - U čemu se sastoji? - U pravilnu odnosu pojedinca prema zajednici, državi, na temelju državnih zakona a u vidu zajedničkog dobra. Tako se zakonima odredjuju mjere za porast životnog standarda, za obranu, za porast morala, za zaštitu bijednika, za bolnice itd. Treba, dakle, i zajednici dati što joj pripada, kao različitoj od pojedinca.

A koji se čini kreposti ne mogu izravno ili neizravno usmjeriti prema zajedničkom dobru!? I kada gradjanin usmjeruje možda i čuvanje od alkohola na dobro zajednice npr.za odgajanje zdravih gradjana, on daje tom činu posebni specificum. I on sebe i svoju djelatnost najuže povezuje sa zajednicom.

Time je očito da legalna pravednost veže i zakonodavca koji mora tražiti ono zajedničko dobro, i u njegovu vidu stvarati zakone; veže podanike, kako je rečeno, koliko moraju davati zajednici što njoj pripada.

BILJEŠKE: 1/ Ova krepost ne počiva samo na pozitivnom zakonu, ona spada i na narvni zakon, jer je čovjek po naravi povezan s društvom, čovjek je po naravi društveno biće. Pravo pripadati državi, veže ga dužnošću raditi za dobro države ili zajednice.

2/ I ova se pravednost može shvatiti kao općenita ili uzročno općenita, ali kao takva nadilazi sebe koliko je samo legalna ili zakonska. Zašto? Jer pozitivni zakoni ne dosižu sve prostore u kojima je moguće umjeriti čine prema zajedničkom dobru npr.slučaj epikije, u jednu riječ: u prakticiranju svih kreposti koje nijesu strogo određene zakonom, prema tome u vezi čina ljubaznosti, darežljivosti itd.

3/ Rečeno je u br.50,bilj. da se socijalna pravednost ne mora smatrati posebnom pravednošću uopće, iako i Koncil upotrebljava taj izraz/EU br.3;EM br.29;EM br.90/, nego da se kao takva svodi na

sve tri vrste pravednosti. Zato se ne poklapa ni s pojmom zakonske pravednosti, jer socijalna može nastupati i van ograde zakona, može se odnositi na zakonodavca i nosioca vlasti prema pojedincu itd. Činjenica je, ipak, da se izraz "socijalna pravda" često upotrebljava. To je, izgleda više tehnički izraz/Denz Index Syst.K 4 fb/.

85/. - Kako se promiče zajedničko dobro? - Kratko rečeno: vršenjem civilnih dužnosti. Ako je pak zajedničko dobro, kako ga zamišlja Ivan XXIII, skup svih onih uvjeta društvenog života koji čovjeku omogućuju punije i nesmetanije usavršavanje njegove osobnosti(MetM br.65), slijedi da se zajedničko dobro može promicati vršenjem bilo koje poštene djelatnosti korisne za državu.

Temelj odnosa izmedju Crkve i države, i poziv da se državi dade što je njezino sadržan je u riječima Kristovim o plaćanju poreza(Mt 22,21). Sv.Pavao razvio je nauku osobito Rim.13,1-8. Vršiti zakone ne samo zbog straha od kazne nego i radi savjesti. Treba plaćati porez, davati carinu, iskazivati čast i poštovanje nosiocima vlasti. Uostalom, Kristov poziv na vršenje pravednosti i ljubavi prema bližnjemu najočitiji je poziv na ispunjanje svega što traži legalna pravednost. Pravda i ljubav su temelji svakog društvenog života, kako se izlaže u društvenoj nauci.

86/. - Svjetsko zajedničko dobro. - To je danas zajednica naroda. O toj ideji ima mnogo u enciklici Pavla VI "Populorum progressio" osobito od br.43 sl. Poziv na pravičnost u trgovinskim odnosima i poziv na univerzalnu ljubav su vrhovne točke toga dijela enciklike. Danas razvijanje ove društvene, zajedničke svijesti (Pijo XII br.2765-6) treba da zahvati čitavu ljudsku zajednicu.

BILJEŠKE: 1/ Poznato je da neki državni zakoni od velike važnosti po državu obvezuju i u savjesti. Tako zakoni o lovu, ribarenju, o vlasništvu, nasljedstvu itd. Moralist gleda na ovo, jer to je s njegove perspektive važno. Veliko je pitanje poreza radi toga što se danas širi posizanje državne vlasti u prava podanika tako da mnogi smatraju da su i ti zakoni postali samo penalni. Uostalom, vjernici rijetko smatraju da se na tom području može sagriješiti u savjesti/Fanfani,II,br.324/, iako sv.Pavao poziva na to/Rim 13,7/, što u ono doba nije predstavljalo problem savjesti kao danas, radi promijenjenih prilika.

2/ Društvena narav čovjeka uključuje razna prava i dužnosti. Tako čovjek ima pravo ulaziti u društva/MM br.68,73/, osnivati obitelj/Denz 3771/itd. Dužnosti pojedinca prema zakonima, prema nosiocima vlasti, prema članovima obitelji, prema Crkvi itd. iznose se na drugim mjestima, iako bi se moglo o tim pitanjima i ovdje raspravljati, jer prostor legalne i socijalne pravednosti uključuje svako usmjerenje djelatnosti prema zajedničkom dobru/Denz INDEX K 5a,5b,5c,5d/.

III KOMUTATIVNA ILI UZAJAMNA PRAVEDNOST

Dužnost pravednosti jest da čuva jednakost u odnosima medju ljudima, razumije se: opravdanu jednakost, a ne da uvede posvemašnju, utopijsku jednakost; osim toga da čuva ravnotežu izmedju pojedinih faktora društvenog života npr. proizvodnih i potrošnih tijela; konačno, da porušeni red ili ravnotežu ispravi. Ova naknada ili povrata jest osnovni zahtjev pravednosti(Pijo XII br.492).

A/ - O povrati općenito

87/. - Pojam. - "Povrata" ili restitucija je vraćanje vlasniku onoga što je njegovo; "Naknada" izravnava nanesenu štetu, nadoknadjuje izgubljeno; "zadovoljenje" nadopunjuje izmakli dobitak i popravlja učinjenu uvredu(OGZ § 1323); "plaća" ili solucija vraća dug npr. plaća za obavljeni rad. U strogom smislu povrata uključuje izjednačenje prema zakonu ekvivalencije:toliko - koliko...(toliko ukrao - toliko vratio; toliko naknadio - koliko oštetio).

88/. - Povrata spada samo na uzajamnu pravednost. - Odnosno, na onu u kojoj se vrijedja strogo, potpuno pravo čovjeka, o čemu gore pod br.44. Ni povreda razdiobne, ni povreda legalne ne obvezuje na povratu, osim ako i koliko je i u njima povrijedjena uzajamna pravednost npr. ako je sudac teškog krivca blago kaznio tako da ovaj nije uvidio težinu svoga zlodjela, sudac time nije dužan na povratu, ali, ako krivac tom blagošću osokoljen učini trećoj osobi štetu, sudac bi bio kriv za svoj blagi postupak, i, koliko bi opstojala uzročnost izmedju njegova blaga postupanja i zločinčeva zlodjela, sudac bi bio dužan na povratu(II-II,62,7).

89/. - Ako se šteta ne može novčano procijeniti? - Uzmimo primjer: Petar je ozloglasio Luku i stvar ne može povratiti usmenim opozivom. Je li Petar dužan novčano Luki nekako kompenzirati uvredu? Po načelu: ako ne možeš sve, vrati barem nešto? Neki tako rezoniraju i urgiraju obavezu novčane naknade. Neki niječu, jer da nema ekvivalencije. Neki opet tvrde ovako: ako ozloglašenje nema reperkusije u obliku štete po Luku, Petar nije dužan na novčanu naknadu, ali, ako se uvreda može novčano procijeniti(npr.ako je Luka trgovac, pa pretrpio štetu kod svojih mušterija), Petar bi bio dužan na naknadu(Fanfani, II,br.296).

§ 1. Potreba povrate

90/. - U ime Božjeg i naravnog zakona koje odredjuje i pozitivni zakon. Nije li Zakej bio spreman vratiti četverostruko za eventualne prevare? I Isus ga je pohvalio(Lk 19,8). Sv.Pavao je kategoričan:

"Podajte svakomu ono što mu pripada"(Rim 13,7).

Promisli: zar povredom tudjeg prava nijesi poremetio red? Dužan si taj red ispraviti. Zar time nijesi ukrao tudje? Vrati svakomu svoje. Bi li želio da drugi tebi to učini? Ne čini ni ti drugomu.

91/. -Težina obaveze na povratu. - Ova se mjeri prema nekim jasnim načelima: prvo, teška povreda uključuje i tešku obavezu povrate tj. obavezu pod smrtni grijeh; drugo, ispovjednik prosudjuje prekršaj ili odgovornost za nanesenu nepravdu ako je po srijedi bila svjesna-voljna-slobodna-teška, dakle formalna krivnja, teološka krivnja; treće, uz sudski pravorijek dovoljna je i juridička krivnja, tj.krivnja na bazi pozitivnog zakona(vidi gore br. 78); četvrto, tko je doista povrijedio strogo tudje pravo i ne može ga sada ispraviti, bilo da je povrijedio tudji "ius in re" ili "ius ad rem", dužan je obećati da će ispraviti ne tom uzmogne, jer kradljivci neće baštiniti kraljevstva nebeskoga(1 Kor.6,10).

§ 2. Naslovi povrate

Dužan je na povratu ili naknadu onaj koji drži tudju stvar tj. posjeduje tudju stvar; dužan je naknaditi što je zlobno drugoga oštetio, iako ne drži tudju stvar; i dužan je na povratu ili naknadu i onaj koji je sudjelovao u oštećenju drugoga.

a) Tko drži tudju stvar

92/. - Koji su to slučajevi? - Npr.ako je uzeo u zajam, ako drži tudji polog, ako se tudjim obogatio, ako je tudju stvar potrošio a svoju time uštedio itd.

93/. - Kako prosudjujemo posjednika bonae fidei, malae fidei i dubiae? -

O ovoj razlici govori OGZ npr. u §§ 329-334; 335-339; 368 itd.

1. Posjednik bonae fidei tj. pošteni posjednik tudje stvari, kako govori OGZ u § 326 jest onaj koji isključuje bojazan, odnosno krivnju savjesti radi vlastitog postupka tj. posjeduje tudje ali na bazi vjerojatnih razloga ili opravdanja. - Takav posjednik: dužan je vratiti stvar pravom posjedniku netom za njega dozna, vratiti stvar kakvu je primio ili ekvivalentno, što je jasno prema br.61; ne smije radi zadržavanja tudje stvari pretrpjeti štete; ako prodje određeno vrijeme za preskripciju, može se njom poslužiti,tj. postaje gospodarom. U slučaju da je držao stvar svojom, na bazi naslova posjedovanja, a nije stvar bila njegova, on ima pravo na plodove stvari; nužni i korisni troškovi utrošeni za uzdržavanje stvari moraju mu se naknaditi, ali oni čisto luksuzni troškovi koji stvari nijesu koristili, ne naknadjuju mu se (OGZ § 329-335).

2. Posjednik malae fidei tj. nepošteni posjednik jest onaj koji zna ili mora znati iz okolnosti da je stvar tudja (OGZ § 326). On mora vratiti posjedniku sve koristi od stvari; naknaditi sve što bi vlasnik bio dobio; naknaditi vlasniku svu štetu(OGZ § 335-339); vratiti sve plodove; jedino može zadržati tzv. "fructus industriales"tj. one plodove ili zaradu što je ubrao, odnosno zaradio, zahvaljujući isključivo svome radu, svojoj vještini(jer ta zarada nema veze sa stvari). Vidi npr.Fanfani II,br.156 na str.224.

3. Posjednik u sumnji tj. koji sumnja da li je stvar njegova. Netom se dokaže da je mogao i morao posumnjati,smatra se nepoštenim posjednikom(OGZ § 368), postupak mu postaje ubrojiv, on za nj odgovara. Vrijede načela: nitko u sumnji da je stvar tudjavne smije za njom posizati, jer time uzima tudje, drugoga smeta u posjedu(OGZ § 339); nitko sumnjivo svoju stvar ne smije posjedovati ili držati, nego: naći vlasnika ili vratiti vjerojatnom vlasniku prema stupnju vjerojatnosti, ili, ako je nemoguće naći vlasnika, dati stvar siromasima.

b) Tko je drugomu zlobno nanio štetu

94/. - Što je zlobno oštećenje? - Čin kojim se oštećuje posjednik stvari te ovaj ima manje nego bi morao imati, jer mu je netko oteo npr. dobar glas, uništio njegovu stvar, zadržavao istu, ne spriječio štetu koju je mogao i morao spriječiti itd, iako, možda,štetočinac od svega toga nije crpio nikakve koristi(OGZ § 1293 -1295).

95/. - Uz koje se uvjete ostvaruje zlobno oštećenje? - Tu su tri glavna uvjeta: p r v i, ako je doista povrijedio strogo tudje pravo bilo in re bilo ad rem (vidi gore br.44 slovo b); d r u g i, da je svojim činom efikasno ili tvorno prouzročio tudju štetu, dakle ne slučajno, ne samo potaknut primjerom, niti samo željom; t r e ć i, da je formalni štetočina tj. da je teološki odgovoran, jer je barem konfuzno predvidjao možebitnu štetu ili nije upotrebio onu pažnju koju je morao i mogao upotrebiti(OGZ § 1306-1310;1297).

c) Tko je sudjelovao u oštećenju

96/. - Pojam sudjelovanja. - To je ustvari primjena nauke o voljnosti čina iz sv.I,br.48. Ta voljnost je u suuzročnosti u nanošenju štete drugomu tj. u činjenici da drugi postupa više manje pod utjecajem onoga koji s njim zlobno trećega oštećuje. Tako postupaju direktno i pozitivno: naredbodavalac, savjetnik, pristalica, hvalilac i kudilac, zaštitnik, učesnik; postupaju indirektno i negativno: koji ne očituje a može i mora, koji se ne opire a mogao i morao bi se opirati, koji šuti a mogao bi i morao bi ne-šutjeti.

BILJEŠKA: U Sumi nema posebne rasprave o komplicitetu ili suuzročnosti. Rasprava nastupa svršetkom XVI vijeka, kada su se pojavile razne "Institutiones theologiae moralis". Vidi B.Häring III,str.84-97. Svakako nauka ima temelja u životnoj zbilji.

97/. - Opće pravilo: - Sudionici su dužni na povratu ili naknadu koliko su svjesno-voljno, efikasno skrivili štetu. Ako se ne može odrediti koliko je svaki pojedini sudjelovao u šteti, odgovaraju svi zajednoga, a jedan za sve, kako predvidja OGZ § 1301-1305. Vidi CJC kan. 2209;2211. Drugim riječima: po naravnom zakonu dužni su na naknadu koliko su formalno, efikasno povrijedili strogo pravo drugoga, bilo pozitivnim činom, bilo ubrojivom nemarnošću, i to po redu i u proporciji uzročnog utjecaja.

Naredbodavalac ili mandans(Denz 2139) je najviše dužan na naknadu, dapače, ako je izvršitelj sve učinio po njegovu diktatu, sam je dužan na svu naknadu štete oštećenomu i izvršitelju.

Savjetnik ili consulens je dužan na naknadu štete koliko je drugoga savjetom ili uvjeravanjem pokrenuo na nanošenje štete, u mjeri u kojoj je predvidio ili morao predvidjeti štetu. - Velika je uloga doktrinalnih savjetnika, jer oni teško mogu svoj savjet opozvati; oni pak koji molbama, obećanjima i sl.potiču na nanošenje štete dužni su kako je rečeno, osim ako su pravovremeno opozvali savjet. - Savjetnik bi bio dužan naknaditi štetu onomu koga je savjetovao ako ga je prevarom ili laži uputio na zlodjelo, ili ako je po svojoj službi morao dati ispravan savjet.

Pristalica ili consentiens riječima ili djelima, glasanjem ili izricanjem svoje misli dužan je na naknadu koliko je odgovorno i efikasno prouzročio nekomu štetu. Pristalice očituju svoje odobravanje na izvanjski način, ali, ako je njihov glas samo konzulativan izjednačuju se sa savjetnicima, ako je deliberativan ili odlučujuće naravi, izjednačuju se s naredbodavcima.

Hvalilac - kudilac, ili palpo, poistovjetuje se sa zlim savjetnikom, jer hvali štetočinu, kudi ga s kukavičluka ako ne nanese štetu, udvara se izvršitelju štete i sl.

Zaštitnik, receptans, ili recursus praebens, lupežu ili štetočini kao takvom tj. ne kao znancu ili prijatelju, pruža zaklon da zaštiti njega ili ukradenu stvar, i on je dužan na povratu ili naknadu prema tome koliko je efikasno i formalno suuzročnik u šteti.

Učesnik, participans, može biti u pljenu ili pomažući drugoga u samom činu oštećenja. Razumije se, ukradeno treba da vrati, a sudioništvo se mjeri po općem pravilu, time i dužnost povrate, ili naknade.

Negativni učesnici(mutus-non obstans-non manifestans)dužni su na povratu ili naknadu. Što uključuje njihovo sudjelovanje rečeno je u br.96, a koji su opći uvjeti ubrojivosti rečeno je u br.95.

BILJEŠKE: 1/ Nije uputno forsirati povratu "in solidum" tj. sve od jednoga, i oštećeni to redovito i ne očekuju, zbog toga neka ispovjednik reče da vrate koliko smatraju da su dužni po savjesti, a on neka ne određuje kvantum/prema sv. Alfonsu - Fanfani II, br. 312, dub. 3/.

2/ Rečeno je da OGZ predvida obavezu povrate "in solidum" gdjegod se ne može odrediti koliko je svaki pojedinac učestvovao u šteti, krađi, oštećenju, ali ta odredba civilnog zakona obvezuje u savjesti jedino poslije sudskog pravorijeka, jer naravni zakon obvezuje samo toliko-koliko, a dispozicija civilnog zakona smatra se više penalnom dispozicijom; obvezuje s naslova zakonske pravednosti kako opaža Merkelbach/II, br. 319/.

3/ Konjekturalni zakoni da je sudioništvo efikasno su ovi: ako izvršitelj upotrebljava upravo ona sredstva što mu je drugi sugerirao; ako izvršitelj od sebe to ne bi bio učinio; ako je izvršitelj povodljiv; ako je šteta doista uslijedila.

4/ U skladu s osnovnom naukom izraženom u sv. I br. 52, bilj. 3, prosuduje se i nanošenje štete s gledišta svijesti-voljnosti tj. teološke krivnje. "Ignorantia affectata" i svijesno ekscitirani afekti ne opravdavaju od počinjene štete/OGZ § 1307-1309/, ni indirektna krivnja/§ 1309/. Odgovoran je za štetu onaj, pod čijom je vlasti štetočinitelj npr. životinja/§ 1311 sl/.

§ 3. Okolnosti povrate

98/. - Komu povratiti? - Komu naknaditi štetu? Ako je oštećenik nepoznat i poslije nego ga je oštetitelj tražio, posjednik bonae fidei može za se be stvar zadržati, a posjednik malae fidei mora stvar razdijeliti siromasima ili dobrotvornim ustanovama; ako je oštećenik dvojben neka se razdijeli stvar medju te dvojbene, ali, ako je ovih mnogo, neka se stvar razdijeli siromasima ili dade u dobrotvorne svrhe. Uzmimo jedan primjer: trgovac je oštetio kupce, recimo uskratom na težini, neka sada isto toliko povisi težinu, razumije se, ako skoro isti kupci k njemu dolaze, ako ne dolaze, neka razdijeli siromasima ili u dobrotvorne svrhe, kako je rečeno više puta.

99/. - Kada povratiti tudje ili naknaditi štetu? - Razumi je se, što je prije moguće, govoreći moralno. Zar se ne dogadja da neki bez dovoljna razloga odgadjaju povratu i time oštećuju vlasnika? Ako to čine tako te vlasnik od toga trpi štetu, morali bi mu i tu štetu nadoknaditi. Redovito je pravilo i tu: teška šteta - teška obaveza odštete ili povrate.

100/. - Na kojem mjestu? - Ovdje treba upotrebiti razliku izmedju posjednika bonae ili malae fidei.

Posjednik bonae fidei ne mora tražiti gdje će stvar ostaviti, nego neka je drži gdje je do sada držao uz obavijest vlasniku da mu je stvar na raspolaganju. - Posjednik malae fidei ili zlobni oštetitelj na svoj trošak mora

omogućiti posjedniku ili oštećenomu da dodje do svoje stvari, ako pak to ne može učiniti, neka stvar dade siromasima ili u dobrotvorne svrhe.

101/. - Kako prosuditi ako je stvar pri prijenosu propala? - Može se, naime, dogoditi da je predmet na putu prema vlasniku ili oštećenomu slučajno, ničijom krivnjom ili krivnjom treće osobe propao, tada posjednik bonae fidei nije dužan na ništa, jer "res perit domino", kako je rečeno u br.61; posjednik malae fidei ili zlobni oštetitelj dužan je i opet vlasniku dati odštetu, pa makar je stvar nestala na putu k vlasniku ili oštećenomu posredstvom ispovjednika.

102/. - Koji je način povrate ili odštete? - Taj je propisan običnim civilnim vrlinama i kršćanskom sviješću, ali s gledišta pravednosti glavno je da se povrijedjena pravda ispravi po zakonu ekvivalencije. Prema tome poštom, anonimno, posredstvom treće osobe itd.

103/. - Kojim redom ili tko ima prednost? - Naravni-moralni zakon diktira nam ovaj red: (vjerovnicima)vlasnicima, zatim povlaštenim vjerovnicima(sudu,liječnicima i sl), uknjiženim ili hipotekiranim, konačno običnim vjerovnicima. - Pozitivni zakon odredju je isto tako, i taj zakon obvezuje(i kao civilni zakon) u savjesti, jer ako civilni zakon odredjuje privilegirane vjerovnike taj postupak je pravedan, učinjen je u svrhu zajednička dobra, prenosi vlasništvo. Vidi gore br.79(OGZ § 1416).

§ 4. Uzroci ne-vraćanja

104/. - Trajno. - Trajno ili uopće nijesi dužan vraćati tudje ili naknaditi štetu:

prvo: ako si u skrajnoj ili skoro skrajnoj potrebi uzeo što je tebi ili tvojima potrebno za egzistenciju, ali, ako ti prilike dopuštaju, nijesi izuzet od povrate, a i sud sebi rezervira pravo prosudjivanja kako je rečeno u OGZ § 1306;

drugo, ako si s opravdana razloga stvar razdijelio siromasima ili je dvojbena stvar odlučena sudom te si od suda oslobodjen od vraćanja;

treće, nijesi dužan na povratu ako se ne ostvaruju uvjeti izneseni gore u br.94, osim poslije sudske presude;

četvrto, nijesi dužan vratiti ako ti je vlasnik posve slobodno, izričito, ili prećutno(vratio ti poništenu zadužnicu), ili pretpostavno(imaš temelja misliti da bi ti vjerovnik na zamolbu oprostio dug) dug oprostio ili od naknade oslobodio(OGZ § 1444);

peto, ako si dužnik bonae fidei nijesi dužan vraćati što je bez tvoje krivnje nestalo, a niti ako si dužnik malae fidei, ako bi u isto vrijeme iz naravna uzroka stvar bila

propala i kod njena vlasnika;

šesto, ako je nastalo poravnanje ili prijeboj(OGZ § 1438) tj. ako ono što duguješ svome vjerovniku dadeš u skladu sa zakonom vjerovniku svoga vjerovnika;

sedmo, ako su ostvareni uvjeti za preskripciju, o čemu gore pod br.75, a u OGZ § 1478;1480;1489;

osmo,ako si dobio oproštenje od sv.Oca u pitanjima otetih dobara Crkve ili o dugovima prema nepoznatim vlasnicima, jer je sv.Otac nekako upravitelj tih dobara, a vjerovniku ostaju na raspolaganju neke duhovne blagodati(Merkelbach II,br.340).

105/. - Privremeno. - To su uzroci ili razlozi odgode povratka ili naknade za oštećenje. Prema tome odgodi povratu ili naknadu:

prvo, ako si fizički spriječen npr. jer si u tamnici, ili moralno, jer bi vraćanjem doveo u pitanje bilo egzistenciju svoju bilo svojih;

drugo, ako bi uslijed povrate sebi nanio veliku štetu npr. izgubio svoj društveni položaj ili ugled u javnosti i sl;

treće, ako predvidjaš, i to temeljito, da će tvoj vjerovnik zloupotrebiti tvoje vraćanje na svoju štetu ili na štetu treće osobe;

četvrto, ako nijesi sada u stanju vratiti svim svojim vjerovnicima pa im ustupiš da se djelomično namire("stečaj" OGZ § 1024;1210 sl), dok ti budeš u stanju vratiti svima što im pripada.

BILJEŠKA: Mora li se isplatiti dvojbeni dug? Civilni zakon ne obvezuje, dapače, može se tražiti da se plaćena suma vrati/OGZ § 1434/, ali ova dispozicija civilnog prava ne rješava pitanje savjesti, o čemu gore u br.27, kada se raspravlja o rješavanjima pitanja savjesti.

B/ - Posebni slučajevi povrate - naknade

Ovi se slučajevi odnose na povredu onih vrednota što sačinjavaju integralno shvaćen život kršćanina. Tu je prije svega pravednost i ljubav dokazana djelima na području poštivanja duhovnih, religioznih, tjelesnih, materijalnih vrednota. Koliko vrednota i odnosa na bazi tih vrednota, toliko mogućnosti povrede, time dužnosti naknade ili povrate. - U ovom dijelu raspravljamo o nekim pitanjima koje susrećemo i na drugim mjestima, ali ne pod jednakim vidom. Reći ćemo da nije dovoljno poštivati sebe i bližnjega samo unutarnjim činima(Denz 2110 sl); ne smijemo se nesreći veseliti, ne smijemo je željeti,ne smijemo se žalostiti radi sreće našega bližnjega(Denz IND. SYST.K 4a). Vrijedjamo tudja dobra sablaznim postupkom, pa ponekad i načinom propovijedanja(Denz 1405;1820), a možemo postati sudionicima ili suradnicima u mnogim ovozemnim poslovanjima ili odnosima i to u njihovoj grešnoj strani(ibidem,IND. Syst.K 4a).

PRVO POGLAVLJE : DUHOVNE I TJELESNE VREDNOTE

Pod izrazom "duhovne vrednote" ili duhovna dobra razumijevamo: stanje milosti, dobar savjet, dobar odgoj, izbor religije, spoznaja istine, slobodu, moralan život i djelovanje itd. - Pod izrazom "tjelesne vrednote" ili tjelesna dobra shvaćamo integritet tijela, zdravlje itd.

§ 1. Odnos prema duhovnim vrednotama

106/. - Teška dužnost. - Ovdje se misli na dužnosti onih koji prenose duhovna dobra, kao što su: roditelji, odgajatelji, pisci, učitelji, odvjetnici, propovjednici, vlastodršci, liječnici itd. Misli se ne sve one koji su vezani uz službu s naslova plaće, službe ili pogodbe. Znači da se ovdje gleda i povreda tih odnosa s vida povrede pravednosti(prava i dužnosti).

Prvo načelo: Tko u vršenju svoje službe ne upotrebi redovitu, moguću, običajnu, nužnu marljivost ili pažnju, pa time bližnjemu naškodi, dužan je na naknadu u ime komutativne i legalne pravednosti(OGZ § 1297). Razumije se, ako se radi i o tome da su se ostvarili ostali uvjeti za ubrojivost toga nanošenja štete (gore br.95).

Drugo načelo: Ako se ne radi o teško grešnoj nemarnosti nego o lako grešnoj npr.o manjoj nepažnji, o vrlo teškoj situaciji, o trenutačnoj rastresenosti uslijed raznih faktora itd. ne možemo nikoga od spomenutih opterećivati dužnošću povrate, jer tko bi se prihvatio službe liječnika, advokata, odgajatelja i sl, kada bi tako lako bio dužan vraćati?

Treće načelo: Tko se posluži nepravednim sredstvima da drugoga spriječi u postizavanju duhovnih vrednota npr.ulaska u Red, upoznavanja prave religije, odgoja itd, dužan je što prije razornost tih sredstava spriječiti, a nastalu štetu morat će naknaditi, jer je povrijedio stroga tudja prava i to nepravednim sredstvima.

Četvrto načelo: Tko je drugomu bio samo povodom da je ovaj učinio štetu ili počinio zlo dužan je na naknadu samo s naslova ljubavi, npr.zao primjer vrijedja ljubav a ne pravednost, a samo povreda stroge pravednosti traži povratu ili naknadu.

BILJEŠKA: Razumljivo da npr.CJC u kan.2333. kažnjava one koji spriječe direktno ili indirektno da budu poznata, proglašena i izvršena akta Sv.Stolice; OGZ § 132 predvida kaznu i naknadu za povredu duhovnih dobara npr.slobode itd.

107/. - Kako prosudjujemo upotrebu hipnoze i anestezije? - Radi se o tome da se tim sredstvima čovjek više manje lišava svijesti, moći samoodredjenja, slobode. Prema tome postupak ćemo prosuditi prema općoj nauci čina s dvostrukim učinkom(sv.I.br.68).

a) Dok s liječničke strane nije jasna korist hipnoze kao terapeutskog sredstva, moralist ne odbija mogućnost ili dopuštenost liječenja nekih bolesti putem hipnoze(Palazzini -

Jorio,CASUS,I,str.603), a zloupotrebe ne samo da padaju pod udar moralne osude, nego se kažnjavaju i od civilnog zakona (OGZ § 1307 sl).

b) U istom svjetlu poštivanja čovječje osobnosti, njegovog specificum-a ili svijesti, prosudjujemo i metodu anestezije, odnosno narkoze. Jasno da se anestezija ne smije upotrebljavati u svrhu da se od anesteziranog otkriju tajne;niti u svrhu uživanja u narkomaniji; niti u druge zle svrhe, ali, ako opstoji klinička indikacija, narkoza se može upotrebljavati u svrhu smirivanja osjetilnih boli, pa bilo to i gubitkom svijesti(Pijo XII br.5544 sl).

BILJEŠKE: 1/Krist nije htio piti vino pomiješano sa žuči/Mt 27,34/, jer je htio trpjeti u punoj svijesti. Međutim, čovjek ne mora trpjeti ako mu bol smeta postizavanju viših ciljeva. Zato i porođajne boli treba tumačiti u istom svjetlu tj.žena može upotrebljavati sredstva da joj se olakšaju ili uklone/vidi BS,1965,str.258 sl/.

2/Skoro svi auktori XV-XVI vijeka smatraju da je gubitak razuma čin intrinsece malus. Mišljenje se osnivalo na ovom tekstu sv.Augustina: "Etiamsi usque ad hoc veniretur, ut tibi diceretur, aut bibes aut morieris; melius erat ut caro tua sobria occideretur, quam per ebrietatem anima moreretur". Zaključivali su da se ne smije izgubiti svijest niti u svrhu ozdravljenja. - Ovaj je zaključak kriv: prvo, jer sv.Augustin predviđa pijanstvo kao grijeh, a nijesu mu bila poznata anestetična sredstva današnjice, drugo, jasno je da nijedan gubitak svijesti ne smije biti prihvaćen ako je izazvan iz prijezira prema Bogu,, u svrhu grijeha i sl; treće, da je gubitak svijesti nešto po sebi indiferens vidi se iz činjenice da se svijest gubi i u snu/Palazzini I,str.703/.

§ 2. Odnos prema svome tijelu

108/. - Teologija tijela. - Pravom se može govoriti o toj teološkoj antropologiji. Očita je veličina tijela kao sredstva čovječjeg djelovanja, kao sredstva kojim se duša izražava, kao sredstva preko kojega čovjek dolazi u vezu s drugim ljudima. - Ali tijelo nosi u sebi i vlastitu bijedu: tromost, snage otpora duhu, napetost, porive itd. - Zato je od velike važnosti da kršćanin promatra tijelo u znaku Otkupljenja, u eshatološkom svjetlu, jer tijelo je kršćanina otkupljeno, posvećeno, izliječeno, odrejeno za slavu Božju(J.Mouroux,SENS CHRET.DE L'HOMME, 1953, str.24-75).

109/, - Nauka Crkvenog Učiteljstva. - Bog je dao čovjeku pravo na integritet tijela(Denz 3771), prema tome egzistencija je čovječja dužnost i to stroga dužnost(D 3268;3270). Nameće se u ime Božjeg zakona(D 3272), a samoubojice i Crkva kažnjava(CJC,1240, § 1,3-4).

Čovjek je dužan čuvati i integritet udova, jer nema apsolutne vlasti nad svojim udovima, nego ima vlast koliko mu je potrebno da odgovori pozivu prirodnog zakona, prirodnih ciljeva ili funkcija(D 3723). Čovjeku nije dopušteno sebe

mutilirati ili bilo kako sebe onesposobiti za rad, osim ako to traži spas cijelog čovjeka, zato je i kastracija zabranjena(D 762;3723;3760;3763).

To se proteže i na seksualni integritet. Zabranjuje se masturbacija direktno izazvana pa bilo i u medecinske svrhe (D 687 sl;3684). Zato drugi Vat.koncil jednostavno govori da je samoubojstvo nešto ogavno i protivno životu(EM 27).

110/. - Dopušteno je uz opravdan razlog izložiti se pogibli smrti. - Razumije se, koliko se ostvaruju uvjeti za dopuštenost čina s dvostrukim učinkom, kako je rečeno u sv.I,br.68. To izlaganje pogibli smrti može biti kompenzirano npr.s razloga spasa domovine, kulturnog napretka, u slučaju sigurnije i okrutnije smrti npr.skočiti kroz prozor da se izbjegne smrti u požaru.

BILJEŠKE: 1/ U svjetlu gornjih načela osuđuju se neke pojave rekordomanije pogibeljne po život ako se obavljaju bez dovoljne spreme. - Osuđuje se alkoholizam i uživanje droga, jer se protive poštovanju prema tijelu, dužnosti čuvanja zdravlja, što, dakako, štetuje i po društvo. - Osuđuje se kastracija/Denz 762/, i sterilizacija npr. u svrhu izbjegavanja poroda, jer u tim postupcima fali ius in agente/Denz 3760 sl;3788/ vidi Denz Ind Syst.K 4db .

2/ U svjetlu istih načela prosudi s moralne strane razna suvremena pitanja npr.o narkomaniji ili "bijeloj smrti" koja doista pribavalja neke ugodne osjećaje, ali škodi integritetu čovječje ličnosti; o psihokirurgiji i "kemiji mozga" pri kojoj se slabi samoinicijativa kao dični element čovječje integralnosti/Häring III,st. 348/, o narkoanalizi koja u pacijentu izaziva razna stanja problematične vrijednosti/Pijo XII,III br.5449/; o psihoanalizi/vidi BS, 1964,br.1,str.72;1965,str.77 sl;vidi Pijo XII,br.543;2324/. U pitanju pak ove posljednje tj.psihoanalize izišao je Monitum sv.Oficija od 15.VII 1961.,kojim se: zabranjuje kleričkim osobama da obavljaju službu psihoanalitičara; zabacuje se mišljenje onih koji tvrde da bi prije ređenja trebalo kandidate slati psihoanalitičaru;konačno se određuje da kleričke osobe, bolje rečeno svećenici,redovnici-ce ne smiju konzultirati psihoanalitičare bez dopuštenja Ordinarija.

3/ Može li netko počiniti samoubojstvo a da njegov postupak ima sve elemente ljudskog čina? To je teško shvatiti, zato Crkva upozorava da se kazne proti samoubojica ne primijene ako ima znakova da to nijesu učinili "deliberato consilio"/kan.1240,§ 1,br.3/, tj.ako ima znakova da nijesu bili pri potpunoj svijesti; osim toga, ako je samoubojica prije smrti davao neke znakove pokajanja; također upozorava da se ne primijene kazne ako opstoji sumnja da li je smrt nastupila kao posljedica samoubilačkog akta; konačno, neka se ne primijene kazne ako je samoubojstvo tajne naravi, da se ne ozloglasi rodbina/Merkelbach II,br.350 tertio/. Prema tome rijetki su slučajevi da bi svećenik uskratio pogreb samoubojici, ali u svakom slučaju je razborito da svećenik upozori vjernike i na zloću samoubojstva i na razlog radi kojeg se ipak drži pogrebni obred.

4/ Smije li djevica sebe direktno ubiti da spasi djevičanstvo? Ne, jer. dragocjeniji je život nego integritet tijela;važnijim smatramo formalno djevičanstvo nego ono fizičko; u duhovnom pogledu joj nitko ne može naškoditi, ako to sama neće; odupirati se mora, pa i izložiti sebe smrti, ali do samoubojstva je dalek

put/Palazzini,I,str.450; II-II,64,5 ad 3/.

5/ Kako postupati s onim koji je odredio da mu se tijelo spali ili kremira? O tome imamo instrukcije sv.Oficija od 8.V 1963, i od 9.VI 1966. Biskupi se moraju pobrinuti da se i dalje održi običaj pokapanja, jer on više odgovara dužnom pijetetu prema tijelu; ako se ne radi o negiranju kršćanskih dogmi ili o preziru nego o higijenskim motivima ili naprosto o običaju kod naroda, može se odobriti i spaljivanje, a onomu koji je zatražio spaljivanje mogu se udijeliti i sakramenti. Vjernik koji je izrazio želju spaljivanja, uz gornje uvjete, ne smije biti izvrgnut sankcijama, dapače, svećenik može pratiti tijelo pokojnika do krematorija kapele i tu izreći molitve/vidi PERFICE MUNUS 1964,str.676; 1965,str.100 i 241;SETTIMANA DEL CLERO, 1966,br.37/. U stavu Crkve prema kremaciji očita je evolucija/Denz Index K 4dc/.

6/ Je li dopušteho sebi željeti smrt? U većini slučajeva radi se naprosto o nekoj nepromišljenosti u izražavanju. Željeti se osloboditi nevolja života znak je barem neke nesavršenosti. Podložiti se volji Božjoj po primjeru sv.Pavla/Fil 1,23/ bilo bi dopušteno, a bilo bi grešno željeti smrt iz neke buntovnosti prema Bogu.

§ 3. Poštovanje prava na egzistenciju kod bližnjega

111/. - Vrhovna civilna vlast može kazniti smrću teške zločince. - Razumije se da se postupi sudski i uz sve mjere kojima se ipak poštuje čovjek, iako se osuđuje njegovo djelo. Prema tome da osuđenik izrazi svoju posljednju volju, i da mu se udovolji eventualnim vjerskim osjećajima(Denz 3272;795).

Crkva je ovu nauku usvojila na bazi državnog vrhovnog prava, na bazi prava države kao zajednice koja se brine za vlastitu egzistenciju, te se brani od onih koji je djelovanjem, odnosno zločinima, ruše. Ima zločinaca koji temeljito pokazuju da su nepopravljivi. Ima i zločina kojima jedina kompenzacija izgleda smrt počinitelja. Pijo XII kaže da se zločinac lišio, razbaštinio prava na život(br.2338). Uza sve to država nema direktne vlasti nad udovima podanika(Denz Index Syst K 4db).

BILJEŠKA: O penalnom pravu vidi kod Pija XII br.445 sl. Moderni ne priznavaju da kazne imaju karakter ispaštanja već samo zaštite ili obrane zajednice, dakle, priznaje se samo socijalni a ne religiozni motiv. Isto tako su skloni tvrditi da je kazna jedino radi povrijeđenog prava. Crkva daje mnogo šira i dublja tumačenja kazni, te se može punim pravom govoriti o teologiji kazne/CG III,pogl.140 sl/. Uostalom, tko dopušta opstojnost grijeha kao uvrede Boga, dopušta i kaznu kao sredstvo liječenja grijeha/I-II,87/.

112/. - Nepravednog napadača smije se odbiti ubojstvom. - Nepravednim napadačem u slučaju smatram onoga koji nepravedno, nasilno pokušava nekoga lišiti života i ekvivalentnih dobara te je svoju nakanu već nekako započeo ostvarivati.

Vjekovno je pravilo: "Vim vi repellere licet cum moderamine inculpatae tutelae". To priznaje Crkva(Denz 3272).

Drugi vat.koncil priznaje ius legitimae defensionis(EM br. 79), isto tako ius ad protectionem vitae privatae(EM br.26). - To priznaje i civilni zakon kako se vidi OGZ § 19; samopomoć kod posjeda § 344, kod naknade štete § 1321.

U ovom slučaju ubojstvo je "praeter intentionem"(II-II 64,7), jer napadnuti želi samo sebe obraniti. A napadnutom je važniji svoj život nego život bližnjega, kako naučava zakon subordinacije ljubavi.

A što je to "inculpata tutela"? To je negrešna, nužna samoobrana tj.koliko je potrebna da se odvrati napad. Tko predje granice snosi i u savjesti i pred zakonom sve posljedice(OGZ § 19). Preći mjeru znači griješiti; takav postupak nema opravdanja, jer time se stvara nepravda na drugoj strani tj.na strani napadača.

BILJEŠKE: 1/ Samoobrana do nanošenja smrti napadaču nije naređena. Spada u jesne zapovijedi, a ove ne traže za svoje izvršenje nikakva izvanredna sredstva, niti redovita a neefikasna. Može, dakle, napadnuti dopustiti i svoju smrt, osim ako je obitelji, državi potrebit, ili ako se osjeća da nije u stanju milosti, jer u tim slučajevima samoobrana je zapovijed/Merkelbach,II,br.361/.

2/ Nije dopušteno napadnutoj djevici ubiti napadača da sačuva djevičanstvo. Zašto? Jer, fali kompenzacija između gubitka fizički neznatnog integriteta a s druge strane života ili egzistencije napadača. Dakle, nije dopuštena, ali nije ni potrebna, jer joj grijeh nitko ne može nametnuti, a možda će šutnjom bolje zaštititi svoje formalno djevičanstvo. Uostalom ni OGZ ne usvaja nauku o dopuštenosti/OGZ § 1325/.

3/ Nije dopušteno ubiti klevetnika ili onoga koji krivo sudi, ni tiranina, ni kradljivca sitnih stvari, niti preljubnice uhvaćene u preljubu, ni fetusa abortom. Odbacuje se i dvoboj, i to kao pogibelj smrti, izazivanje neplemenitih osjećaja itd/Denz INDEX K 4da/. Niti je dopušteno ubojstvo za obranu časti/ist.mj. K 4d; K 3ba/.

113/. - Nevinoga nikada i nikomu i nizašto nije dopušteno ubiti. - Život je svetinja(Denz 3720). Sam je Bog gospodar života i smrti. Ubiti nevinoga je grijeh proti pravednosti i ljubavi, proti društva. Crkva i država odredjuju i kazne za ubojice nevinih(kan.985 br.4; 2354 itd; OGZ § 1325 sl).

114/. - Time se riješava i pitanje abortusa. - Govorimo o spontanom abortusu tj. kada se trudnoća prekine sama zbog bolesti ili ozljede; hotični je abortus naumice izvršen prekid trudnoće ili graviditeta bilo uništujući fetus, bilo otklanjajući bitni element bez kojega fetus nužno ugine(membrana, likvor amnija u kojemu pliva).

Crkva odbacuje ubojstvo fetusa ili abortus(Denz INDEX K 4da) općenito s istih razloga s kojih zabranjuje ubojstvo nevinog već rodjenog čovjeka. Ali, odbacuje ga i radi fizičkih i psihičkih zlih posljedica za majku, pogotovo ako se abortus vrši na nestručan način. Tako liječnici govore da

je abortus pravi napadaj na ženin organizam, na proces sazrijevanja maternice, na buduću plodnost; da on prouzrokuje kod žene razna psihička poremećenja te da stvara kod iste depresivno stanje, osjećaj krivnje i druge smetnje itd. (Pijo XII br.1179;2297 itd).

BILJEŠKE: 1/ Dopušteno je da majka uzme lijekove njoj apsolutno potrebne za liječenje a štetne po fetus uz uvjete: da se radi o smrtnoj bolesti po majku; da su to lijekovi direktno i po svojoj naravi određeni za liječenje te majčine bolesti; konačno, da se ne ma nakane abortirati nego liječiti majku/Palazzini,I,str.426/, dakle i opet primjena onog načela iz sv.I,br.68. Vidi Pijo XII br. 1183.

2/ Što o vanmaterničnoj trudnoći? Oplođeno jajašce ugnijezdi se van sluznice tijela maternice, pa govorimo o jajovodnoj, jajčanoj, trbušnoj trudnoći. Budući da ta mjesta nijesu normalna mjesta u kojima mora biti oplođeno jajašce, neki teolozi smatraju da se, ako su bolesna, mogu izvaditi neovisno od toga da će to vađenje biti štetno po fetus/Palazzini I,str.440/. Uvijek se podrazumijeva da se preduzmu mjere da se plod do kraja razvije/koliko je moguće/. Vidi Denz 3338.

3/ Kako se vidi iz onoga što je rečeno moralist smatra abortusom svako prekidanje života onog već začetog novog bića koje ima neotuđivo pravo na život/Pijo XII br.1178/. Ako pak govorimo o abortusu kao zločinu, koliko podliježe cenzuri, traži se kvalificirani abortus tj. da bude eiectio foetus humani vivi et non vitalis, dakle fetusa nesposobnog da živi extra uterum/vidi važan članak u PERFICE 1964,str.209 sl/. Spominjem da liječnici ponekad razlikuju zametak ili embrio tj.plod do četiri mjeseca starosti od fetus-a tj.ploda starijega od četiri mjeseca. Za moralistu je važno da se u prvom i drugom slučaju radi o subjektu s pravom na egzistenciju, na život.

4/ Vlast ne može narediti ni sterilizaciju osim za teške zločine, jer, kako je rečeno, osim krivnje-kazne, civilna vlast nema prava nad udovima podanika. Privatnik može pristati na sterilizaciju jedino u vidu zdravlja/II-II 108,4 ad 2; Denz INDEX K 4db/. - Osuđuje se eutanazija koliko bi značila hotično i nasilno ubrzavanje smrti, isto kao i "punctio cordis" osim ako je smrt posve izvjesna/Pijo XII br.5427/. - Pitanje reanimacije juridički i moralno riješio je Pijo XII/br.5576-5591/, gdje se ne radi da će čovjek oživjeti, nego se radi o produžavanju života u nesvjesnom stanju.- Smije li se uspavati na smrt bolesnog čovjeka da umre bezbolno,mirno? Neki odgovaraju da bi to bilo dopušteno u slučaju da se radi o bolesniku koji je u stanju da u zadnjim trenutcima sagriješi nestrpljivošću i sl, ako je pomiren s Bogom, drugim riječima, da u tom slučaju mogu liječnici postupati kako im se čini bolje/Lumbreras, CASUS,I,str.104/. Može se reći ovako: ako je bolesnik uredio pitanje savjesti/neki kažu da i onda kada uporno odbija sakramente/ a postoje kliničke indikacije/ teški bolovi, stanje depresije i sl/ može se pristupiti oduzimanju svijesti, dakako nikada tako da taj zahvat znači ubrzavanje smrti/Tivković,I,str.386; Merkelbach II,br. 989/. - Nije zabranjeno ubrzanje poroćaja ako zato ima razloga, a tako se izvrši da ne prijeti ni životu majke ni ploda/Denz 3338/.

5/ Kako prosuditi presađivanje organa? Dopušteno je s tijela posve sigurno umrlog čovjeka izvaditi mrežnicu, aortu,srce i sl, ali prenošenje spolnih žlijezda sa živoga na živoga nije

dopušteno, jer nema dovoljna razloga. Naprotiv, presađivanje bubrega može biti dopušteno koliko je jednomu jedan bubreg apsolutno potreban za život, dok bi drugi s jednim sigurno umro/vidi SVESCI,I, str.82 sl;II,str.62 sl; BS 1968 donosi detaljnije o presađivanju srca u br. 1-2 str.182-190/.

6/ U pitanju promjene spola treba reći da je dopušteno ojačati sekundarne oznake spola da dođu u normalu, isto tako je dopušteno učiniti što hermofrodite klasificira u određeni spol, ali normalnoj osobi promijeniti spol ne bi bilo dupušteno/PERFICE MUNUS,1958,str. 337 sl/. - Injekcije ekstrakta seksualnih žlijezda sa životinja u svrhu sprečavanja starenja možda bi se moglo opravdati ako nema pogibli za zdravlje i ako se radi o dobrim ciljevima/DIZONARIO str. 1252/, jer se ne vidi zloća čina ex obiecto.

7/ Jedan od najtežih slučaja za ispovjednika jest pitanje embriotomije potrebne da se spasi majčin život. U nekim zemljama opstoji državni zakon koji obvezuje da se u tom slučaju izvrši embriotomija. U toj alternativi redovito ljudi smatraju da je dopušteno izvesti taj zahvat da se spasi majka. Današnji moralisti tvrde da je dopušteno liječnike ostaviti in bona fide/SACRA DOCTRINA 1968, str.141,bilj.8/. Ako je majka također in bona fide, a opomenu smatra nemogućom ili bezuspješnom, neka ispovjednik ne intervenira da ne bi kod majke materijalni grijeh prešao u formalni, i time došlo u pitanje njezino vječno spasenje/Antonelli,MEDICINA PAST,sv.II, str.69/.

8/ Još jedno vrlo teško suvremeno pitanje pastoralne teologije jest ovo: je li dopušteno izvaditi maternicu na kojoj je rak, kad se time upropašćuje i fetus? Čini mi se da P.Gemelli pretjeruje smatrajući tu histerektomiju nedopuštenom, jer rak je nasilni element i zahvat u rak se zasebno specificira, pa izgleda da bi zahvat bio dopušten/Fanfani II,br.235/.

115/ - <u>Mnoge suvremene poteškoće.</u> - Mnogo puta je teško odrediti da li se radi o direktnom abortusu, odnosno ubojstvu, ili indirektnom. Da se na to odgovori bez sumnje je najvažnije gledati na čin po njegovoj strukturi, po njegovom usmjerenju, ali treba gledati i na sud kreposnih ljudi.

Mnoge poteškoće dolaze od općeg više-manje negativnog stava prema boli, prema samosvladavanju, a od pretjerane težnje za udobnostima, za slobodom. Ako netko smatra dijete "teretom", očito je da će tražiti razna "opravdanja"(?) da se tereta riješi. Možda je hedonizam onaj tajni movens koji ustvari tumači mnoge probleme mnogo više nego poziv na razne druge motivacije...

Odbacivanje pravila objektivnog morala uvijek je glavni izvor krivih stanovišta prema raznim pitanjima pa i prema abortus-u. Nije bez razloga Koncil u INTER MIRIFICA pozvao sve sektore da u prvom redu gledaju na zahtjeve objektivnog reda morala(br.6). Recimo to u našem pitanju konkretno: onaj liječnički zahvat koji po svom odvijanju, po svojoj naravi ide za ubojstvom fetusa, ili onaj lijek koji se redovito upotrebljava u tu svrhu, jer ima te posljedice, smatraju se kao direktno prouzrokovanje abortusa, zbog toga su zabranjeni.

U svjetlu istog načela moraju se promatrati premnogi slučajevi izlaganja pogibli smrti. Svi se uvjeti dopuštenosti čina s dvostrukim učinkom(sv.I,br.68)moraju ostvariti. A od svih uvjeta glavni je onaj da čin mora biti po objektu s moralne strane dobar ili indiferentan, nikada pak zao.

§ 4. Dvoboj

116/. - Što se pod tim razumijeva? - Dogovoren okršaj izmedju dvojice ili nekoli cine uz upotrebu oružja prikladna da se čovjek usmrti ili barem teško rani. Prema tom boks nije dvoboj, iako i u tom sportu smrt može uzslijediti nekako "per accidens", jer se ne odigrava taj okršaj smrtonosnim oružjem.

117/. - Kako ga kvalificirati? - Ako Crkva zauzima negativan stav(Denz 2022;2571 sl; 3272-3273) razlog je očit: to je ustvari namjeravana obostrana agresija; vrlo neadekvatno sredstvo za reparaciju povrijedjene časti; on raspiruje želju za osvetom itd. - Medjutim, ako bi se dvobojem imao riješiti koji spor medju državama, da se izbjegne ratu, a ostvaruju se svi uvjeti rata, odnosno po srijedi je opravdanje tog čina, takav se smatra opravdanim, jer je poduzet uime vlasti, u svrhu javnog dobra, kao samoobrana itd(Palazzini,I,str.457-461;Fanfani, I,br.242-247). - S istih razloga zabranjeni su i drugi dvoboji ako i koliko se u njima čovjek izlaže pogibli smrti, a nema zato opravdanja("duella ficta" ili "ad primum sanguinem" itd).

§ 5. Neke druge pogibli po tijelo

118/. - Castratio eufonica. - Ovo je više pitanje iz prošlosti, ali počesto se krivo ocjenjuje. Crkva nikada nije ni teoriju ni praksu takve kastracije odobrila. - Crkva je takve pjevače pripuštala pjevanju više iz samilosti. Klement XIV je sub poena mortis zabranio kastraciju u tu svrhu u Papinskoj državi. - Sv.Alfonz je pisao da pristaje uz one koji niječu dopuštenost tog postupka, ali su mu se razlozi u prilog pričinjali važni, na korist onih o kojima se radi, odnosno i na korist zajednice. - Jasno da rezoniranje sv.Alfonza ne uvjerava, jer, ako je čin po sebi zao, nema opravdanja. Prema tome : Čovjek na svoje dijelove tijela ima samo ususfructum i vlast administriranja. Ondašnje su prilike bile takve da se držalo da dječji pjevački glas ima vrijednost koja je u proporciji s eviracijom. Prema tome, primjena načela uvijek može trpjeti neke nijanse u izvjesnim prilikama mjesta i vremena, kako naučavaju svi teolozi(PERIODICA,1965,str. 467 sl).

119/. - Pogibeljni sportovi. - Moralisti nije važno kako se ti sportovi nazivaju, važno je za njega znati da li sport po naravi, kao neizbježivu posljedicu donosi smrt ili smrtnu pogibelj po igrače ili sportaše. U tom slučaju moralist ga ne prihvaća, jer vrijedi li jepo izraženo načelo: "Manere in vitā commune singulis officium est, cui scelus est deesse", kako piše Lav XIII(Denz 3270). - Što se tiče motivacije sporta moralist vidi opravdanje npr. u tome što se u sportu čovjek vježba na disciplinu, na razvoj tijela, na odgoj volje, na formaciju karaktera itd(DIZIONARIO DI T.M.str.1393 sl). - Uostalom, i liječnici dižu glas da se neke vrsti sportova zabrane npr.boks i to zbog toga što mnogi gube život, a neki se onesposobljuju za rad za čitav život. O boksu vidi npr.PERFICE,1958,str.82 sl.

120/. - Bičevanje-samosakaćenje-lišenje slobode-rat. - Doista sva su ova pitanja tretirana od Pija XII(vidi INDEX djela pod izrazom "sport"),ali dobro je naglasiti neka načela.

a) Bičevanje može biti naredjeno od civilne vlasti kao kazna, ali danas od takve vrsti kazne kulturni narodi zaziru, iako nije istina da je te metode nestalo(II-II,65,2).Ni kršćanska askeza ne dopušta takve postupke da čovjek naškodi zdravlju ili postane nesposoban za rad(Denz 3723).

b) Samosakaćenje može biti dopušteno jedino u svrhu spašavanja cjeline, ali što je rečeno u br.114 bilj.5.predstavlja evoluciju nauke iz dubljeg poniranja u problem, jer i do sada je Crkva naglašavala da se ne smije nitko nespos biti za rad(Denz 3723), a presadjivanjem bubrega to se ne postizava. Osim toga, pojam totaliteta nije više "zatvoren", nego i otvoren, pa teolozi naglasuju socijalni aspekt toga totaliteta. U toj perspektivi bez sumnje ima proporcije izmedju neugodnosti živjeti samo s jednim bubregom i time spasiti egzistenciju drugomu koji bez barem jednog bubrega ne može živjeti(gore br.114.bilj.5).

c) Lišiti nekoga slobode može biti opravdano jedino ako se radi o teškim zločincima, i provedba toga lišenja spada na državnu vlast a ne na privatnika. Koliko treba cijeniti tu slobodu najbolje nam svjedoči OGZ u § 1329, gdje odredju je da tko drugoga liši slobode dužan ga je ne samo vratiti na slobodu nego dati potpuno zadovoljenje; ako ga pak ne može opet vratiti na slobodu, mora njegovima zaostalim u životu dati naknadu kao kod ubojstva(niže br.121).

Rat kao oružani sukob izmedju naroda ili država. Rasprava o ratu spada dijelom i na ovo mjesto, koliko naime rat uključuje povredu ili obranu prava države ili naroda. Za pravedan rat traži se s moralnog gledišta: da o njemu odluči vrhovna vlast - da za nj opstoji težak i proporcionalan razlog - da se prije oružanog obračuna pokušaju naći miroljubivi izlazi - da se opslužuju medjunarodni zakoni o vodjenju rata - da se rat poduzme kao obrana da se uspostavi vrlo teško povrijedjena pravednost(J.K.LA MORALITA DELLA GUERRA u "Sapienza", Rim 1961, str.503-528).

§ 6. Naknada štete s naslova ubojstva

121/. - Komu dati naknadu? - Tko je ubio nevinoga uzima na sebe sve posljedice prouzrokovane po samoj naravi tim svojim ubojstvom. Prema tome svi oni koji nužno ovise o ubijenome, svi ti moraju primiti naknadu od ubojice. To su nužni nasljednici kao djeca, žena roditelji. Razumije se da prijatelji ili vjerovnici pokojnoga nijesu uključeni u te nužne nasljednike. OGZ kazuistički analizira mnoge slučajeve(§ 1325 za povrede u tijelu; za povrede ljepote ženske osobe u § 1326; u § 1327.govori s se o naknadi prema preostalim ubijenoga) za naknadu radi povreda tijela.

Očito je da katolička moralka naučava kako treba cijeniti život, egzistenciju, prema tome osudjuje sve vrsti ubojstva, bila ona ne znam kako motivirana(čistoća rase,obrana časti, razvoj nacije itd). Odbija i osudjuje sve vrsti genocida, infanticida, aborta itd, vjerna načelu da svaki subjekt ljudske naravi ima prava na egzistenciju koje mu svatko mora priznatii.

DRUGO POGLAVLJE : BRAČNA PRAVA - POVREDE

U ovom poglavlju dolaze u obzir osobito dvije konbinacije: ženska osoba prije udaje, kojoj se može smesti udaja, i udata žena, odnosno oženjeni muškarac.

§ 1. Silovanje

122/. - Vanbračni prileg dogovorno izvršen. - Razumije se, ako se oboje dogovore, nijedan od njih nema prava tražiti naknadu. Istina, njihovi "razlozi" npr.razlog "ljubav"za moralistu nema snage, jer ljubav treba metnuti pod kontrolu razuma, vjere i morala, ali treba gledati da li je vanbračni prileg dogovorno izvršen ili je nametnut.

Dogovoreni vanbračni prileg ne vrijedja ničija prava, jer "volenti et consentienti non fit iniuria" kako je rečeno u br.82. Medjutim, stranka koja je van prilega nanijela drugoj stranci nepravdu npr. ozloglašivanjem, ili ako je sud izrekao pravorijek u korist jedne stranke, drugu tereti obaveza povrate ili naknade.

Dogovoreni prileg uključuje za jednu i drugu stranku brigu za uzdržavanje i odgoj eventualnog poroda "pro rata parte"tj.razmjerno, prema prilikama, zaradi i sl.

123/. - Prisilni vanbračni prileg. - Prisiljena stranka povrijedjena je u svojim pravima. Prema njoj je pregažena ljubav i pravednost. Tko prisili drugu stranu na prileg dužan je naknaditi svu štetu

njoj, njenim roditeljima i porodu, jer takav uzima na sebe odgovornost za sve posljedice svoga nepravednog postupka. Vidi OGZ § 1328.

124/. - Iznudjen spolni čin uz obećanje ženidbe? - U tom slučaju Noldin kaže da iznudjivalac ne bi bio dužan na naknadu jer da je ugovor-obećanje nevaljan radi nedopuštene materije, ali izgleda bolje reći da bi objektivno govoreći bio dužan uzeti je za ženu, ali, konkretno govoreći(jer se ženidba ne smije nametnuti i mnogi razlozi mogu biti proti te ženidbe), u pojedinom slučaju teško je urgirati obaveznu ženidbu(Fanfani,II, br.317; Noldin,DE PRAECEPTIS,br.469). Ako se radi o "corruptio feminae" Gradjanski Zakonik predvidja težak postupak prema koruptoru(OGZ § 1328).

§ 2. Naknada za preljub

125/. - Uz pristanak i uz prinudu. - Ako se radi o obostranom pristanku obojica snose posljedice. - Kada se radi o iznudjenom pristanku,iznuditelj snosi odgovornost i dužan je naknaditi štetu. U praksi nastaje ova teškoća: Kako da preljubna stranka naknadi štetu a da ne očituje izdajstvo? Za muža je lako shvatljivo, ali žena? Slučaj se mora riješiti pojedinačno(Merkelbach,II, br.388). Sigurno je da redovito žena može svoj pad skrivati, ali ponekad bi bila dužna i očitovati npr. ako ne vidi od očitovanja pogibli za mir i red u obitelji. Isto tako je očito da ispovjednik rijetko može u ovim slučajevima urgirati povratu, radije penitenta ostaviti in bona fide. Žena preljubnica neka štetu naknadi marljivim radom, smanjivanjem vlastitih izdataka i sličnim načinima.

TREĆE POGLAVLJE: PRAVO NA POSJED - POVREDE TOGA PRAVA

Očito je da je ovo pitanje od velike važnosti. Promisli kako onaj zloupotrebljava svoj imetak, troši uzaludno, dok drugi gladuje. Promisli kako se vješto krade: nabija se cijena, traže preveliki kamati, podvaljuje kriva roba, izdaju krivi računi, ne isplaćuje ugovoreno itd. Da se izbjegnu ovi neredi ne smatramo potrebnim ukinuti privatno vlasništvo,jer to je nemoguće.

§ 1. Pravo vlasništva

126/. - Vrhovno odredjenje zemaljskih dobara. - Davno je Lav XIII sočno tu istinu izrazio ovako: "Utcumque inter privatos distributa, inservire omnium utilitati terra non cessat"(RN). Stvorena su dobra dana ljudima da od njih žive. Prema tome čitava zemlja sa svim svojim dobrima ima svoj socijalni i komunitarni

karakter(EM br.71). To se isto može reći i ovako: sva su dobra zajednička u tom smislu što u potrebi svima treba da koriste(EM br.69); ili:da posjednik bude raspoložen dijeliti od svoga onima koji potrebuju.

127. - Neotudjivo čovječje pravo. - To se pravo temelji na božanskom i na naravnom zakonu; ono je nepovredivo(EM br.69), koliko je potrebno da priskrbi čovjeku što je potrebno za život njemu i njegovoj obitelji(ist.mj.). Naziva se "ius fundamentale", a svojstven mu je i individualni i socijalni karakter tako da nadilazi i individualizam i kolektivizam(Denz INDEX SYST. K fb). Država ga ima pravo temperirati i uskladiti sa zahtjevima zajedničkog dobra, ali nema prava dokinuti ga.

Na što se svodi to naravno čovječje pravo privatnog vlasništva? Na to da je čovjek slika Božja, duh i tijelo. Sv. Toma obrazlaže ovako: prvo, Bog upravlja nižim stvarima ili stvorenjima preko čovjeka npr.čuvanjem ljudske vrste, prehranom djece itd; drugo, čovjek je obdaren pameću, srcem, voljom te ima pravo smatrati materijalna dobra kao sebi podredjena, jer on je kao neki kralj svemira; treće, čovječja narav traži da mu izvanjska dobra služe za svoje usavršenje, da udovolji zakonu rasta i razvitka(II-II 66,1;CG I,1;I P, 13,7 ad 5; III,35,5). Zato i Drugi vat.koncil govori da je vlasništvo potrebno u svrhu čuvanja osobne i obiteljske autonomije, dakle da je ono kao neko protegnuće slobode i uvjet mira i reda u društvu(EM br.71).

128. - To je pravo ipak ograničeno. - Uzevši u obzir ono vrhovno odredjenje zemaljskih dobara(više br.126) slijedi da ograničenje toga prava dolazi s više strana: prvo, u skrajnoj nuždi(ne u teškoj-Denz 2156) može svatko uzeti potrebno da spasi svoj ili tudji život(EM br.69;OGZ § 1306;1311-12); drugo, državna vlast u svrhu čuvanja zajedničkog dobra, mira i ravnoteže u društvu, može poduzeti mjere da se vlasništvo temperira i uskladi sa zajedničkim dobrom npr.porezima opteretiti pretjerano gomilanje imanja(Denz 3271;3728); treće, socijalna uloga privatnog vlasništva nameće strogu dužnost posjednici ma da u ime socijalne pravde i ljubavi dijele od svojih viškova i suviškova, kako se odredjuje na drugim mjestima(BS, 1967,str.392 sl).

129. - Uporaba i zlouporaba. - Ostaje netaknuto temeljno pravo na vlasništvo. Uporabom individualnog i socijalnog karaktera vlasništvo se neka ko širi, postaje plodnim, ali zloupotreba ne čini da vlasnik izgubi pravo na posjed(Denz INDEX SYST.K 4fb). Uime kommutativne moraš poštivati tudji posjed, ali, tko ne upotrebljava svoj posjed kako treba, npr.ne izvršuje njegovu socijalnu ulogu, toga ne možeš sudski natjerati da to čini.Vlasništvo i pošteno vršenje vlasničkih uloga nemaju iste granice(QA br.47). Zloupotreba vrijedja razne druge vrednote(EM br. 71).

130/. - Razlozi u prilog vlasništva vrijede i danas. - Razumije se, prije i danas oblici vlasništva mogu biti različiti(EM br.69;71), i sama država kao zajednica može posjedovati, i pojedina udruženja, ali i danas je to privatno vlasništvo korisno za afirmaciju autonomije bilo pojedinca bilo obitelji - i danas je to privatno vlasništvo kao neko protegnuće slobode - ono i danas služi kao prostor n. kojemu se snažno afirmira čovječje snalaženje, stvaralaštvo, briga za druge - i danas je ono izvor stabilitetâ, mira -ono je poticaj na rad, zaradu itd.(EM br.71).

§ 2. Povreda prava vlasništva

131/. - Kako prosudjujemo kradju? - Neovlašteno, bezpravno prisvajanje tudje stvari proti volje vkasnika. U otimačini otimač nasilno lišava vlasnika njegova imanja, prema tome otimač vrijedja pravdu, ljubav i slobodu vlasnika, kradljivac pravdu i ljubav.

Kradja se protivi izmjeničnoj, svojinskoj pravednosti,dakle naravnom zakonu - protivi se ljubavi, miru i slozi - ruši socijalni red itd. Zato je i Objava osudjuje(Šesta zapovijed; 1 Kor 6,10; Mt 19,18), a Crkva osudu usvaja(Denz 3133; 1368; 2136-8).

Kradja će biti teške ili lake naravi prema vrijednosti ukradena predmeta, tj. to je grijeh težak samo po svojoj vrsti(ex genere suo) ali u konkretnosti je težak jedino ako kradja dosegne tešku stvar, težak predmet, teško oštećenje vlasnika.

Kada je težak predmet? Kada se ukrade vlasniku koliko mu je potrebno da kroz sedmicu dana uzdži sebe i obitelj.Bez sumnje objektivno teškom tvari smatra se ona koju ljudi poštenja smatraju takvom. Teška je stvar koja na težak način vrijedja socijalni objektivni socijalni red. Može li se reći da je apsolutno težak objekt kradje 15 do 20.000 ? Svakako, i manja kradja siromahu može predstavljati težak grijeh, ali ukrasti oko 20.000 smatra se teškom povredom objektivnog socijalnog reda i posjeda.

Time je rečeno da se lako dogodi da kradja lake stvari predje u tešku, i obratno,npr. ukrasti i stvar manje vrijednosti na koju je vlasnik vrlo usko vezan te mu kradja izaziva vrlo teške nemire može postati teškom kradjom; naprotiv,i teža kradja kućnog osoblja ili djece prema roditeljima ne znači da uključuje opterećenje teške kradje, jer u tim odnosima fali alteritet, kako je rečeno gore u br.45.

132/. - Sitne kradje. - Ove mogu na više načina narasti u veliku kradju, odnosno u veliki predmet. Kako?

a) Nakanom ukrasti velike ili vrijedne stvari, odnosno nakanom znatno se obogatiti ili nakanom teško nekoga oštetiti;

b) teškim oštećenjem vlasnika pa bilo to i sitnim kradja ma, prema tome: za sitne kradje dovoljan je i kraći razmak vremena da narastu u veliku materiju tj.da se kumuliraju; za ukradene predmete osrednje vrijednosti traži se osrednji raz mak; za velike ili vrlo vrijedne predmete velimo da će se ku mulirati samo ako lupež ponovi kradju kroz dva mjeseca. Mora listi smatraju da je za sitne kradje dovoljna i jedna sedmi- ca, za osrednje jedan mjesec, za velike dva mjeseca.

c) velikim obogaćenjem uslijed manjih kradja izvršenih na teret jednoga ili više vlasnika, jer to njegovo veliko obogaćenje uključuje veliko oštećenje, a veliko oštećenje ne ovisno o našim mislima teško oštećuje društvo, uvodi nered.

BILJEŠKA: U oči upada kako je Crkveno učiteljstvo posvetilo znatnu pažnju tome kako je moguće povrijediti pravednost time što se prime neke crkvene obaveze za stipendij a tim se obavezama možda ne udovo- lji/Denz,INDEX,K 4 fb/ npr. "nabijajući" stipendij misa, ne udovolja vajući primljenim obavezama za molitve i sl.

§ 3. Je li dopuštena tajna naknada?

133/. -Pojam - uvjeti. - Pod izrazom "tajna naknada" ili taj na kompenzacija razumijeva se čin kojim se vjerovnik bez znanja dužnika naknadjuje iz njegovih (dužnikovih) dobara.

Civilni je zakon ne priznaje, odnosno svraća je na svoj forum kao i ostala prijeporna skupna pitanja(osim preboja- OGZ § 1438 sl). - Crkveni zakon tumači naravni zakon, stoga, iako stoji na stanovištu da je potajna naknada vrlo pogibelj no sredstvo uvodjenja pravednosti, ipak dopušta mogućnost ta jne kompenzacije: prvo, ako se radi o dugu na bazi stroge pravednosti; drugo ako dug pod izvjesno nije vraćen; treće, da nije moguće "sine gravi incommodo" od dužnika drugim pu- tem dobiti svoje; četvrto, da vjerovnik svojim postupkom ni- komu ne nanese štetu, nikoga ne kompromitira; peto, da preuz me mjere prekaucije da drugoga ne sablazni npr.ako bi netko znao taj vjerovnikov postupak te mislio da se radi o kradji.

Opstoje li doista takvi slučajevi? Opstoje. Ako je rad- nik obavio posao na zahtjev gospodara,a ovaj to neće da priz na; ili, ako je posloprimalac prisiljen na nadnicu manju od pravedne ili manju od one odredjene od zakona; ili ako poslo davac opterećuje radnike pretjeranim, neugovorenim radovima itd(u Denz 2137 osudjuje se laksno mišljenje prema kojemu bi se svatko mogao kompenzirati za nadnicu koju smatra da nije dovoljna; zato je rečeno da treba gledati na legalnu nadnicu). Isto tako privatnik se može tajno kompenzirati ako je sudski neprave[illegible] osudjen. I trgovac se može tajno kompenzirati ako je bez [illegible]voje krivnje prisiljen prodavati robu ispod pravedne cijene.

ČETVRTO POGLAVLJE: PRAVO NA DOBAR GLAS I ČAST - POVREDE

Pod izrazom "dobar glas" razumijevam dobro javno mišljenje o nekomu. Čovjek ima pravo na dobar glas(EM br.26), jer nosi u sebi sliku Božju, a krepostan život pojedinca velik je element sreće za društvo. Dobar glas je kao onaj evandjeoski talent. I čovjek je dužan taj dobar glas čuvati. - Pod izrazom "čast" razumijevam izvanjsko priznanje nečijih odlika ili vrijednosti, u njegovoj prisutnosti. Znači da dobar glas i čast spadaju na dostojanstvo ljudske osobe.

§ 1. Zli sudovi - sumnje

134/. - Zašto su ljudi skloni sumnjati u druge i zlo suditi? Ima više uzroka. Možda su i oni sami zli. A nijesu li skloni zlo misliti o drugomu prema komu su zlo raspoloženi? Možda ih je život naučio da budu realisti, jer su doživjeli mnoga razočaranja(II-II,60,3). Zato se govori da su stariji skloniji sumnjati u druge, nego mladji.

135/. - Kako ćemo biti mudre zmije i bezazleni golubovi? - Ovaj poziv Kristov treba dobro shvatiti(Mt 10,16). Ako je pitanje o mjerama predostrožnosti uvijek je bolje predusresti zlo, kako naredjuje životna mudrost. - Ako se radi o tome da sudimo ljude neka nam pred očima lebde riječi Kristove(Mt 7,1) i Pavlove(1 Kor 4,5) da ne sudimo na brzu ruku. Prema tome plemenita duša tumačit će postupke bližnjega na dobru stranu, dok nije jasno protivno. Kada se radi o tome da je postupak bližnjega očito zao, kršćanin neka suspendira sud ako ga ne mora izreći. - Kada se radi o prosudjivanju stvari ili dogadjaja, kršćanin neka nastoji davati zrele sudove(II-II 60,4).

136/. - Zli sudovi su drski sudovi o tudjem grijehu stvoreni bez dovoljna razloga. Takav sud je u stvari [illegible]rda i sigurna osuda bližnjega. Tim postupkom se vrijedja tudje pravo na dobar glas; vrijedja se ljubav prema bližnjemu; uzurpira se Božje pravo itd. Što je sud temeljitiji i što nanosi manju štetu - to uključuje manju grešnost, manje zavrijedjuje osudu.

Ovdje otskače veličina kršćanske koncepcije ljudskog života. Kršćanstvo želi regulirati i našu nutrinu tako da i ona skrovita naša strana bude ispravna i čista prema bližnjemu. Sud spada na spoznajnu stranu, kao prva komponenta ljudskog čina.

§ 2. Dobar glas - ozloglasivanje

137/. - Opće pravo. - Pravo na dobar glas imaju pojedinci i skupine, živi i mrtvi, dobri i zli. S tom razlikom, što pravo na dobar glas, koliko je istinit, jest apsolutno i općenito, dok pravo na dobar glas kod onoga koji ga stvarno ne zaslužuje, jest relativno i ograničeno, zato opstoje mnoge okolnosti u kojima se stvarno stanje može očitovati.

138/. - Povreda došaptavanjem. - Čovjek mora odgajati u sebi osjećaj pravednosti, ljubavi i prijateljstva. Tada će osjetiti kakvo je zlo došaptavanje tj. nastojanje da se poremeti prijateljstvo izmedju pojedinaca, pojedinih obitelji i sl. To došaptavanje se ostvaruje na razne načine npr. iznosenjem nedostataka jedne stranke. Svatko ima pravo na prijateljstvo, još više ima pravo da se došaptavalo ne služi pri tome zlim sredstvima kao što je ocrnjivanje, klevetanje i sl.

Sv.pismo upotrebljava oštre riječi proti tih došaptavala, dapače sv.Pavao govori da zaslužuje smrt(Rim 1,29-32). Što je prijateljstvo vrijednije, njegovo raskinuće je teže.

139/. - Povreda ocrnjivanjem-ozloglasivanjem. - To je neka vrst osjenjivanja tudjeg dobrog glasa riječima. Može se ostvariti pozitivnim postupcima npr. iznosenjem, uveličavanjem zlodjela, ili negativnim npr. ako se ne hvali njegovo dobro djelo ili se niječe to dobro djelo, ili umanjuje i.sl.

Razumije se da oštra osuda proti ocrnjivača izrečena u Sv.pismu ima temelja(Rim 1,30;Petr I,4,8;Jak 1,26). Protivi se ljubavi, pravednosti, redu i miru, uzurpira se Božje pravo sudjenja i osudjivanja. I gradjanski zakon predvidja kazne(OGZ § 1330).

Težina se odmjeruje sa strane ocrnivatelja npr.da li je on ozbiljan čovjek ili ne;mjeri se sa strane slušalaca npr. da li je pred nekolicinom ili velikim brojem; mjeri se osobito sa strane štete koju ocrnjivanje prouzrokuje; a mjeri se i prema onome što se iznosi tj.da li koja fizička, neznatna, ili moralna i velika mana.

140/. - Kako ocijeniti one koji slušaju? - Ako slušalac odobrava, pristaje, potiče, nasladjuje se i sl, postaje formalnim sudionikom tj. snosi krivnju kao ocrnjivatelj, a možda sablažnjuje istog ocrnjivatelja.

Ako slušalac ne odobrava, ali se nekako nasladjuje onomu što sluša, griješi proti ljubavi, manje nego ocrnjivatelj, ali, možda je to radovanje iz teško grešnih motiva, recimo mržnje na onoga koga se ocrnjuje, i tada slušalac upada u drugu krivnju, krivnju mržnje.

Tko sluša i ne spriječava, a mogao bi i morao bi spriječiti, griješi proti ljubavi i prema onomu koji je ocrnjen,

jer ne odvraća od njega zlo, i prema ocrnjivatelju, jer ga ne odvraća od zla, ali ne može se reći da griješi proti pravednosti.

BILJEŠKE: 1/ Spriječiti ocrnjivanje obvezuje s naslova ljubavi. Time se naglasuje da nitko ne može poduzeti taj posao sprečavanja ocrnjivanja ako se temeljito boji da bi time naškodio u znatnoj mjeri sebi ili svojima. Osim toga, nije dužan spriječiti to ocrnjivanje ako predviđa da će opomena biti uzaludna ili još štetnija od ocrnjivanja. Konačno, podložnik redovito nema dovoljno snage da pri ocrnjivanju spriječi nadležnoga.

2/ Je li koji put dozvoljeno otkriti tuđi, drugima nepoznat zločin? Ako to traži veliko zajedničko dobro zajednice, treće osobe, onoga koji očituje ili onoga čiji se zločin očituje. Razumije se, pri tome treba postupati svetački tj. dobrom nakanom, taktikom, u potrebnoj mjeri itd. Tu se lako umiješa grešno raspoloženje.

141/ - Povreda klevetom. - To je ocrnjivanje na taj način da se bližnjemu imputira zlodjelo koje on taj nije uopće počinio. Prema tome kleveta je nepravda i laž. Razumljivo da podliježe i kaznama(OGZ § 1330).

Može li netko sebe oklevetati? Imputirati sebi nepočinjeno zlodjelo? Recimo u najlakšu ruku da to nije autentična kršćanska poniznost, nego neistinitost, ali, bilo bi zabranjeno ako bi time takav klevetnik sama sebe naškodio dobru glasu zajednice ili staleža.

§ 3. Čast - povreda časti

142/ - Čašćenje. - Kršćanin, a i svaki čovjek, je dostojan predmet čašćenja radi svoje imanentne veličine čovjeka, još više kršćanina. Častiti znači na izvanjski način priznati tudje odlike. To je redovito u prisustvu te osobe ili barem u zamjeničnoj prisutnosti npr.u slici ili u njegovom zamjeniku-poslaniku. Pravi temelj čašćenja jest moralna vrijednost onoga koga se časti, ali i druge odlike zaslužuju neko čašćenje, osobito položaj u društvu.

143/ -Povreda časti. - To je pozitivan, nepravedan čin onečašćenja prisutne osobe, pa makar treća osoba i ne bila prisutna. Ako čovjek ima pravo na čast radi vrijednosti, položaja, službe, slijedi u drugomu dužnost da mu to priznaje.

Krist je oštro osudio povredu časti. Tko ljutito reagira na brata odgovarat će pred sudom; tko mu reče da je šupljeglavac, odgovarat će pred Velikim vijećem; tko mu pak reče da je moralno pokvaren, odgovarat će u paklenu ognju(Mt 5,22).

Bez sumnje, mnogo treba gledati na okolnosti da se procijeni da li se radi o povredi časti, i kakve je naravi ta povreda. Isti Krist opominjući učenike naziva ih "bezumni"(Lk 24,25), a sv.Pavao Galaćane naziva "ludi"(Gal 3,3). Okolnosti ponekad davaju posve bezazlen ton oštrim riječima kao kada od dragosti majka naziva svoje dijete "majmune" i sl.

144/. - Kako reagirati na povrediteljа časti? - Zlikovci odgovaraju: za oko glavu, za prst ruku. - Zakon odmazde odgovara: oko za oko, zub za zub. - Autentično kršćanstvo odgovara pružanjem druge strane, junaštvom.

Medjutim, i kršćanstvo zna da je ponekad potrebno tražiti zadovoljštinu za obranu viših vrednota(OGZ § 1330;1490); koji put je potrebno uvreditelja opomenuti(Iv 18,23). Poziv da treba blagoslivljati onoga koji proklinje(Lk 6,28)razumijeva se kao obaveza za sve "secundum praeparationem animi", ipak u konkretnosti može se nametnuti strože rješenje(II-II 186,2), ali moguće je i oprostiti "ex superabundantia caritatis".

BILJEŠKA: S povredom časti skopčano je ruganje drugomu ili ismijavanje drugoga.To predbacivanje defekata ili mane drugomu da se on zasrami redovito izvire iz nekog precjenjivanja samoga sebe, iz neke nadutosti. Može biti dopušteno u granicama šale, ali lako je preći u ekstrem, a ekstrem je netom se drugi vrijeđa ili izlaže **šteti** bilo koje vrsti npr. gubitku vrijednosti u očima drugih.

§ 4. Kako naknaditi povrijedjeni dobar glas i čast?

145/. - Ocrnitelj je kao nepravedni oštetitelj. - Prema tome dužan je na povratu ili naknadu prema prouzročenoj šteti ocrnjenomu, razumije se, ako je bez dovoljna razloga iznio tudje zlodjelo. Uz to treba imati na umu da naknada ne obvezuje ako se nijesu ostvarili uvjeti za zlobno oštećenje(gore br.95-96).

Tko je nehotice povrijedio tudji dobar glas dužan bi bio spriječiti štetu ako to može bez velike neugodnosti, jer, ako to ne bi ni pokušao učiniti, bio bi formalni, nepravedni štetočinac.

146/. - Klevetnik je uvijek dužan na naknadu. - Dakako, ako je šteta uzslijedila kao učinak njegove klevete, jer za klevetu nikada nitko ne može imati opravdanja, zlo je u sebi, uvijek zlo

147/. - Kako se ispravlja povrijedjeni dobar glas? - Tu treba razlikovati izmedju ocrnitelja i klevetnika.

a) Klevetnik mora opozvati svoje riječi makar ga to opozivanje stajalo vlastitog dobrog glasa ili gubitka kojeg vrmenitog dobra, jer nevina osoba ima više prava na dobar glas nego klevetnik. Ne bi bio dužan opozvati svoju klevetu jedino u slučaju da bi morao za to pretrpjeti mnogo više od štete nanesene oklevetanomu.

b) Ocrnitelj ne može opozvati riječi te reći da je prije lagao, jer nije, zato neka ispravi svoj postupak kako najbolje zna npr.da govori pohvalno o ocrnjenomu, da blago tumači njegove nedostatke itd.Ako mu je fizički ili moralno nemoguće opozvati riječi, nije ni dužan.

148/. - Kako se ispravlja povrijedjena čast? - Neka uvreditelj potraži načina kako će pokazati da uvrijedjenoga časti: za javnu uvredu - javan opoziv, za tajnu - tajan opoziv. Tu nema nekog recepta, jer treba vidjeti sve okolnosti npr. ako je starješina krivac neka pokaže koji znak blagonaklonosti, neka pozdravi i sl. podanika; ako je uvreditelj podložnik, razumljivo da će biti dužan opozvati; jednak jednakomu lako izrazi "pardon". Može se dogoditi da nije uputno uopće tražiti načina kako uvredu ispraviti npr. ako se opravdano bojiš da će uvrijedjeni odbiti tvoj opoziv ili se bojiš da ćeš uvrijedjenomu opozivom nanijeti novu neugodnost, dakle, o svemu tome neka prosudi ona životna mudrost koju nazvasmo razboritost.

D O D A T A K : teme za obradbu

- Vrijedno bi bilo detaljnije proučiti razliku izmedju pravednosti i ostalih kreposti bilo moralnog ili teologalnog smjera, jer razne se kreposti mogu naći na istom prostoru, ali je njihova perspektiva različita(INITIATION,III,st. 846 sl), objekt različit.

- Kriza prava u antagonizmu izmedju autentičnog prava i raznih kontrafakcija prava o kojima Pijo XII br.391. A pojam prava kod pogana? Staro poganske i kršćansko pravo kao "antikna krepost"(Weiss,I,str.394;472 sl;II,str.505 itd).

- Osobito je vrijedna naglaska nauka o prvenstvu objektivnog prava nad onim subjektivnim, vidi npr. kod R.Sigmnod PHILOSOPHIA SOCIALIS,Rim 1959,str.150-5 i drugdje.

- Kršćanski pojam odnosa čovjeka prema svome tijelu ostaje uvijek kao pojam podložnika, korisnika, ovlaštenog upravitelja, dakle uvijek u skladu s voljom gospodara(Mudr 16, 13-14;Pz 32,39).

- U kojem je smislu rečeno da se neki radjaju "ad servitutem"? CG,III 81. Tu se naglasuju samo "corpore robusti" kao što i mi danas govorimo o "rodjenim atletama". Niti istaknuti umovi imaju prava vladanja, niti jaki tijelom, dužnost služenja. Nered nastaje ako fizički jaki žele biti i duhovno ili upravno prvi.

- Mnogo se danas razvija teologija ovozemnih vrednota. To je pitanje više asketske naravi, pitanja stava. Vidi npr. I-II,10,8,3 ad 5.

- Kako spojiti ovu nauku o zemaljskim dobrima s naukom o Crkvi siromaha? Vidi BS 1968,str.63 sl. Krist je ideal siromaštva Mt 5,3, a kršćanin ne uzveličuje siromaštvo do kumirstva, niti oholo niječe vrijednost ovozemnim dobrima.

- Kršćanima se zamjera da se prilagodjuju nepravdama te da se je dovoljno pokajati da se nepravde isprave. To je krivo. Zato je potrebno naglašavati kako pravednost traži realnu naknadu, kako se odnosi na realni, izvansubjektivni,socijalni red, gdje se red mora ispraviti neovisno o mišljenju i nakani subjekta. Drugim riječima: vrijedno bi bilo naglašavati ovu objektivnost odnosa prema drugomu, bližnjemu,njegovu autonomnu strukturu i sl.

- Mnogo se zamjeralo katoličkoj moralci radi naučavanja nekih teologa da oštetitelj ex imperfectione actus nije dužan ništa naknaditi makar prouzročio veliku štetu. To bi bilo zaboravljanje socijalne projekcije ljudskog čina(ETH br. 1044). Takodjer, teško vrijedjanje objektivnog reda(II-II 108,4;I-II 21,3). Vidi Prümmer II,br.97; Merkelbach II, br. 294; Fanfani II,br.312 dub.4 itd. Vidi i OGZ § 1294;1306; 1332.

- Ako su kleričke osobe dužne viškove razdijeliti, i to sub gravi, a to ne čine, jesu li dužni ad restitutionem? Vidi kan.1473. Prema naučavanju sv.Tome ta je obaveza teška, ali ex charitate. Ta su dobra odredjena "usibus ministrorum"; prema tome grijeh će nastati ne ex usu, kao što bi sagriješio tko bi dobra odredjena za siromahe sebi bez potrebe prisvojio, nego abusu tj. ispravlja se pokajanjem, a za tešku materiju traži se dvostruka od obične kradje. Vidi II-II 185,7;Quodl.6,q.7,art.12 ad 3.

- Je li dužan na povratu onaj koji drži dobra Crkve dodijeljena mu od civilnih vlasti?OGZ dopušta Crkvenim zajednicama privatno vlasništvo(§ 26). Pitanje se raspravlja kod Fanfani II,br.334-337.

-Pitanje prava na slobodu tretirano na Drugom vat.koncilu zaslužilo bi punu obradbu. Koncil je razvio nauku općeni to i specifično, osobito o religioznoj slobodi u svjetlu razuma, koliko pripada pojedincima, obiteljima, zajednicama. Isto tako je uočio slobodu u svjetlu vjere. Pazi da govoreći o religioznoj slobodi ne umanjuje dužnost traženja i prihvaćanja religije, nego govori o socijalnoj i civilnoj slobodi na religioznom području.

- Kako prosuditi neke slučajeve hotičnog izlaganja direktnoj smrti za sačuvanje djevičanstva sa strane nekih svetica? Kako suvremena pitanja kamikaze, štrajka gladju itd? (Palazzini I,str.448).

- Vidi u Perfice munus kako se ima smatrati abort kao delikt i abort kao grijeh, odnosno kada abort spada pod cenzuru, i, kako se čini iz tog izlaganja, nijesu česti slučajevi(1964,str.209 sl) abortusa kao delikta.

- O estetsko-plastičnoj kirurgiji, prenošenju tkiva s jednog mjesta na drugo vidi govor Pija XII dne.4.X 1958.

- Kako danas neki postavljaju pitanje zahvaćanja u tudje vlasništvo vidi npr.ZBORNIK 1968,str.63 sl.

- Kakve posljedice ima reduciranje morala na Dekalog? A Dekalog u okviru pravednosti ili poziva da se dade svakomu što je njegovo? Nije li time pojam grijeha shvaćen više kao neposluh izvanjskom zakonu a manje kao odstup od poziva ljubavi?(INITIATION III,str.848).

- Teologija auktoriteta i politički posluh, odnosno pitanje slobode i posluha predstavlja vrlo široko područje za rasprave, kako se iznosi i na drugim mjestima, ali ima oslona da se i ovdje o tome raspravlja.

C) Kontraktualni moral (moral pogodaba-ugovora)

Izvjesno je da se može na vrlo različite načine sistematizirati ovaj dio moralke koji raspravlja o odnosima medju pojedincima ili pojedinaca prema društvu, i obratno. Poslovni, ekonomski, socijalni i politički moral prebacuje se danas dobrim dijelom na područje katoličke društvene nauke, jer se ona posebno tretira. Isto tako i razna pitanja internacionalnog morala prebacuju se na društvenu nauku, koja i nije drugo nego katolički moral primijenjen na društve na pitanja.

Uz to, ne zaboravimo, trgovinski su se odnosi neizmjerno razvili i kompliciral. Uzmimo jednu činjenicu. Sv. Toma u Sumi ne raspravlja o kontraktualnom moralu, dok je na drugim mjestima dao definiciju kupoprodaje, zamjene, jamstva, uporabe, unajmljivanja itd(ETH br.929). Danas je vrlo teško govoriti o ekonomskim pothvatima, o ekonomskim strukturama, o dopuštenosti profita, o trgovinskim spekulacijama, o burzama itd. Uostalom, takva pitanja se ispovjedniku skoro i ne nameću. Zbog toga im se u moralkama i ne posvećuje velika pažnja.

Pozitivno pravo u tim pitanjima ima presudnu riječ. Crkva usvaja odredbe civilnih zakona o pogodbama i za crkveno poslovanje, koliko te odredbe ne dolaze u sukob s Božjim pravom, ili, koliko Crkveni zakon drukčije ne odredi(kan. 1529). Svećenik nije dužan biti specialist u medicini ni u pravu, ali je dužan biti razborit, te znati barem osnovne pojmove, napose pak znati da u tim pitanjima ne nastupa samopouzdano, nego da konzultira stručnjake, još bolje da uputi vjernike stručnjacima. To je za svećenika vrlo velika dužnost.

PRVO POGLAVLJE: O UGOVORIMA - POGODBAMA OPĆENITO

149/. - Biblijski okvir. - Nije li smiono pozivati se na Bibliju u pitanjima ugovora? Ne, prije svega stoga što Stari i Novi Zavjet su neke vrste ugovora izmedju Boga i čovjeka. Bog će urediti račune sa svakim čovjekom kao kralj sa svojim slugama(Mt 18,23). I Bog je povjerio svojim slugama dragocjeni posjed: svoju nauku, Duha Svetoga, svoju ljubav, milost, euharistiju, i očekuje da ta dobra donesu ploda. I on će očekivati kamate ... Sve će se verificirati, nagraditi ili kazniti(Spicq,I, str.346).

Promislimo kako je Krist pozvao radnike u svoj vinograd, i obećao da će im dati što pravda zahtijeva, dakle sklopio je s njima radni ugovor(Mt 20,4). Jer svaki radnik zaslužuje nagradu za svoj rad(Lk 10,7;1 Tim 5,18), proporcionalno prema trudu(1 Kor 3,8), pravedno(Mt 20,4; Jąk 5,4). I svatko mora znati prosuditi što pravda traži u tim slučajevima(Lk 12,57). Nema razlike izmedju roba i slobodnjaka (Kol 4,1).

Sudac ne smije biti acceptor personarum(Jak 2,9), i svatko koji iznosi neki sud mora suditi pravedno(1 Kor 6, 2-5). Sve to u ime pravednosti koja se naglasuje na svim stranicama sv.Pisma.

Dugove treba plaćati(Rim 13,7-8;1 Kor 7,3); što je deponirano treba u cjelosti vratiti(1 Tim 6,20;2 Tim 1,12); i svaki ugovor obvezuje(Mt 20,13), svaka riječ ili obećanje veže, osobito ako je ta riječ dana sa zakletvom(Tit 1, 16;1 Tim 6,12 itd). Vlastima se treba pokoravati; poreze plaćati(Mt 22,17-21); poštivati nosioce vlasti(Rim 13,1-7; 1 Tim 2,1-2 itd), jer civilni se red nekako poistovjetuje s voljom Božjom(Rim 13,2). Civilni posluh je nekako služenje Kristu.

Nosilac vlasti ili upravitelj mora biti pošten i marljiv, jer dobra kojima upravlja nijesu njegova(1 Kor 4,2). Kupoprodajom se prenosi vlasništvo(1 Kor 6,20;7,23), a svaki konkurs ili natjecanje traži da se drže pravila konkursa(2 Tim 2,5).

Uostalom, nije li Dekalog skup društvenih propisa? Dugova koje treba plaćati Bogu, bližnjemu, roditeljima, ženi itd? Tko je na vlasti i upravi mora imati za to kvalifikacije(1 Tim 3,10;5,17; osobito 3,5), a mora biti pošten, pa iako je karizmatičar(Rim 12,6-8;2 Tim 2,15). I učitelj neka je pravedan, neparcijalan, pametan(Kol 4,1;Ef 6,9).Toliko su u časti obiteljski običaji, da sv.Pavao poziva mladež da uzmu za bračnog druga koga roditelji odrede(1 Kor 7,36-38), što vrijedi prije svega za žensku osobu(Spicq,I,str. 402-3).

150. - Osnovna načela kontraktualnog morala. - Ima ih više. I povrede se toga morala redovito svode na već poznate, naime: prevaru, kradju, samoobogaćenje na račun drugih, otimačinu, zlobno oštećenje, neispunjavanje obaveza, sprečavanje drugoga u postizavanju dobiti itd.

Prvo načelo: Trgovačko ili ekonomsko poslovanje može se odvijati po svojim imanentnim zakonima, ali čovjek kao trgovac ili ekonom podložan je moralu, naravnom i nadnaravnom(ako je kršćanin). Prema tome ne smije se ekonomija tretirati kao da predstavlja djelatnost neovisnu o moralu,naprotiv ekonomija je podložna objektivnom i pozitivnom redu morala(INTER MIRIFICA br.6).

Drugo načelo: U svim socijalnim, ekonomskim kao i političkim pothvatima treba da čovjek kao osoba bude "principium, subiectum et finis" svih ustanova(GetS br.25). Znači da ekonomija mora služiti čovjeku, a ne porobljavati čovjeka. Čovjek nikada ne smije biti objekt, uvijek i samo subjekt ekonomskih pothvata.

Treće načelo: O ekonomskim, socijalnim, internacionalnim pitanjima raspravio je i Drugi vat.koncil osobito u konstituciji GetS br.63. do kraja, ali je odmah na početku naglasio da čovjek "totius vitae oeconomicae-socialis auctor, centrum et finis est"(br.63).

Četvrto načelo: Vrhovno načelo morala u kontraktualnim pitanjima jest da je pravednost IZNAD i PRIJE svih ugovora, a pravednost se ravna prema načelu ekvivalencije izmedju "datum" i "acceptum". Cijena ne smije preći vrijednost stvari, vrijednost stvari ne smije preći cijenu. U svjetlu tog vrhovnog načela nije dopušteno da poslodavac i posloprimac ugovore bilo koju nadnicu, nego onoliku koliku traži pravda(Denz 3270) tj. koja je dovoljna da se prehrani pošten radnik.

Peto načelo: povrede kontraktualnog morala svode se na poznate nepravedne postupke: oteti tudje, obogatiti se tudjim, uživati plodove tudje imovine, prevariti ili zalagati u poslovanju, oštetiti drugoga, spriječiti mu dobit, uskratiti ti drugomu što je njegovo npr. pravednu plaću itd. Ti prestupci koji izviru iz pohlepe za imetkom ne smiju teretiti kršćane, oni su poganski(1 Sol 4,3-7).

§ 1. Pojam i razlike ugovora

151/. - Što je? - Ugovor(pogodba) jest obećanje(ponuda) ili dogovor da će se nešto učiniti, ne-učiniti, dopustiti itd. očitovano i prihvaćeno suglasno s obje strane na valjan način(OGZ § 861). Naš OGZ razlikuje također ugovor ili pogodbu "in fieri" od onog "in facto esse", kako se vidi iz ovih riječi: "Dok traju ugovori(pregovaranja), i dok obećanje nije još učinjeno, ili nije ni prije ni poslije prihvaćeno, dotle ne nastaje pogodba".

Znači da se poslovni život odvija na bazi bilateralnih ugovora, jer čovjek potrebuje drugog čovjeka; ljudi čine izmjenične usluge; služe zajedničkom dobru; ali, priznajmo, i ne vjeruju jedan drugomu bez neke pravne podloge. Ipak, usluga-protuusluga kao da nije bitna u ugovoru, jer i oporuka se može nazvati nekom vrsti ugovora, iako s druge strane ne mora biti protuusluge.

152/. - Koji su elementi uključeni u ugovoru? - Kao BITNI su: pristanak ugovarajućih stranaka, objekt ugovora i osobe sposobne sklopiti ugovor(u trgovačkim ugovorima vidi OGZ § 861,7); PO NARAVI UKLJUČENI su oni koji se pretpostavljaju bilo na temelju zakona, bilo na temelju običaja kao npr. osiguranje proti evikcije, recimo da kupac neće biti ometan u posjedovanju kupljene stvari; USLOVNI tj. uvjet o kojemu makar i jedna stranka čini zavisnim zaključenje ugovora(OGZ § 861, 12), o čemu CJC detaljnije u pitanju ženidbenog ugovora(kan 1092); SPOREDNI za koje se uopće ne drži da opstoje ako se i izrijekom ne navedu npr. da se nešto mora isplatiti u zlatnoj valuti.

153/. - Razlike ugovora. - NA BAZI DOBRE VOLJE ili DRAGOVOLJNE nazivamo: obećanje, darivanje, oporuku - i to su jednostrani ugovori; NA BAZI DOBRE VOLJE ili DRAGOVOLJNE, ali OBOSTRANE ili sinalagmatske

nazivamo: posudbu, zajam, odložbu, sekvestar, poslovanje, zalog, jamstvo, hipoteku; ONEROZNI ili S TERETOM su: kupoprodaja, monopol, povjereništvo, dražba, kambij, izmjena, najam itd; ALEATORNI ili NA SREĆU su: osiguranje, igra, oklada, lutrija, kompromis, transakcija itd.

§ 2. Objekt ili materija ugovora

154/. - Koje ga vlastitosti moraju resiti? - Sve što može postati predmetom imovinskog odnosa tj. sve što može stvoriti "ius ad rem" ili "ius in re", to može postati predmetom ugovora. Prema tome takav predmet mora biti: odredjen, moguć i fizički i moralno, procjenjiv ili vrijednostan, egzistentan(barem na bazi fundirane vjerojatnosti), i nalaziti se u vlasti ugovaratelja. OGZ jednostavno veli: mogućnost ispunjenja i dopustivost(§ 878).

BILJEŠKE: 1/ Ugovor o nedopuštenoj stvari/s moralnog gledišta/ smatra se radikalno nevaljanim. Tako govori i OGZ u § 879: "Ugovor,koji je protivan zakonitoj zabrani ili dobrim običajima, je ništav". Stari su govorili: "Nemo auditur propriam turpitudinem allegans". Iz ovoga se zaključuje da se za nemoralno djelo npr. za prostituciju ne može strogo tražiti plaća s moralnog gledišta, a ni OGZ ne dopušta potraživanje/§ 879,26/. Moralisti vele da, ako bi se i mogla donekle tražiti plaća, ipak, ako bi sudionik oklijevao ili uskratio novčanu prestaciju, nije sigurno da ga se u savjesti može siliti na tu prestaciju, jer zao čin ne može imati obaveze u ime kreposti pravednosti.

2/ Mogu se primiti i zadržati darovi koje darivalac daje drugoj strani u svrhu zavođenja, iako druga strane ne postane žrtva zavođenja, ali takve darove, otkrivši nakanu, bolje je povratiti.

3/ OGZ govori o naročito ništavim ugovorima npr. ako bi netko iskoristio nečiju lakoumnost, težak položaj, slaboumnost i sl /§ 879/, što je potpuno u skladu s moralnim proposima.

§ 3. Subjekt ugovora

155/. - Sposobnost ugovarajuće stranke. - Po naravnom pravu sposobni su ugovarati osobe koje su pri uporabi razuma, ali civilni i crkveni zakoni odredjuju detalje. CJC k.579; OGZ § 865, i izmjene kod § 21.

§ 4. Pristanak ili privola

156/. - Pristanak je "duša ugovora". - To je konstitutivni element, kako je rečeno. Taj pristanak mora biti vidljivo očitovan, stvaran a ne hinjen, slobodan, uzajaman. Bitno je dvoje: unutarnjost pristanka i njegovo očitovanje. Ali ovo očitovanje ne mora

biti izričito, dovoljno je, barem u nekim radnjama, i prećutno(OGZ § 863), jer i tako se može očitovati unutarnja volja.

a) Nikada se ne pretpostavlja da je bio fiktivni pristanak. Treba ga dokazati. Ako je netko fiktivnim pristankom drugoga oštetio, dužan je na naknadu eventualnih šteta; ako nije u stanju naknaditi štetu, dužan je izvršiti što je obećao.

b) Tko nema nakane uzeti obavezu skopčanu s ugovorom ne može reći uopće da stvara ugovor. Medjutim, tako sklopljen ugovor vrijedi. To se temelji na predmjevi da riječi odgovaraju nakani.

c) Rečeno je da pristanak može biti očitovan na razne načine(OGZ § 863), te da opstoji prećutni pristanak npr. kada župnik preuzima župu stvarno preuzima i obaveze župničke službe. Nekada i sam zakon traži pismeno očitovanje volje npr. za zaruke(kan.1017,§ 1).

d) Kako se ima tumačiti ono "qui tacet, consentit"? Ako šutiš primajući dar - šutnja je odobravanje; ako šutiš bojeći se da bi ti odgovor pribavio veće zlo - šutnja je "minus malum"; ako od nadležnoga pitaš neki dopust a on šuti, dok bi mogao i morao govoriti - šutnju možeš shvatiti kao potvrdu ili dopust(OGZ § 863,III,br.6).

157/. - Ugovor u zabludi. - Kada kontrahent pogriješi svojom krivnjom - govorimo o zabludi.

a) Svaka bitna zabluda čini ugovor nevaljanim, jer nema pristanka "in idem placitum" npr.nevaljan je ugovor ako bi netko smatrao da stvara zajmovni ugovor, a radi se o kupoprodajnom;

b) Sporedna zabluda kao takova ne čini ugovor nevaljanim, osim ako je uzeta kao glavna, i kao takva očitovana(OGZ § 861, br.12;872;874);

c) Ni zabluda o osobi, npr.o njenom imenu, ne invalidira ugovor, osim ako je osoba bitan uvjet kao u ženidbenom ugovoru(kan.1083; OGZ § 873);

d) Ni zabluda o vanjskom motiviranju ugovora po sebi ne čini ugovor nevaljanim, osim ako je kontrahent svoj pristanak učinio ovisnim o tom uvjetu, npr.valjan je ugovor o kupnji konja, učinjen jer je kupac mislio da mu je konja kojega je imao, nestalo, a nije.

158/. - Ugovor na bazi prevare. - Prevarom u ugovorima nazivamo slučaj kada je jedna strana zavela u bludnju ili prevarila drugu.

a) Prevariti drugu stranu u pitanju bitnog svojstva predmeta o kojemu se paktira bez prethodnog objašnjenja čini ugovor nevaljanim(OGZ § 871);

b) Prethodna prevara obzirom na sporednu kvalitetu ne čini ugovor nevaljanim, ali ga čini raskidljivim te zavedenomu daje pravo da traži naknadu za eventualnu štetu(OGZ § 872);

c) Popratna prevara je ipak neka zloba, zato, iako niti

ona čini ugovor nevaljanim niti raskidljivim, ipak prevareni ima pravo tražiti naknadu za eventualno pretrpljenu štetu.

159/. - Vrijedi li ugovor iz straha? - Uzima se da je strah ili zastrašivanje kao faktor sklapanja ugovora. Slučaj se prosudjuje ovako:

a) Nepravedno nanesen strah ne čini ugovor nevaljanim a priori, ali žrtva nepravednog straha može napadati ugovor, pa makar taj strah bio nanesen od treće osobe, a ne ona koja je kontrahent(OGZ § 870 i 875). Razlog prvog dijela ugovora: jer je čin ipak svijestan; razlog drugog dijela: jer nije potpuno slobodan;

b) Strana koja je nanijela strah mora se držati ugovora, jer nitko nema prava vući korist iz svog nepravednog postupanja;

c) Ako je ugovor sklopljen samo sa strahom - niti je nevaljan niti raskidljiv(OGZ § 874),npr. ako čovjek putuje nepoznatim putem sa strahom pa obeća svotu pratiocu da ga prati na putu.

d) Crkveno pravo izrijekom proglašuje nevaljanim neke ugovore od velike životne važnosti(ženidbu, ulaz u novicijat, polaganje zavjeta) ako su stvoreni pod pritiskom nepravednog straha nanesenog izvana(kan.103,§ 2). U tim slučajevima treba da je čovjek potpuno slobodan u odlučivanju. Dakako, treba dokazati da je po srijedi bio strah, ali ima slučajeva da nevaljanost neposredno stupa na snagu(kan.1087; 542 primo; 1307 § 3; 572 § 1,quarto; 185).

BILJEŠKA: Zakon o nasljedstvu u FNRJ od 23.IV 1955.u čl.65.donosi da je oporuka pod prijetnjom, silom ili prevarom, pa dolazila ona i od treće osobe, ništetna.

§ 5. Formalnosti ugovora

160/. - Vrijede li ugovori bez propisanih formalnosti? - Odgovor je općenito iznesen gore u br.79. Te formalnosti su propisi pozitivnog prava. Čini se da je pravilno reći da su ti ugovori valjani, dok ih sud ne proglasi nevaljanima, a, ako ih proglasi nevaljanima, doista su i u savjesti nevaljani npr.ako zakon odredjuje da je oporuka učinjena prije navršenih 16 godina nevaljana(spomenuti Zakon čl.64).

Crkveno pravo zna za bitne formalnosti ili uvjete kako se može vidjeti u kan.1094-1103, napose u kan.1094. Na području civilnog prava ni bitni uvjeti ne obvezuju u savjesti (OGZ § 883), ali i civilna vlast ima pravo proglasiti neke ugovore nevaljanima npr. ugovor o nećudorednoj ženidbi(OGZ § 879, treća novela).

§ 6. Obavezna snaga ugovora

161/. - Što je ta obaveza? - Spona ili veza kojom se kontrahent veže da nešto učini, ne-učini, dopusti i sl. Radi se, dakako, o vezi moralne, ne fizičke naravi, o vezi u ime pravednosti i ljubavi.

a) Svaki valjani ugovor barem nekako obvezuje u savjesti, jer je kao neki posebnički zakon, neko preuzimanje obaveze;

b) Obaveza se odnosi na to da se ugovor opslužuje, a osim toga i na to da se naknadi šteta ako je nastala uslijed ne-obdržavanja ugovornih klauzula;

c) Obaveza počinje od časa kada je ugovor sklopljen, a pozitivni zakon odredjuje mnoge detalje(OGZ § 862);

d) Obaveza je teže ili lakše naravi prema težoj ili lakšoj materiji ugovora, jer se nalazimo na području pravednosti, gdje opstoji malenkost tvari;

e) Osobna obaveza svršava sa smrću obavezanoga, stvarna obaveza prelazi i na nasljednike.

162/. - Kako obvezuje ugovor sklopljen pod zakletvom? - Općenito je pravilo da je to zakletva uz obećanje, te da ne mijenja bitnost ugovora:

a) Ako je ugovor sa zakletvom valjan, te ga netko prekrši, u tom slučaju taj je sagriješio i proti pravednosti i proti religioznosti;

b) Ako je ugovor nevaljan, ni zakletva ga ne može učiniti valjanim, jer zakletva se prosudjuje po naravi samog čina, ona je u tom slučaju kao nešto "accessorium" što ide za onim što je glavno(k.1318 § 2);

c) Ugovor može biti po naravi valjan ali zakonski nevaljan, i u tom slučaju zakletva pri sklapanju ugovora ne čini ugovor valjanim pred zakonom, medjutim, obvezuje da se drži ugovora s naslova zakletve, npr. zaruke ne obaveljene "in scriptis" po Crkvenom zakonu nijesu obavezne(kan.1017,§ 1), ali stranka koja je učinila takve zaruke dužna je izvršiti obećanje tj.zaruke i to s naslova religioznosti, a može tražiti i dispensu od zakletve.

BILJEŠKE: 1/ Posebno je važno znati kako obvezuje ugovor sklopljen pod nekim uvjetom/sub conditione/. Ako je uvjet postavljen u vidu sadašnje ili prošle okolnosti ili stanja, vrijedi ili ne prema tome da li se uvjet verificira ili ne; uvjet o budućem nužnom događaju, npr. ako sutra sunce svane, smatra se kao da nije postavljen/kan.1092 o braku/; ako je uvjet postavljen ovisno o nekom budućem kontingentnom događaju, npr. ako položiš ispit, odgađa se obaveza dok se uvjet ne ispuni, a dokida se ili počme važiti ako se uvjet ne ispuni, dotično ispuni.

2/ Kako obvezuje dizjunktivni ugovor? Petar obvezuje sebe da će darovati zlatni sat ili zlatni prsten djevojci za udaju. Nestane li jednog predmeta krivnjom djevojke/vjerovnika/, Petar se oslobađa obaveze, ako pak nestane jednog predmeta krivnjom Petra,

djevojka može tražiti preostali predmet; dogodi li se da je jedan predmet nestao slučajno "in disiunctivis electio est debitoris".

3/ Važno je spomenuti da OGZ raspravlja mnogo o ugovorima/ § 901-932/, dok se obično u manualima moralke o njima manje raspravlja. Uzrok je očit: s moralne strane problem se svodi na poznata načela, kako je rečeno gore, a detalje koje propisuje pozitivno pravo, prosuđuje pravnik. I njemu se treba obraćati.

DRUGO POGLAVLJE: NEKI POSEBNI UGOVORI

Teško je klasificirati razne vrste ugovora. Ima ih bez broj. Svakako, kod nekih dominira samo dobra volja s jedne strane, kao što je kod obećanja(promissum), darivanja(donatio), oporuke(testamentum); kod nekih dominira obostrana dobra volja tj.darežljivost npr.posudba(commodatum),punomoć(mandatum), poslovodstvo bez naloga(negotiorum gestio), uzajmljivanje npr.novca(mutuum), ostava(depositum), sekvestar(sequestrum), zalog(pignus), hipoteka(hypotheca), jamstvo(fideiiussio); ima ih kod kojih dominira uzimanje tereta s obe strane, kao u kupoprodaji, i takvih ima najviše; konačno ih ima koji se oslanjaju i na sreću, kako je rečeno.

§ 1. Jednostrani darovni ugovori: obećanje, darivanje, oporuka.

163/. - Obećanje(promissum). - Jednostavna nakana nekomu nešto darovati drži obećanje u intencionalnom stanju; pravo obećanje prihvaćeno od drugoga fundira obavezu u ime vjernosti; konačno, opstoji i legalno obećanje(OGZ to naziva PONUDA,§ 861 seq), i tada je govor o obećanju kao ugovoru, i ovaj, ako se obdržavaju zakonski propisi, obvezuje i s naslova pravednosti. Medjutim, ako bi i uslijed jednostavnog obećanja druga strana radi ne-održavanja imala trpjeti štetu, održanje obećanja prelazi i u obavezu pravednosti.

a) Slijedi da jednostavno obećanje obvezuje samo s naslova vjernosti, dakle, po sebi pod laki grijeh;

b) Obećanje gubi svoju obaveznu snagu kada njegovo ispunjenje postane s moralne strane nedopušteno, ili, ako se druga strana odreče obećanja učinjena njoj u prilog; ili, ako se radi o protučinidbi, a druga strana tu protučinidbu ne ispuni; ili, ako su se prilike bitno promijenile, osobito ako bi, radi ispunjenja obaveze obećanja, obećavatelj pretrpio znatnu štetu. Spomenuti "osjećaj" je kao sud "per connaturalitatem"(I P,a.6 ad 3).

c) Ako u svim vrstama ugovora treba posjedovati onaj neki "osjećaj" u odnosima prema drugomu, to osobito vrijedi za obećanje. Narodna govori: "Obećanje ludom radovanje", jer su ljudi u obećavanju vrlo brzi, spori pak u ispunjavanju obećane riječi. Drugi vat.koncil u OPTATAM TOTIUS br.

11. traži da se kandidati za svećenički stalež usavršavaju u ovoj kreposti("promissis servata fides"), a prije toga i u "assidua iustitiae cura".

d) Ako se dublje gleda u narav obećanja biva jasno da svako obećanje pretpostavlja razne uvjete, npr. ako budem mogao, ako se prilike znatno ne promijene, ako izvršenje obećanja za mene ne postane štetno.

164/. - Darivanje(donatio). - Ono uključuje dragovoljno prenošenje nekog svog prava na drugoga koji osjeća da za to nije dužan na protučinidbu ili protuuslugu. O legalnom darivanju vidi OGZ § 938 sl, a, izvršeno tako da darovana stvar predje u ruke obdarenika poslije smrti naziva se "donatio mortis causa"(§ 956 sl).

a) Crkva iznosi svoju nauku o darovanjima na mnogo mjesta. Treba marljivo ispunjati posljednju volju darovatelja(k.1514); može se darovanje obaviti i "mortis causa"(k. 1513); od crkvenih se dobara ne smiju dijeliti darovi(k. 1535); primiti darove u pobožne svrhe može se sa znanjem Ordinarija(k.1516 § 1); darove rektorima crkava treba smatrati u korist crkava(k.1536 § 1); darovi u korist crkve ne smiju se odbijati(ist.mj.§ 2 i 3), niti primljeni vraćati(k.1536 § 4).

b) Vrijedi li darovanje od onoga koji ne plaća dugove? Ako nije u stanju platiti dugove prema trećoj osobi, njegovo darivanje je valjano, jer daruje od svoga, ali griješi proti pravednosti prema vjerovnicima, koji imaju strogo pravo da se namire od dobara dužnikovih, dok obdarenici nemaju prava na dar.

c) Od velike su praktične vrijednosti razlozi koje navodi OGZ na temelju kojih se može poreći darovna pogodba(§ 947-955), jer ti razlozi vrijede i za moralno područje npr. kada piše da se darovna pogodba može poreći poradi oskudnosti, neharnosti i sl.

165/. - Oporuka(testamentum). - To je čin posljednje volje kojim netko raspolaže svojim imetkom odredjujući nasljednika ili baštinika. U tom poslu glavnu riječ ima pozitivni zakon. Vidi OGZ § 695 sl; zakon o nasljedjivanju proglašen je 23.IV 1955, i novo proglašen zakon u SLUŽB.LIŠTU od 15.IX 1965.

a) Pravo oporučnog raspolaganja imovinom izvire iz istog izvora iz kojega izvire pravo vlasništva, dakle iz naravnog zakona, jer posjedovati nešto kao svoje "ius est homini a natura datum"(RN).

b) Nitko nije dužan po naravnom zakonu učiniti oporuku, ali prilike mu mogu nametnuti tu dužnost npr.ako predvidja da će medju nasljednicima doći do svadja. Svi nadarbenici Zagrebačke nadbiskupije dužni su "sub gravi" raspoložiti imovinom kako je rečeno gore u br.72.

c) Oporuku može činiti svaki onaj koji je sposoban posjedovati, odnosno darivati, a pozitivni zakoni odredjuju

pojedinosti npr. Crkveni zakon to niječe redovnicima(k.579), civilni zakoni odredjuju da činilac ima navršenih 16 godina (spomenuti civilni zakon iz god.1955.u čl.64;OGZ § 566 sl).

d) Primiti dobra u nasljedstvo može svaki onaj koji može posjedovati. To slijedi iz gore rečenoga. Pozitivni zakoni isto tako neke isključuju, kako se može vidjeti na svojim mjestima.

e) Sposobnost raspolaganja po civilnom zakonu općenito se odnosi samo na jedan raspoloživi dio, drugi pak je nužni dio, odnosno s kojim ostavljalac ne smije raspolagati. Nužni dio ide nužnim nasljednicima(potomcima umrloga, usvojenicima i njihovim potomcima, roditeljima umrloga, bračnom drugu), ali opstoje i legalni nasljednici(braća i sestre i neki drugi).

f) Što o oporukama bez zakonske forme? Nadovezujući na ono što je rečeno u br.79,160,162 i sl.odredjuje se kako slijedi:

Oporuka učinjena u pobožne svrhe za područje Crkve vrijedi samo ako je u skladu sa zahtjevima naravnog zakona, učinjena u profane svrhe obvezuje u savjesti na izvršenje i prije sudskog pravorijeka, a poslije toga obaveza možda i ne veže u savjesti, jer civilni zakoni ne brinu za savjest; oporuka dijelom u profane a dijelom u pobožne svrhe egulira se zakonima obiju foruma. In foro externo u mnogim državama vrijedi samo civilni zakon.

g) Oporuka prestaje: opozivom(revocatione), promjenom stanja oporučitelja ili promjenom stanja ostavljene stvari (caducitate), poništenjem na zahtjev nasljednih baštinika (rescissione).

h) Jesi li dužan primiti ostavštinu? Ne. Ako si je pak primio, i to bezuvjetno, dužan si podmiriti sve obaveze oporučiteljeve, jer "semel haeres semper haeres"; ako si je primio uvjetno, dužan si podmiriti obaveze prema stanju ostavštine, jer si je primio na svoju korist, a ne na svoju štetu.

i) Vrlo je korisno da oporučitelj imenuje izvršioca oporuke. Taj je kao mandatar oporučiteljev, te prima na sebe teret kao "gestor negotii". Razumije se, izvršitelj oporuke vezan je i uz volju oporučitelja i uz zakone, bilo crkvene bilo civilne.

j) Što je to "interposita persona"? Petar želi ostaviti neko dobro ustanovi koja nema pravne osobnosti, ili privatnoj osobi koja nema prava nasljedstva. U tu svrhu on ostavi trećoj osobi, da ona u svoje vrijeme i na odredjeni način to dobro dostavi spomenutoj ustanovi ili privatnoj osobi.Kolikogod se ovaj način oporuke slagao s naravi, ipak je bolje to darovati "brevi manu". Propise crkv.prava vidi u kan. 1515-6; neki civilni zakoni ne priznavaju tu treću, umetnutu osobu.

k) Što je to ostavina "ab intestatu"? To je ostavština onoga koji umre bez oporuke. Koliko nema ni nužnih ni

legalnih nasljednika, po sadašnjem zakonodavstvu ostavština postaje općenarodnom imovinom(spom.zak.čl.8). Općenito u OGZ § 760.

§ 2. Obostrani ugovori na bazi dobre volje

166/. - Dobra volja s obje strane. - Ipak, ova vrst ugovora stvara i neku obavezu, kako će se vidjeti iz pojma pojedinih vrsta takvih ugovora.

a) Posudba(commodatum). Posudjuje se neka nepotrošna stvar da se nakon nekog vremena povrati. Tako se posudjuje konj, kišobran i sl. Obično se posudjuju stvari ne u obliku ugovora, nego više u obliku izmoljene posudbe, jer se ne označi ni svrha uporabe ni vrijeme povrate. O legalnoj posudbi vidi OGZ § 971-983).

Razumije se da moralna osjetljivost i ovdje ima mjesta. Posudjenu stvar treba vratiti netom više nije potrebna, ili vratiti prema dogovoru. Tko stvar drži u posudbi ne smije je upotrebljavati u druge svrhe, i, ako pri tome ošteti vlasnika, dužan je na naknadu štete.

b) Punomoć ili punovlašće(mandatum) u kojemu netko vodi posao u ime drugoga. Tako mandatarius zastupa i brani stranku na sudu, sastavlja ugovore ili podneske, dava pravne savjete i sl. Sjeti se burzovnih agenata, zastupničkih poduzeća, poslovodja itd. Vidi OGZ § 1002-1035.

c) Poslovodstvo bez naloga(negotiorum gestio). Bez znanja vlasnika netko preuzme skrb za njegovu stvar ili vodi posao uz predmjevano ovlaštenje. Razumije se, treba za to imati neki "titulus",tj. treba imati oslona za tu predmjevu npr.komandant broda tudjeg vlasništva baci u more teret da spasi brod predmijevajući pristanak vlasnika, kojemu je više stalo do broda nego do tereta.

d) Uzajmljivanje(mutuum) osobito novaca. Predaje se potrošna stvar uz uvjet da se vrati ista vrst i ista vrijednost. Budući da se mora vratiti ista stvar, iste vrijednosti, iste vrste, iste količine, razumljivo da se za to ne smije tražiti naplata. Medjutim, danas je novac plodonosan, zato pozajmljivanje novca nosi ime "contractus crediti" ili kreditna pogodba. Danas se pojam uzajmljivanja proteže i na nepotrošne stvari tj.prelazi se nekako u posudbeni ugovor.

Bez sumnje da ljubav i socijalna pravda traže da se drugomu rado uzajme stvari(Mt 5,42;I-II 108,3 ad 2), ali treba budno paziti da se ne hameću pretjerani kamati(OGZ § 993;1000). Time se dotičemo velikog pitanja kamatnjaštva i stanovišta Crkve u pitanju.

Dogme i načela Crkve su uvijek ista. Primjene tih načela trpe neke modifikacije u raznim povjesnim prilikama. Concilium Viennese(1311-1312) u dekretu br.29.kamatničare smatra hereticima, bazirajući se na gornjim razlozima. Pijo XI u QA izrijekom priznaje kapitalu neko pravo na kamate.Načelo je isto: nikomu nije dopušteno da se obogati na temelju siromaštva drugih. I danas se pretjerani kamati kažnja-

vaju. Što su danas pretjerani kamati to su nekoć uopće bili smatrani kamati radi ondašnjeg ekonomskog stanja, jer novac nije bio plodonosan kao danas.

Za praksu pamti: Gdje postoji zakonska kamatna stopa nje se možeš "tuta conscientia" držati; ako nema te stope, postupaj po uobičajenoj stopi; ako poviše zakonske ili uobičajene stope hoćeš imati konvencionalnu ili ugovorenu stopu, moraš imati valjani razlog; primjereni kamati se računaju 4-6%, izvanredni pak se penju i preko 10%. Vidi o pitanju npr.u PERIODICA 1956,str.482 sl.

e) Ostava ili deponiranje(depositum) tj. pohrana stvari kod drugoga da se on za nju brine npr.u garderobi i sl. Propisi naravnog zakona su jasni npr.da se depozitar mora brinuti za stvar, ali civilni zakoni odredjuju mnoge detalje, ako se, razumije se, radi o ugovornoj ostavi(OGZ § 958-971). U razmahanim trgovačkim odnosima ova se vrst ugovora doista razvila npr. u praksi konsignacionih skladišta, skladišnih poduzeća i sl.

f) Sekvestar(sequestrum). Odlaže se prijeporna stvar kod sekvestra uzaptitelja(OGZ § 968), bilo besplatno ili uz naplatu. To može učiniti i privatnik i zakonska osoba.

g) Zalog(pignus). Dužnik predaje vjerovniku neku stvar da se od nje može naplatiti ako on(dužnik) ne bi vratio duga. - Ako taj zalog primi zakonski oblik te predje u oblik zakonskog ugovora, govorimo o ugovornom zalogu, o kojemu OGZ § 1368. - Slučaj zakonskog zaloga imaš u primjeru da životinja nanese štetu drugoj osobi, jer tada ova ima založno pravo na nju(OGZ § 450). Propise kanona vidi u ka.1533,1538 § 1.

h) Hipoteka(hypotheca). Ti svome vjerovniku dopustiš da zalog koji se sastoji u tvojim nekretninama upiše u hipotečne knjige(OGZ § 448,1368). Ali, to upisivanje može se ostvariti ne samo na bazi dogovora, nego i sud može to isto narediti ili pak i sam zakon predvidja. - Što se tiče crkvenih dobara vidi kan.1538 § 1.

i) Jamstvo(fideiiussio). Taj latinski izraz može značiti poručnu pogodbu tj. kada se netko obveže da će mjesto dužnika ispuniti njegove obaveze prema vjerovniku(OGZ § 1346 sl) i to se naziva "poručanstvo"; ali ako taj izraz prevedemo sa "jamstvo" tada označuje isto što i "evictionis praestatio" npr. u prodaji životinje jamči se za 24 sata,tj. ako se u roku od 24 sata poslije prodaje razboli, predmjeva se da je bila i prije bolesna(OGZ § 922 sl). - Što se tiče kleričkih osoba kan.137. opominje da se čuvaju prakse jamstva.

§ 3. Onerozni ugovori tj.na bazi obostranog tereta

167/. - Teret s obje strane. - Ovi ugovori traže rigorozno obdržavanje zahtjeva "dati et accepti". Označit ćemo neke glavne oblike:

a) Kupoprodaja(emptio-venditio). Prodavalac nudja predmet, kupac kupuje i plaća. Plaća ostvaruje zahtjev ekviva-

lencije izmedju "datum-acceptum"

Što se mora držati o pristanku? Po naravnom zakonu bio bi dovoljan pristanak bilo kako izražen, ali OGZ traži da stvar bude predana kupcu ili izdvojena(OGZ § 1053,1061).

A objekt prodaje? Svaki predmet sposoban da se procijeni, u vlasti prodavača, odredjen(osim onih predmeta koje civilni zakon isključuje npr. stranu valutu, droge i sl. OGZ § 1054).

Koja se cijena mora odrediti? U predmetima svakidašnje uporabe ljudi često odredjuju vulgarnu cijenu, i ona se može slijediti; za predmete u rijetkom prometu kao npr. slike, rukopise i sl. cijena se dogovori, pa se i ova,pravedno odredjena, može slijediti(konvencionalna cijena); legalnu cijenu odredjuje zakon, pa se i ona može slijediti, iako ne obvezuje u savjesti(OGZ § 1054 sl;1059). Razumije se da ima opravdanja da se nekada predmet proda uz višu i nižu cijenu od spomenutih, npr. prodavač će ocijeniti skupljim predmet koji mu je korisniji, a prodat će ga uz nižu cijenu ako, recimo, želi kupcu učiniti uslugu.

Koje su osobite dužnosti prodavač? Osim onih svima shvatljivim npr. da preda predmet neoštećen kod njega poslije kupnje, treba da prodavalac očituje eventualne bitne i skrivene mane predmeta; sporedne mora očitovati ako je zapitan; očite pak nije dužan sam očitovati(OGZ § 1061).Razne detalje vidi u OGZ, npr. pitanje reklamacije.

Dužnosti kupca su jasne, ali u praksi se mogu desiti razni slučajevi, pa je i tu potrebno pogledati OGZ(§ 1062).

Što o pogiblima inherentnim svim poslovanjima medju ljudima? Recimo da su se prodavalac i kupac prevarili u procjeni dragocjena predmeta, takav ćemo ugovor smatrati nevaljanim, jer je zabluda bitna, i to govorimo u vezi br. 157. - Ako obojica sumnjaju u vrijednost predmeta, a ipak sklope ugovor, ovaj vrijedi. - Važno je upamtiti da i kupac i prodavalac imaju pravo ustati proti ugovora ako su oštećeni preko polovice(laesio ultra dimidium) kako odredjuje OGZ § 1060.

b) Monopolska radnja(monopolium). Iako je kod nas u načelu zabranjeno svako monopolističko poslovanje na tržištu (OGZ § 1054), ipak mogu opstojati razni monopoli, tj.prevlasni položaji po kojima netko isključivo prodaje, proizvodi, nudja i sl. Država vodi brigu za zajedničko dobro, pa će monopolističko poslovanje biti regulirano ne samo u vezi kupca, nego i u vezi s državom koja odobri takav privilegirani položaj.

c) Komisionalna prodaja(per proxenetas). Prodaju vrši drugi, a ne sam vlasnik. Povjerenik je kao mandatar. Plodovi dobiti idu vlasniku, osim onih koje je povjerenik dobio intuitu personae. Ostala pitanja mogu se riješiti analogno onomu što je rečeno gore u br.93. Razumije se da povjerenik zaslužuje ugovorenu plaću. Prema tome u ovom ugovoru miješaju se i drugi ugovoreni aspekti npr. ima nešto od ostave, punomoći i sl.

d) Dražba(venditio sub hasta). Vrst prodaje uz natjecanje kupaca ponudom više cijene. Na mnogo se načina i ovdje

može povrijediti moralni osjećaj npr. ubacujući fiktivne "nabijače". Moralisti dopuštaju fiktivne kupce u slučaju da se radi npr. o prinudjenoj licitaciji, jer tada se prodaja vrši proti volje vlasnika, pa će fiktivni ili "naručeni" kupci kupnjom učiniti uslugu vlasniku.

e) Prodaja crkvenih dobara. Crkveni zakon mnogo o tome odredjuje, kako se može vidjeti u kan.1497 § 2;1530-1533; 2347 itd. Budući se radi o ažuriranju kodeksa, možemo se nadati da će i ti propisi biti revidirani, ali za sada se treba držati spomenutih zakona. Na snazi su i kazne u koje upadaju oni koji svijesno mimoilaze crkvene zakone.

f) Izmjena novca(cambium). Daje se novac za novac uz primjerenu naplatu npr. dinare za dolare. U pitanju dobiti za izmjenu treba se držati gornjih načela tj. iznesenih u br.165 u pitanju uzajmljivanja, i malo prije u pitanju trgovanja.

g) Zamjenični ugovor(permutatio) se ostvaruje kada se jedna stvar daje za drugu. To je jedan od primitivnih načina poslovanja. OGZ raspravlja o pitanju u § 1045-1053, a Kodeks u kan. 1487-8;1539. Za zamjenu u pitanju crkvenih dobara treba gledati i na nauku o simoniji, kako je rečeno u sv.V br.61.

h) Trgovanje(mercatura) uključuje da se stvar kupi,čuva u istom stanju, te ponovno proda, ali skuplje, i to u svrhu zarade. Kolikogod bio ispravan, taj je način poslovanja kleričkim osobama zabranjen. Dapače, ako bi se klerička osoba češće bavila trgovanjem upala bi u ekskomunikaciju prema odredbi kongregacije Concilii od 22.III 1950(vidi Fanfani,III,br.319). Vidi o pitanju kod K.Nola:KAZUISTIKA, str.104.

i) Unajmljivanje stvari(locatio rerum). To znači ustupiti drugomu uporabu stvari uz odredjenu cijenu(OGZ § 1090), kako se npr.daje stan. O toj vrsti ugovora vidi kan.1497; 1541 itd).

j) Emfiteuza(emphitheusis). Vlasnik zadrži direktno vlasništvo nekretnine a uporaba se i plodouživanje uz teret godišnje pristojbe vlasniku prenosi na drugoga. U crkvenik zakonima vidi kan.1542.

k) Unajmljivanje radne snage(locatio operae). Radna snaga proizvodi ekonomsku korist, prema tome može se i procijeniti. Radni ugovor je dopušten, dapače u nekim okolnostima je potrebit, nužan. Ostavljajući pitanje za raspravljanje u kat.društvenoj nauci, ovdje iznosimo glavno načelo, naime: radnik u ime zamjenične pravednosti treba da primi toliku nadnicu da bude po sebi dovoljna za prehranu umjerenog, poštenog radnika, za osiguranje proti pogibli u radu, za slučaj obične bolesti, starosti kao i to da nadnica bude dovoljna za to da on postepeno dopre i do neke imovine.

U povoljnim ekonomskim prilikama, i u slučaju da je takav običaj, poslodavac je dužan dati radniku i apsolutnu obiteljsku nadnicu(3-4 osobe), i to u ime zamjenične pravednosti, ali nije dužan platiti relativnu obiteljsku nadnicu

tj. prema broju djece. Ova se danas rješava na drugi način npr. preko zavoda za osiguranje radnika.

l) Rentni ugovor(contractus censualis). Renta je prihod što ga netko dobiva od kapitala, ali bez rada. Taj se prihod osniva na posjedu ili na pravu npr.prihod od glavnice. Taj sistem nije u sebi zao, ali lako se izrodi. Zato je i Drugi vat.koncil stao na stanovištu da se beneficijalni sistem mora napustiti ili reformirati(PRESB.ORDINIS br. 20).

m) Ugovor o izvršenju posla(conductio operis). Poduzetnik se obvezuje gospodaru izvesti odredjeni posao npr.sagraditi kuću. Razumije se, tu su pomiješane razne vrste ugovora.

n) Ortakluk ili ugovor o sudioništvu(contractus societatis). Dvojica ili više njih udruže trud npr. da sagrade vapnenicu, ili novac npr. u gradnju kuće ili u drugo, a u svrhu zajedničke koristi. Vidi OGZ § 1175 sl. Danas je želja Crkve da ova vrst odnosa sve više zavlada izmedju poslodavaca i radnika, ali Crkva ne traži da se dokine radni ugovor.

o) Nagodbeni ugovor(compromissum). Stranke povjeravaju arbitrima da donesu meritoran sud o prijepornoj stvari.Postoji i arbitraža za crkvena dobra(kan.1930-1).

p) Ugovor o transakciji(transactio). Stranke se u prijepornom pitanju barem djelomično odriču svojih prava da se spriječe svadje ili da se završe sudske prepirke(kan. 1925;1929). Učinak je kompromisa i transakcije u kompozici ji ili slozi. Na crkvenom području vidi kan.1927 § 2;1928 § 2.

§ 4. Ugovori na sreću(s neizvjesnim učinkom)

168/. - Zašto se tako nazivaju? - Jer ishod ovisi i o sreći, zato se nazivaju"contractus aleatorii". Ishod im je kao u bacanju kocke(alea). Tako govorimo o okladi, igri, lutriji, burzi, a slično se može reći i o nekim vrstama osiguranja. Ta pitanja su pretežno pravnog značenja, osobito pitanje osiguranja(OGZ § 1288-1293; o osiguranju života § 731 s dopunama; 1291;1275; 1293 itd).

BILJEŠKA: Kada se uzmu u obzir načela iznesena u br.62,80,83,92 sl. te razne vrste prevare i sl.moralist će se snaći u svim vrstama ugovora koliko je moguće povrijediti tudje pravo, nanijeti drugomu štetu, sebe nepravedno obogatiti itd. To je rečeno i gore u 150 broju. Zato je ovaj dio o ugovorima dosta kratko iznesen. Pitanje se raspravlja u civilnom i u crkvenom pravu. Za kleričke osobe vrijedi opće načelo da u svim ovim poslovanjima moraju sa sebe otkloniti i svaku prividnu gramzivost, škrtost, želju za dobiti itd.

IV. O RAZDIOBNOJ PRAVEDNOSTI (distributiva)

169/. - U čemu se sastoji? - Njezina je dužnost da dobra i terete u zajednici proporcionalnom jednakošću dijeli medju članove te zajednice npr. gradjane u državi. Time se uredjuje odnos cjeline prema pojedincima, zajedničkog dobra prema pojedinačnomu. Pojedinci ostaju različiti, nejednaki u mnogočemu, zato ova krepost ide za proporcionalnom a ne matematičkom jednakošću. Zajednica se na bazi ove kreposti doista shvaća kao dužnik prema pojedincima, ili bolje njima u službi, time da časti i tereti, prava i dužnosti doista pravedno proporcionalno budu razdijeljeni medju pojedince.

170/. - Crkveno učiteljstvo. - Lav XIII u enciklici RN(br. 27 sl) jasno naglasuje kako treba držati propise ove pravednosti, osobito što se tiče radnika i siromaha. I ovu temu preuzimaju ostali Pape do današnjega Pavla VI. Kratko i sočno pisao je Pijo XI: "Svakomu treba dati njegov dio dobara. Treba pregnuti da se razdioba stvorenih dobara vrši u skladu s propisima zajedničkog dobra, odnosno društvene pravednosti"(QA br.59). Istu ideju ponavlja Pijo XII, ističući osobito nejednakost izmedju bogatih i siromašnih(izd.Utz-Groner br.94). Najjači pak naglasak pitanje je dobilo u enciklici Pavla VI Populorum progressio br.22,43 sl.

Razumljivo da je Crkveno učiteljstvo razvilo svoju nauku ne samo na bazi nauke Sv.pisma(gore br.41) nego i na bazi proučavanja naravnog zakona, osobito u ime društvene pravednosti i ljubavi, koje su baza one pravilno shvaćene jednakosti.

§ 1. Zahtjevi razdiobne pravednosti

171/. - Prije svega mora donositi ispravan sud. - Nosioci vlasti imaju dijeliti nagrade ili dobiti i terete npr. poreze. Zato moraju stvarati ispravan, ekvilibriran sud. A ovaj sud je nemoguće stvarati, ako u onima koji taj sud donose ne vlada unutarnja ravnoteža, krepost.

172/. - Ta krepost ne "gleda tko je tko". - Dijeliti privilegije ili dobiti prema simpatijama, čuvstvima i sl. predstavlja flagrantnu povredu razdiobne pravednosti, to je "acceptio personarum"(Mk 12,14;Mt 22;16; Dap 10,34), što moderni nazivaju favoritizmom. U povijesti je taj stav u odnosu prema rodbini bio nazivan nepotizam.

Favoritizam se protivi i zakonskoj pravednosti, ako uslijed toga trpi zajedničko dobro. Može se protiviti i uzajamnoj pravednosti, ako bi djelitelj-povrijedio strogo pravo zajednice npr. ako bi za službu imenovao nesposobnog, ili ako bi dobra odredjena nekim osobama razdijelio drugima.

Takav bi bio dužan na naknadu prema zajednici, odnosno bio bi dužan da ispravi štetu nanesenu zajednici.

Favoritizam osudjujemo kao težak grijeh po svojoj naravi. On naime predstavlja povredu pravednosti, što je težak grijeh, ako je i materija teška. - Vrijedja zakonsku pravednost, a ova je vrlo časna, dapače obzirom na zajedničko dobro časnija od ostalih vrsta pravednosti. - Mora se nadodati da povreda te razdiobne pravednosti lako dovede do velikih društvenih poremećaja, nezadovoljstva, revolucija i sl.

BILJEŠKA: Pavao VI promatra čovječanstvo kao jednu obitelj ili zajednicu, stoga urgira svijest odgovornosti kod svih za nejednaku razdiobu dobara ili prihoda. Oligarhija ili nezasluženа bijeda pozivaju da se pritisnutima i bijednicima pomogne/PP br.9/. Nejednakost se osobito razvija radi industrijalizacije koja negdje raste, negdje nazaduje, i to mora da probudi svijest odgovornosti kod razvijenijih/br.70/. Dapače Papa poziva sve ljude na zemlji da preuzmu odgovornost na sebe, da dadu od sebe što mogu da se to zlo izliječi/br.80/.

§ 2. Pravednost u razdiobi dobara

173/. - Koje je mjerilo? - Treba postupati najprije tako da životni uslovi budu dostatni svima(osiguranje, mogućnost ekonomskih razmjena i sl). To ne mora biti za svakoga na isti način.

Službe se povjeravaju onima koji će bolje koristiti zajednici, dakle sposobnijima; časti se dijele za zasluge i za službe koje tko obavlja; nagrade se dijele onima koji su ih zaslužili; pripomoć treba dati potrebnima, i medju njima potrebnijima, bili to pojedinci ili skupine; tereti, kao npr. porezi, nameću se u jednakoj proporciji, pri čemu je, recimo, progresivni porez važno sredstvo društvene jednakosti.

BILJEŠKE: 1/ Kada se reče da časti treba dijeliti za zasluge i za službe, ili da službe treba davati sposobnijima, treba pamtiti da se to razumijeva "caeteris paribus" tj. ako su svi uvjeti ili okolnosti isti. Sagriješio bi grijehom nepotizma tko bi razdijelio časti rodbinski vezanim osobama, ako su ove manje sposobne i manje dostojne od drugih rodbinski nevezanih. Medutim, ne bi sagriješio ako bi rodbinski vezane osobe bile sposobnije ili jednako sposobne, jer u svoje se može imati više povjerenja, te njih izabrati/II-II, 63,2/.

2/ U pitanju natječaja treba imati na umu da strogi natječaji traže opsluživanje stroge pravednosti. Strogi su natječaji za važne, unosne, stručne službe u zajednici. Tko bi po favoritizmu izabrao natjecatelje te time nanio zajednici štetu, bio bi dužan na naknadu štete, ako se ostvaruju svi uvjeti zlobnog oštećenja.

A kako prosuditi onoga koji je nepravedno ili favoritistički izabran? On nije dužan na povratu za štetu nanesenu svojom nesposobnošću, osim kada ne bi htio odstupiti, iako je već uvidio svoju nesposobnost, ili, ako bi nepravednim sredstvima spriječio sposobnijega da dođe do tog položaja.

§ 3. Pravednost u razdiobi tereta

174/. - Porez. - Pod ovim izrazom razumijevamo općenito sve što gradjani moraju dati državi da ova uzmogne snositi zajedničke terete. Često se govori o ličnim porezima, porezima na dohodak i sl(OGZ § 818;431,15;891,6).

a) Pravedni su porezi oni koje je odmjerila zakonita vlast, u vidu zajedničke potrebe, računajući proporcionalno prema potrebama i prema mogućnostima. I takvi porezi bi obvezivali u savjesti.

b) Ako fali koja od spomenutih okolnosti, porezi su nepravedni. Javna vlast ima mjerilo za postupak: zajedničko dobro. Prema tome sve što traži poviše toga, može se reći da je neka vrst uzurpacije.

175/. - Odakle izvire obaveza poreza? - Neki teolozi tvrde da je to samo penalni zakon; za neke njegova obaveza izvire direktno iz zakonske a indirektno iz zamjenične pravednosti; neki smatraju da samo izvire iz zakonske, dosljedno, da nema obaveze na povratu za uskraćeni porez na štetu države ili zajednice.

Za praksu: Porezi ne obavezuju ako nijesu traženi. - Ispovjednik neka o pitanju ne ispituje, zapitan od penitenta neka mu reče da slijedi glas savjesti i način postupanja drugih kreposnih ljudi. - Ispovjednik neka ne nameće dužnost povrate ako nije siguran da to može učiniti, ali ta mu sigurnost fali, jer vjernici općenito smatraju da su to samo penalni zakoni.

176/. - Što misli Crkva? - Ona temelji svoje stanovište na nauci Sv.pisma u kojemu se izričito i primjerom pokazuje na opsluživanje te dužnosti, kako se vidi Rim 13,5-7; Mt 22,21; 17,23 i 26.

Drugi vat.koncil naglasuje kako treba odgajati smisao za zajednicu te preći individualističku etiku. Ukazuje na nepravilnost u tome što mnogi izigravaju ili varaju poreske vlasti, i uopće ne davaju društvu što mu moraju davati(GetS br.30). Poziva obitelj da i ona sa svoje strane nastoji da se pomogne potrebnima(Apost.actuositatem,br.11). Iz ovoga slijedi da bi sagriješio i da bi bio dužan na povratu tko bi silom spriječio ubirače poreza da ne vrše svoju dužnost; i onaj koji bi podmitio te službenike da zajednički prevare državu; osobito pak bi sagriješili pobirači poreza ako bi na svoju korist podržavali krivotvoritelje, jer su oni(pobirači) vezani službom na vršenje dužnosti.

Isključivši ove slučajeve, nije jasno da bi privatnici bili dužni na povratu radi utajivanja poreza, pogotovo ako je opće mišljenje da je poreska stopa pretjerana.

BILJEŠKA: U praksi je vrlo teško odrediti da li se obistinjuju uvjeti grijeha na ovom području. Isto tako je teško ustanoviti koliko ima grešne odgovornosti kada se radi o vajnoj službi. Svakako, izdajstvo domovine ostati će uvijek po objektu zao čin, grijeh. -

Z a k l j u č a k

Završavajući ovaj dio o kontraktualnom moralu morali bi iznijeti neke teme za obradbu. Ali to nije lako. Ekonomski moral je u trajnoj evoluciji. Uzmimo primjer samofinansiranja, investiranja, monopola itd. Da i ne govorimo o troškovima na sportske objekte, ako usporedimo te objekte s potrebom zdravih stanova, povišenja plaća itd. Koja će biti dužnost pojedinaca u plaćanju poreza na ono čime se oni ne služe? Da li su svi ekonomski sistemi jednako spojivi s katoličkim moralom? Kako će se društvo odužiti onomu koji je poštenim radom sebe obogatio i učinio dobra zajednici npr.podizanjem humanitarnih ustanova? Tko može odrediti gdje svršava pošteni, a gdje počima nepošteni profit? Uspjeh poduzeća smije li, i mora li činovnike i radnike učiniti dionicima dobiti, ili višak investirati u nove gradnje i tako u beskonačn ost?

Kako se vidi time prelazimo u teško pitanje o strukturnim reformama u društvu, u državnom ustrojstvu, u medjunarodnim odnosima. Postaviti to pitanje znači vidjeti njegovu težinu. O tome u društvenoj nauci.

K A Z A L O

Prva rasprava:
ŽIVOTNA MUDROST ILI RAZBORITOST

Uvod.....st. 1.

Prva rasprava: razboritost..... 3.
§ 1. Razboritost u sebi..... 7.
§ 2. Funkcioniranje razboritosti..... 9.
§ 3. Defekt razboritosti i njeni surogati..... 11.
§ 4. Korelatni dar D.Svetoga..... 11.
§ 5. Životna uloga razboritosti..... 12.
§ 6. Razboritost i savjest..... 13.

Druga rasprava:
O KREPOSTI PRAVEDNOSTI..... 23.
Uvod.....
I. O pravednosti općenito

Prvo poglavlje: o pravednosti u sebi..... 27.
§ 1. Pojam pravednosti..... 27.
§ 2. Na što se pravednost odnosi..... 28.
§ 3. Dioba pravednosti općenito..... 29.
§ 4. Odlike i obaveza pravednosti..... 30.

Drugo poglavlje: o pravu..... 30.
§ 1. Neke vrsti prava..... 32.
§ 2. Objekt ili predmet prava..... 33.
§ 3. Subjekt prava vlasništva..... 34.
§ 4. O sticanju prava vlasništva..... 36.
§ 5. Odnos prava i dužnosti..... 38.
§ 6. Kompetencija civilnih vlasti..... 39.

Treće poglavlje: o nepravednosti općenito..... 40.

Četvrto poglavlje: dijelovi pravednosti..... 40.

II. O legalnoj ili zakonskoj pravednosti..... 41.

III. O komutativnoj ili uzajamnoj pravednosti..... 43.

A) O povrati općenito..... 43.
§ 1. Potreba povrate..... 43.
§ 2. Naslovi povrate..... 44.
§ 3. Okolnosti povrate..... 47.
§ 4. Uzroci ne-vraćanja..... 48.

B) Posebni uzroci povrate-naknade..... 49.

Prvo poglavlje: duhovne i tjelesne vrednote..... 50.
§ 1. Odnos prema duhovnim vrednotama..... 50.
§ 2. Odnos prema svome tijelu..... 51.
§ 3. Poštovanje prava na egzistenciju..... 53.
§ 4. Dvoboj..... 57.
§ 5. Neke druge povrede po tijelo..... 57.
§ 6. Naknade štete s naslova ubojstva..... 59.

Drugo poglavlje: Bračna prava-povrede..... 59.
§ 1. Silovanje..... 59.
§ 2. Naknada za preljub..... 60.

Treće poglavlje: pravo na posjed-povreda..... 60.
§ 1. Pravo vlasništva..... 60.
§ 2. Povreda prava vlasništva..... 62.
§ 3. Je li dopuštena tajna naknada..... 63.

Četvrto poglavlje: pravo na dobar glas i čast - povrede..... 64.
§ 1. Zli sudovi - sumnje..... 64.
§ 2. Dobar glas - ozloglasivanje..... 65.
§ 3. Čast - povreda časti..... 66.
§ 4. Kako naknaditi povredu dobra glasa i časti..... 67.

C) Kontraktualni moral

Prvo poglavlje: o ugovorima općenito..... 70.
§ 1. Pojam i razlike ugovora..... 72.
§ 2. Objekt ili materija ugovora..... 73.
§ 3. Subjekt ugovora..... 73.
§ 4. Pristanak ili privola..... 73.
§ 5. Formalnost ugovora..... 75.
§ 6. Obavezna snaga ugovora..... 76.

Drugo poglavlje: neki posebni ugovori..... 77.
§ 1. Jednostrani ugovori(darovni)..... 77.
§ 2. Obostrani ugovori na bazi dobre volje 80.
§ 3. Onerozni ugovori za obje strane..... 81.

IV O razdiobnoj pravednosti
§ 1. Zahtjevi razdiobne pravednosti..... 85.
§ 2. Pravednost u razdiobi dobara..... 86.
§ 3. Pravednost u razdiobi tereta..... 87.

§ 4. Ugovori na sreću..... 84.
Zaključak..... 88.
K a z a l o ..... 89.

59.
59.
60.
60.
60.
62.
63.
64.
64.
65.
66.
67.
70.
72.
73.
73.
73.
75.
76.
77.
77.
80.
81.
85.
86.
87.
84.
88.
89.